

Barcelona Metròpolis

Capital en transformació

www.barcelonametropolis.cat

Número 99 – 6 €

Març - March - Marzo 2016

La ciutat multilingüe

The multilingual city

La ciudad multilingüe

**Quaranta anys
del cas Huertas**

Forty years from the Huertas case

Cuarenta años del caso Huertas

Entrevista / Interview

Najat El Hachmi

A la pàgina anterior i en aquesta, el cinema Texas, l'únic que ofereix en exclusiva programació subtitulada en català; diaris en diferents versions lingüístiques en un quiosc de premsa, i un taxi amb l'indicador d'ocupació en català. A les pàgines següents, activitats a l'associació de brasilers amb seu al Centre Cívic Parc-Sandarú, reunió a la Casa Amaziga de Catalunya i una pissarra de la classe de català de l'Associació de Treballadors Pakistanesos.

Fotos: Pere Virgili

Gresol de llengües

Barcelona s'ha tornat políglota. Aquella ciutat que durant els Jocs Olímpics s'adreçava al món ufana i sense complexos en català, castellà, anglès i francès, s'ha transformat avui en un hàbitat lingüístic molt més ric i divers, reflex del món que ens ha sobrevingut amb la globalització. Aquest gresol de llengües en què s'ha convertit la gran *Babelona*, capital d'un país on ja tenim censades més de tres-centes llengües, és un patrimoni de gran valor social i econòmic, però també un bé cultural amb un delicat equilibri ecològic.

Un total de vuit organitzacions internacionals han iniciat els preparatius per a la redacció d'un Protocol de Garantia dels Drets Lingüístics, concebut com a text de referència en matèria de defensa de la igualtat entre llengües i de promoció de llengües en perill. Si Barcelona ha de ser un referent del multilingüisme, ha de començar per preservar la llengua que li és pròpia, la catalana, garantint-ne l'ús sense imposicions ni conflictes, però també sense complexos. Ara que alguns voldrien veure fractures socials causades per les diferències lingüístiques, convé més que mai afirmar la convivència i el respecte envers tots els parlants. El gest d'adreçar-se en català a una persona d'aspecte forà s'ha d'entendre com un senyal de respecte. Altrament, estaríem actuant amb prejudicis racials davant de persones que no podem discriminar lingüísticament pel color de la seva pell o per la seva fesomia, el seu cognom o la manera de vestir, ja que exclouríem amplis sectors de la població de l'accés al català.

No ens podem permetre, doncs, de ser mandrosos. Les llengües no han de ser problemes, sinó oportunitats; no han de ser barreres, sinó ponts que facilitin la inclusió de noves persones i comunitats en la vida de la ciutat. En la mesura que ens puguem entendre tots entre tots, aconseguirem que les llengües dels nouvinguts siguin també útils per al desenvolupament de Barcelona, que ha de poder establir lligams econòmics i culturals amb l'àmplia xarxa de ciutats que van redibuixant avui el món.

Com bé apunta Francesc Xavier Vila al dossier que dediquem a les llengües de Barcelona, el fenomen del multilingüisme a la ciutat no és una situació nova, sinó que ve de lluny: arrenca amb la Barkeno on convivia ibèrics, grecs i cartaginesos, continua amb una Barcino que va llatinitzar autòctons i colons, i es perllonga en una Barchinona on el llatí popular convivia amb el llatí culte i amb el grec, l'hebreu, les llengües dels bàrbars, l'àrab i l'amazic.

Una parlant d'amazic és justament el personatge que centra l'entrevista que obre aquest número de *Barcelona Metròpolis*: Najat El Hachmi, escriptora d'origen amazic – guanyadora del premi Ciutat de Barcelona – que és avui una de les figures emergents de la literatura catalana. Najat El Hachmi és una representant de la nova immigració dels anys vuitanta, que va portar al país persones d'origen no europeu. Sense ser la metròpolis d'un vell imperi, Barcelona és avui l'escenari de nous relats escrits per autors d'aquí i de fora, com poden ser l'alemanya Stefanie Kremser o el francès Mathias Énard, darrer premi Goncourt. El cas de Najat El Hachmi i d'aquests altres escriptors és un indicatiu de la història del país i de la ciutat que anirem construint serà cada vegada més diversa i heterogènia. El relat sobre Barcelona ja no està en mans ni a la mercè d'una sola classe, ni d'un sol grup mediàtic, ni d'una colla de *lobbies* poderosos amb una idea de marca. Tampoc, és clar, en mans d'un Ajuntament que treballa per apoderar els ciutadans i donar-los veu perquè construeixin en comú la Barcelona que volen.

Barcelona serà lingüísticament sobirana si aconseguim que el català tingui el seu lloc al món. I serà també una autèntica ciutat refugi de les llengües si és capaç d'acollir – sense condescendència ni superioritat – parlants d'arreu del món, també de les llengües més amenaçades. ■

Barcelona Metròpolis

On this and the following page, activities at the Brazilian association housed in the Parc-Sandaru Civic Centre, a meeting at the Casa Amaziga of Catalonia and the board in a Catalan class at the association of Pakistani workers. On the inside cover and the previous page, the Texas cinema, the only cinema that exclusively offers films translated into Catalan; newspapers with editions in different languages, and a taxi with its 'occupied' sign in Catalan.

Photos: Pere Virgili

A melting pot of languages

Barcelona Metròpolis

Barcelona has become multilingual. The city that proudly and confidently spoke to the world in Catalan, Spanish, English and French during the 1992 Olympic Games is today an even richer and more diverse linguistic habitat, a reflection of our globalized planet. According to the census, more than three hundred languages are now spoken in the country whose capital city is *Babelona*. While this linguistic richness constitutes a major social and economic asset, it is also a cultural asset existing within the fragile balance of a particular ecosystem.

Eight international organisations are working in support of a project called the Protocol to Guarantee Linguistic Rights, whose aims are to offer guidelines for the defence of language equality and to support endangered languages. If Barcelona is to be a benchmark for multilingualism, it must start by protecting its own language, Catalan, in a way that ensures that it can be assertively used without becoming a kind of imposition or source of conflict. At this point in time, when some would like to see our society fractured by linguistic differences, it is more important than ever to encourage harmony and respect amongst speakers of different languages. Addressing someone who looks foreign in Catalan should be interpreted as a sign of respect. Were this not the case, we would be demonstrating bigotry towards people whose linguistic identity is not discernable by the colour of their skin, physical features, surname or mode of dress, while at the same time denying large sectors of the population access to the Catalan language.

There should be no room for linguistic laziness. Languages should be thought of not as problems but as opportunities, not as barriers but as bridges that facilitate the incorporation of new people and communities into the life of the city. To the extent that we can all understand one other, we should also put the languages of new arrivals to good use to further the development of Barcelona, a city which needs to forge economic and financial links with the

vast network of cities that are re-drawing today's world maps.

As Francesc Xavier Vila points out in his article on the languages of Barcelona, the city's multilingualism is nothing new. It goes way back to the time when the area known as Barkeno (inhabited by Iberians, Greeks and Carthaginians) became Barcino (which Latinised natives and colonisers alike) and later Barchinona, where vulgar Latin lived alongside Classical Latin, Greek, Hebrew, Arabic, Amazigh and Barbarian languages.

An Amazigh speaker is the subject of the interview which kicks off this edition of *Barcelona Metròpolis*: Najat El Hachmi, a writer of Amazigh origin and winner of the Ciutat de Barcelona prize. Today, she is one of the rising stars of Catalan literature. Najat El Hachmi is a representative of the new wave of immigration of the 1980s which brought non-Europeans to our country. While no longer an old empire's metropolis, today's Barcelona sets the scene for stories written by both local and foreign authors such as German Stephanie Kremser and Frenchman Mathias Énard, a recent winner of the Prix Goncourt. The rise of Najat El Hachmi and the other writers mentioned is an indication that the life of this country and this city that we are building is destined to be ever more diverse and heterogeneous. Barcelona's narrative is no longer in the hands of any one social class, media group or powerful lobbying group with a branding concept. Nor is it in the hands of a City Council that works to empower and give a voice to the citizenry: together these citizens will build the Barcelona they want.

Barcelona will achieve linguistic sovereignty if it is able to give Catalan its rightful place in the world. It will also serve as a haven for languages if it is capable of welcoming – without being condescending or pretentious – speakers from all around the world, including those of the most endangered languages. ■

En la página anterior y en esta, actividades en la asociación de brasileños con sede en el Centro Cívico Parc-Sandaru, reunión en la Casa Amaziga de Cataluña y una pizarra de la clase de catalán de la Asociación de Trabajadores Pakistaníes. En el interior de la portada y en la primera página, el cine Texas, el único que ofrece en exclusiva programación subtitulada en catalán; diarios en diferentes versiones lingüísticas, y un taxi con el indicador de ocupación en catalán.

Fotos: Pere Virgili

Crisol de lenguas

Barcelona se ha vuelto políglota. Aquella ciudad que durante los Juegos Olímpicos se dirigía al mundo ufana y sin complejos en catalán, castellano, inglés y francés, se ha transformado hoy en un hábitat lingüístico mucho más rico y diverso, reflejo del mundo que nos ha sobrevenido con la globalización. Este crisol de lenguas en el que se ha convertido la gran *Babelona*, capital de un país en el que ya tenemos censadas más de trescientas lenguas, es un patrimonio de gran valor social y económico, pero también un bien cultural con un delicado equilibrio ecológico.

Un total de ocho organizaciones internacionales han iniciado los preparativos para la redacción de un Protocolo de Garantía de los Derechos Lingüísticos, concebido como texto de referencia en materia de defensa de la igualdad lingüística y de promoción de lenguas en peligro. Para ser un referente del multilingüismo Barcelona ha de empezar por preservar la lengua que le es propia, la catalana, garantizando su uso sin imposiciones ni conflictos, pero también sin complejos. Ahora que algunos quisieran ver fracturas sociales causadas por las diferencias lingüísticas, conviene más que nunca afirmar la convivencia y el respeto hacia todos los hablantes. El gesto de dirigirse en catalán a una persona de aspecto foráneo debe entenderse como una señal de respeto. De otro modo, estaríamos actuando con prejuicios raciales ante personas que no podemos discriminar lingüísticamente por el color de su piel o por su fisonomía, apellido o manera de vestir, excluyendo así a amplios sectores de la población del acceso al catalán. Las lenguas no han de ser problemas, sino oportunidades; no han de ser barreras, sino puentes que faciliten la inclusión de nuevas personas y comunidades en la ciudad. En la medida en que nos podamos entender todos entre todos, conseguiremos que las lenguas de los recién llegados sean también útiles para el desarrollo de Barcelona, que ha de poder establecer vínculos económicos y culturales con la amplia red de ciudades que van redibujando hoy el mundo.

Como bien apunta Francesc Xavier Vila en el dossier que dedicamos a las lenguas de Barcelona, el fenómeno del multilingüismo en la ciudad no es una situación nueva, sino que viene de lejos: arranca con la Barkeno en la que convivían íberos, griegos y cartagineses, sigue con una Barcino que latinizó a autóctonos y colonos, y se prolonga en una Barchinona en la que el latín popular convivía con el latín culto y con el griego, el hebreo, las lenguas de los bárbaros, el árabe y el amazigh.

Una hablante de amazigh es precisamente el personaje que centra la entrevista que abre este número de *Barcelona Metròpolis*: Najat El Hachmi, escritora de origen amazigh –ganadora del premio Ciutat de Barcelona– que es hoy una de las figuras emergentes de la literatura catalana. Najat El Hachmi es una representante de la nueva inmigración de los años ochenta, que trajo al país a personas de origen no europeo. Sin ser la metrópoli de un viejo imperio, Barcelona es hoy el escenario de nuevos relatos escritos por autores de aquí y de fuera, como pueden ser la alemana Stefanie Kremser o el francés Mathias Énard, último premio Goncourt. El caso de Najat El Hachmi y de estos otros escritores es un indicio de que la historia del país y de la ciudad que iremos construyendo será cada vez más diversa y heterogénea. El relato sobre Barcelona ya no está en manos ni a la merced de una sola clase, ni de un solo grupo mediático, ni de un puñado de *lobbies* poderosos con una idea de marca. Tampoco, naturalmente, en manos de un Ayuntamiento que trabaja para empoderar a los ciudadanos y darles voz para que construyan en común la Barcelona que quieren.

Barcelona será lingüísticamente soberana si consigue que el catalán tenga su lugar en el mundo. Y será también una auténtica ciudad refugio de las lenguas si es capaz de acoger –sin condescendencia ni superioridad– a hablantes de todo el mundo, también a los de las lenguas más amenazadas. ■

Barcelona Metròpolis

Barcelona Metròpolis Número 99. Març 2016

Editor Ajuntament de Barcelona

Edició i producció

Direcció de Comunicació. Àgueda Bañón, directora
Direcció d'Imatge i Serveis Editorials. José Pérez Freijo, director
Passeig de la Zona Franca, 66. 08038 Barcelona. Tel. 93 402 30 99

Direcció Bernat Puigtobella

Coordinació editorial Marga Pont

Edició de textos Jordi Casanovas

Col·laboradors Araceli Aiguaviva, Víctor del Árbol, Albert Bastardas i Boada, Emili Boix, Vanessa Bretxa, Jaume Fabre, Mercè Ibarz, M. Carme Junyent, Àlex Mitrani, Griselda Oliver, Aleix Porta Alonso, Jordi Puntí, Joan Riambau, Josep Rom, Mònica Sabata, Mercè Solé i Sanosa, Francesc Xavier Vila

Maquetació Daniel Muñoz

Fotografia Albert Armengol, Colita, Pepe Encinas, Ferran Sendra, Pérez de Rozas, Robert Ramos, Núria Rius, Pere Virgili, Isa Virtual. Arxius i agències: Arxiu Fotogràfic de Barcelona, Europa Press, Família Huertas, Jaume Fabre, PEN Català

Il·lustracions Cristina Daura, Miguel Herranz

Portada i contraportada Cristina Daura

Correcció i traducció L'Apòstrof SCCL, Nova Language Services, Tau Traductors

Producció Maribel Baños

Administració general Ascensión García

Distribució M. Àngels Alonso

Dipòsit legal B. 37.375/85 ISSN: 0214-6223

Adreces electròniques www.bcn.cat/bcnmetropolis –
<http://twitter.com/bcnmetropolis> – bcnmetropolis@bcn.cat

Els articles de col·laboració expressen l'opinió dels seus autors, no necessàriament compartida pels responsables de la revista. Els continguts de *Barcelona Metròpolis* es troben disponibles al lloc web de la publicació sota una llicència Creative Commons de Reconeixement-No Comercial-Compartir Igual 2.5 Espanya. Més informació a www.bcn.cat/bcnmetropolis.

ÍNDEX

6 Entrevista

Najat El Hachmi. Barcelona, la ciutat on pots deixar de ser immigrant Bernat Puigtobella

9 Dossier. La ciutat multilingüe

Una història amb moltes llengües
Francesc Xavier Vila

El potencial de la ciutat multilingüe
Mercè Solé i Sanosa

Un paisatge lingüístic divers Griselda Oliver

La gestió de les llengües a les aules Vanessa Bretxa

La Declaració Universal de Drets Lingüístics, vint anys després Mònica Sabata

Entre el caos i la salvació Emili Boix

Ciutats polilingües i sostenibilitat lingüística a l'era 'glocal' Albert Bastardas i Boada

Les llengües dels barcelonins M. Carme Junyent

24 Biografia

La Capmany, vint-i-cinc anys després Mercè Ibarz

26 Generació etcètera

Sense por: l'esclat de la creació gràfica
Àlex Mitrani

28 Visions de Barcelona

L'«skyline» del Watusi Joan Riambau

30 Reportatge. Barcelona, des de les reixes de la presó: el cas Huertas

Vuit mesos, dos processos i molta feina
Refermant la pròpia dignitat dia a dia
Jaume Fabre

Olor de resclosit Araceli Aiguaviva

39 Llibres

La ciutat com a símbol d'ella mateixa
Aleix Porta Alonso

La publicitat i l'educació dels sentits Josep Rom
Floquet de Neu al Poble Espanyol Jordi Puntí

41 El relat

Torre Baró o les fronteres blaves
Víctor del Árbol

SUMMARY

42 Interview

Najat El Hachmi. Barcelona: the city where you can stop being an immigrant Bernat Puigtobella

45 Dossier. The multilingual city

A tale of many tongues
Francesc Xavier Vila

The potential of the multilingual city
Mercè Solé i Sanosa

A diverse linguistic landscape Griselda Oliver

Language management in the classroom
Vanessa Bretxa

The Universal Declaration of Linguistic Rights – twenty years on Mònica Sabata

Between chaos and salvation Emili Boix

Polylingual cities and linguistic sustainability in the 'glocal' age Albert Bastardas i Boada

The languages of Barcelonians M. Carme Junyent

60 Biography

Maria Aurèlia Capmany – 25 years later Mercè Ibarz

62 Generation etcetera

No fear: the explosion of graphic creation
Àlex Mitrani

64 Visions of Barcelona

The skyline of Watusi Joan Riambau

66 Report. Barcelona, from behind bars: the Huertas case

Eight months, two trials and lots of work
Reaffirming one's dignity, one day at a time
Jaume Fabre

A stale smell Araceli Aiguaviva

75 Books

The city as a symbol of itself
Aleix Porta Alonso

Advertising and educating the senses Josep Rom

The albino gorilla in El Poble Espanyol Jordi Puntí

77 The story

Torre Baró or the blue borders
Victor del Àrbol

ÍNDICE

78 Entrevista

Najat El Hachmi. Barcelona, la ciudad en que puedes dejar de ser inmigrante Bernat Puigtobella

81 Dossier. La ciudad multilingüe

Una historia con muchas lenguas
Francesc Xavier Vila

El potencial de la ciudad multilingüe
Mercè Solé i Sanosa

Un paisaje lingüístico diverso Griselda Oliver

La gestión de las lenguas en las aulas
Vanessa Bretxa

La Declaración Universal de Derechos Lingüísticos, veinte años después Mònica Sabata

Entre el caos y la salvación Emili Boix

Ciudades polilingües y sostenibilidad lingüística en la era 'glocal' Albert Bastardas i Boada

Las lenguas de los barceloneses M. Carme Junyent

96 Biografía

Capmany, veinticinco años después Mercè Ibarz

98 Generación etcétera

Sin miedo: el estallido de la creación gráfica
Àlex Mitrani

100 Visiones de Barcelona

El 'skyline' del Watusi Joan Riambau

102 Reportaje. Barcelona, desde las rejas de la cárcel: el caso Huertas

Ocho meses, dos procesos y mucho trabajo
Reafirmando la propia dignidad día a día
Jaume Fabre

Olor a cerrado Araceli Aiguaviva

110 Libros

La ciudad como símbolo de sí misma
Aleix Porta Alonso

La publicidad y la educación de los sentidos

Copito de Nieve en el Poble Espanyol Jordi Puntí

112 El relato

Torre Baró o las fronteras azules
Victor del Àrbol

Foto: Pere Virgili

Bernat Puigtobella

Najat El Hachmi

Barcelona, la ciutat on pots deixar de ser immigrant

L'escriptora d'origen marroquí Najat El Hachmi recull als seus llibres la contraposició entre el món d'on ve i el que s'ha trobat aquí, la negociació entre tots dos mons. Som afortunats de tenir a Catalunya una autora que ha pogut posar per escrit aquesta experiència.

Najat El Hachmi (1979) és una de les autores més celebrades i influents de la seva generació. Nascuda al Marroc, es va traslladar amb la seva família a Vic, on es va escolaritzar en català. L'any 2008 va guanyar el premi Ramon Llull amb *L'últim patriarca*, una novel·la que incorporava en la literatura catalana aquest món inèdit fins aleshores. Enguany ha estat reconeguda amb el premi Ciutat de Barcelona per la seva tercera novel·la, *La filla estrangera*, que ja havia obtingut el premi BBVA de Literatura Catalana. La missió de Najat és escriure bons llibres, però amb aquests bons textos aconsegueix desmuntar tòpics sobre l'islam.

A *La filla estrangera* hi ha un episodi en què la protagonista accedeix a posar-se el vel per la pura pressió de la família. Amb aquesta novel·la, vostè fa veure al lector que darrere el hijab hi ha sempre una persona.

Cada dona que es posa el vel, se'l posa per motius diferents. Durant anys vaig intentar evitar el tema del vel a la meua

obra literària o als col·loquis a què em convidaven. I el més curiós és veure com en tots aquests anys en què els mitjans de la societat d'acollida han donat massa importància al mocador, el hijab ha agafat més significat per a les persones que en porten. Ha agafat una càrrega simbòlica, hi ha hagut un procés de reislamització difós i reforçat des d'alguns països que volen donar una visió molt concreta de l'islam i que volen influir molt en les noves generacions de musulmans d'aquí. No volen perdre creients, perquè saben que així els podran dominar políticament.

I per la banda d'aquí, sovint hi ha hagut una incapacitat flagrant per comunicar-se amb el nouvingut, per establir-hi una relació autèntica. Hi ha hagut molta condescendència envers els immigrants, i això a *La filla estrangera* es veu claríssimament.

Estem acostumats a pensar que els immigrants d'aquí no perceben el que diem d'ells; se'n parla com qui es refereix

a un objecte, no a algú que et pot estar llegint o mirant. Quan era petita i la meva mare portava mocador no m'havia qüestionat mai si se l'havia de posar o no, però quan tothom a Vic et pregunta per què no te'l treus, comences a pensar que potser sí que és important, el vel. En el cas de les adolescents marroquines que viuen aquí, el tema encara és més complex, perquè s'hi barreja la relació amb el propi cos, el neguit que desperta la sexualitat i quin és el cos correcte, perquè a casa els diuen una cosa i al carrer una altra de ben diferent.

A La filla estrangera parla del desig sexual d'una adolescent. Vostè també havia explorat la sexualitat femenina a La caçadora de cossos, que és una novel·la ben diferent.

El tema del cos és un problema que afecta igualment les adolescents occidentals. Com identifiqués el teu desig i com el canalitzes? Què fas amb el desig que pugui provocar el teu cos?

Tant a La filla estrangera com als seus articles vostè explora la relació entre el sexe i la maternitat. El sexe va lligant tots els àmbits de la persona i també està vinculat a la maternitat; no és un òrgan independent, segons vostè. Dit per una dona catòlica es podria llegir com una declaració integrista. En canvi, en llavis d'una marroquina que es declara obertament atea fa tot un altre efecte.

Jo parlo dels temes que m'inquieten, però no vull pensar que el fet de tenir un origen determinat em condiciona a l'hora de parlar de la sexualitat, ni tampoc l'educació que em van donar a casa. Faig una reflexió i la faig en funció del món en què estic vivint. Jo ja he nascut en l'època dels anti-conceptius, per a mi ja és clar que el sexe i la maternitat no van lligats... Per tant, cal anar més enllà i entendre què passa en aquest terreny un cop guanyada la batalla per desvincular una cosa de l'altra. Jo vull entendre què m'està passant com a dona, jo que sóc mare també. Vincular sexe i maternitat no és anar enrere, sinó endavant. Vull entendre tots els elements que formen part de la condició d'una dona i integrar-los. No vull analitzar-ho sobre la base de cap prejudici ideològic... per més que cregui en el feminisme. Cal obrir el debat de la maternitat.

En un article recent vostè parlava de la maternitat i deia: "Les criatures humanes tenen el defecte de néixer a mitja gestació i passa un temps fins que tenen l'autonomia necessària per desprendre's del cos de la mare".

A mi em va costar molt, em va xocar, i això que jo havia viscut en un entorn en què la criança era habitual. M'ha passat tant amb el primer fill com amb el segon. Veus que has de fer una renúncia per amor, perquè te la demana el cos, no perquè te l'hagi imposada ningú.

A La filla estrangera es descriu un cas molt interessant, el d'una mare marroquina que no vol portar els seus fills petits a l'escola perquè necessita estar amb ells, i la protagonista, que fa de mediadora social, gairebé es veu obligada a arrabassar-li la criatura...

Hi ha moltes mares, no cal que siguin marroquines, que es troben en aquest punt. Són mares que fan una lactància més llarga del que s'estilava, que volen viure la maternitat. I cada

dia més en l'àmbit laboral hi ha una agressivitat contra les mares, com si una dona que ha tingut fills ja no pogués tenir la mateixa productivitat. Des de segons quines instàncies del feminisme, es vol obviar i es vol negar aquesta necessitat de la maternitat i se'ns proposa que tinguem igualtat en la baixa de maternitat i paternitat. A mi buscar la igualtat per aquesta banda em sembla absurd; és una visió paternalista envers la dona, fomentada justament des d'instàncies feministes que ens diuen: "Us estan fent tornar cap a casa..." Jo no defensaré mai la professionalització de la maternitat, alerta, no és positiu ni per a la dona ni per als fills. Hem de vigilar quin missatge transmetem. La meua filla agafa la màquina d'escriure i diu que és escriptora. El període de criança, has de poder viure'l amb una certa pau i que després no ho hakis de pagar car professionalment. Jo tenia por que em costés tornar; és molt difícil no pagar-ho car en certes professions.

Als seus articles ha defensat sempre el feminisme, fins al punt de considerar-lo un dels canvis més importants de la humanitat. També ha escrit que "no ens naixeran fills feministes sense fer res, només perquè nosaltres ja no hem viscut el que van viure les nostres àvies". I no és que el masclisme hagi tornat, com diem sovint, sinó que no se n'ha anat mai. Quin creu que és el paper del feminisme avui? I en quines trapes no es pot permetre de caure ara mateix?

A vegades hem tendit a creure en el progrés exclusivament en termes d'evolució, però la ideologia no es transmet a través de l'ADN, sinó a través de l'educació i la cultura. Per això hem de ser conscients de la nostra missió de transmissors i no relaxar-nos.

A vegades el feminisme s'ha manifestat de manera purament retòrica. El cas del desdoblament de gènere no és una cosa epidèrmica? Jo he arribat a sentir autèntics disbarats, com el d'aquell mestre que s'adreçava als alumnes i alumnes...

El desdoblament no té gaire efecte. És molt més significatiu veure com es tracten els adolescents entre ells. Hem de ser molt militants en coses bàsiques. L'insult i el maltractament no es poden admetre. No pot ser que a l'esfera pública et puguin insultar pel fet de ser dona, que et puguin atacar pel cos que tens. D'altra banda, des del feminisme no podem caure en la temptació d'errors que ja vam cometre en el passat, com l'excés de correcció política o el voler censurar coses. No fa gaire a Vic hi va haver una polèmica en una fira de núvies. En una foto d'uns nuvis apareixia la imatge d'una dona en una posició suposadament submissa... i els de Capgirem Vic ho van denunciar. Jo crec que tampoc no podem entrar a censurar la sexualitat, no ens podem ficar en quin tipus de sexe han de tenir les persones. A mi em sembla un excés de correcció. És millor dedicar el temps a coses més importants, com ara la desigualtat.

Pel que fa a la desigualtat, en un article recent vostè parlava de la crisi dels refugiats i del tracte diferent que donem al refugiat de guerra i al refugiat econòmic.

Sí, hi ha molta gent indignada amb el que passa a la frontera de Grècia o Hongria que no demanarà mai que es tanquin

els centres d'internament d'estrangers (CIE), ni tampoc exigirà més drets per als immigrants que ja són aquí. Deu ser perquè se separa més la classe que l'origen i que en el nostre imaginari sempre ens iguaem a l'altre a l'alça. No fa gaire el fill de la duquesa d'Alba explicava que havia acollit un refugiat a casa seva, i que era un metge... Evidentment, les persones que poden venir fins aquí són normalment els que tenen més diners. I en alguns països els han extorsionat.

Vostè ha viscut l'experiència d'immigrar en primera persona. Va anar de Nador a Vic, de Vic a Granollers i finalment a Barcelona. Com s'ha sentit acollida, aquí?

Fa cinc anys que vaig venir a viure a Barcelona, una ciutat que vaig desitjar durant molt de temps a través de la literatura. Per a una família d'immigrants com la meua, era la ciutat on anàvem a fer els papers, un lloc on anàvem a fer hores de cua. Vaig anar coneixent els llocs que havia conegut a través de la lectura, racons descrits per les meves autores de capçalera: Rodoreda, Montserrat Roig, etcètera, però també Josep Pla. Llocs amb els quals m'havia implicat emocionalment. Per això el meu arrelament a Barcelona va ser més fàcil, perquè abans de ser una ciutat viscuda ja era per a mi una ciutat llegida.

Era la ciutat desitjada, i temuda al mateix temps per l'anonimat que et dona, que pot ser positiu, però també et pot deixar molt a la intempèrie. És una sensació compartida per molta gent immigrant que viu a comarques i que es mira la ciutat amb respecte, perquè l'indret on vas a parar com a immigrant sempre és molt concret. Vas sempre d'un lloc concret a un altre, no d'un país a un altre.

Una ciutat petita com Vic pot resultar més abastable, et permet fer una xarxa, però al mateix temps també et condiciona, perquè tens uns límits. És curiós observar com per a molts immigrants, especialment per als fills de la immigració, Barcelona és la ciutat on justament pots deixar de ser un immigrant. Un cop aquí et desvincules del teu col·lectiu immigrant, que et dona suport quan en tens necessitat, però que també exerceix un control social.

Vostè ha treballat com a mediadora cultural, acostant la comunitat marroquina i l'autòctona. A *La filla estrangera* fa dir a la mare de la protagonista: "El pitjor problema que tenen els marroquins són els marroquins mateixos."

Sí, aquesta crítica despietada és molt pròpia dels marroquins. La frase també és pròpia d'algú que sent la mirada dels altres sobre el propi col·lectiu, perquè la societat d'acollida té la necessitat d'identificar un col·lectiu i etiquetar-lo. Quan treballava de mediadora i feia de traductora, algunes dones em demanaven que no traduís tot el que deien: "Això no ho tradueixis", em deien amb una certa prevenció. Era la consciència de pertànyer a un col·lectiu sense poder dins d'un altre grup més gran, la consciència de viure sense igualtat de condicions. Quan érem petits els meus pares ens deien: "Aquesta no és la nostra terra."

En aquest número de *Barcelona Metròpolis* abordem el tema del multilingüisme a la ciutat. I ara que comenta la seva experiència com a mediadora, com viu l'experiència de ser una autora que parla llengües diferents amb els pares, els germans o els fills? Com creu que cal abordar la

Des del feminisme no podem caure en errors del passat, com l'excés de correcció política o voler censurar coses.

diversitat lingüística? El Grup d'Estudi de Llengües Amenacades diu que a Barcelona ja es parlen tres-centes llengües i va proposar una votació per decidir quina havia de tenir l'honor de portar aquest número. Quina votaria vostè?

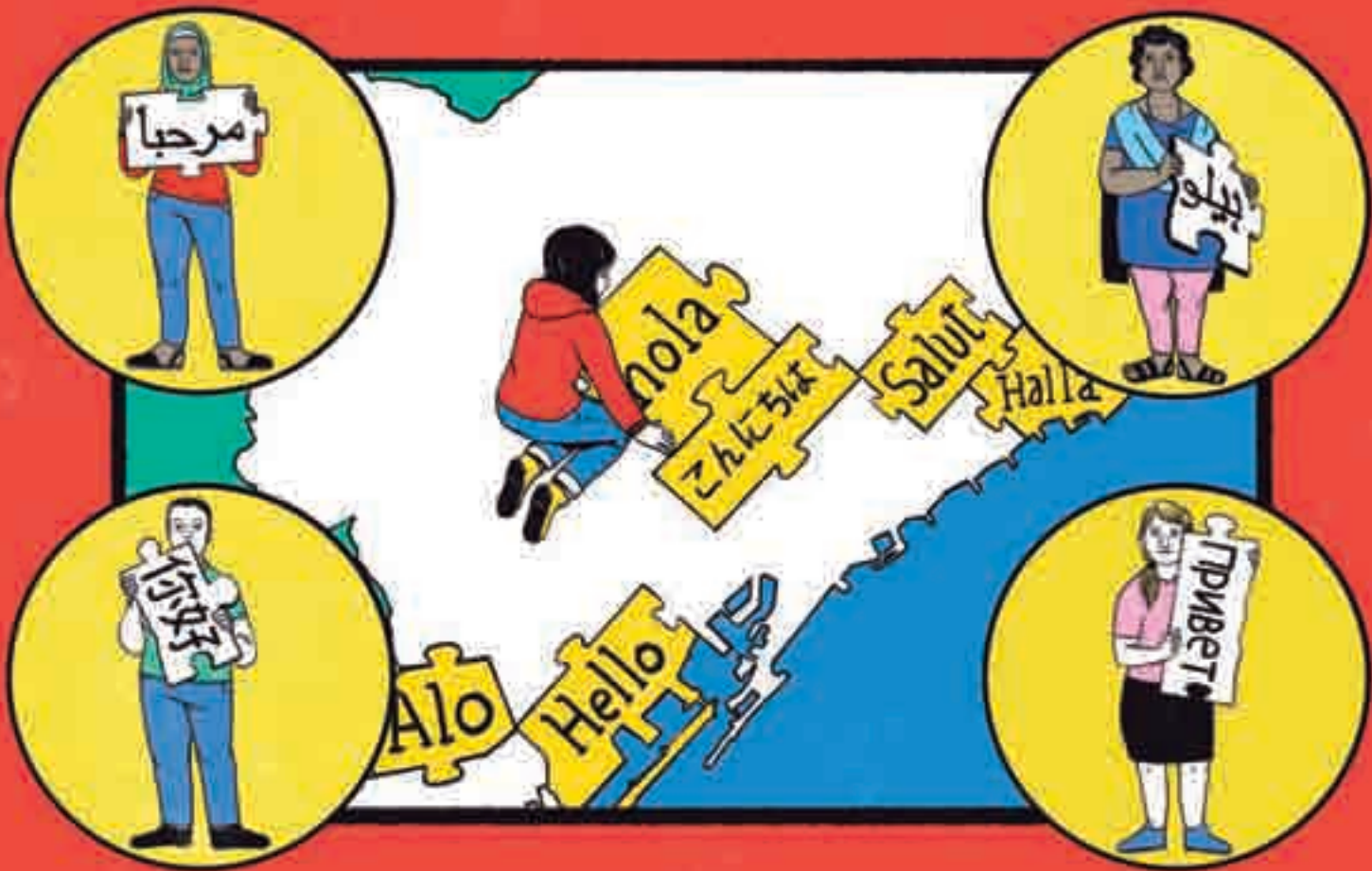
Jo votaria per un pidgin, per una llengua criolla. Els meus nebots viuen a Vic en un barri on hi ha molts amazics, i la barreja que fan del català i l'amazic és increïble. Agafen verbs catalans i els flexionen en amazic. A l'amazic que ells parlen ja hi ha interferències del català de Vic. I al català que ells parlen entre ells, també hi ha elements amazics.

Quines llengües parla amb els seus familiars?

De petita vaig viure en un barri perifèric de Vic i anava a l'escola pública. Em recordo havent d'aprendre castellà al pati, després d'aprendre català a l'aula, perquè els altres nens es fotien de nosaltres si no parlàvem castellà. Per això vaig acabar parlant en castellà amb els meus germans. Després la majoria de nosaltres hem acabat parlant en català o amazic amb els nostres fills. Jo parlo amazic amb la meua mare, castellà amb els germans i català amb els meus fills. Els factors sociolingüístics són canviants en el temps; no hi ha uns patrons clars i establerts, sinó que poden passar coses d'aquestes.

Sobre el present i el futur de la novel·la, vostè ha comentat que l'escriptor no s'hauria de sentir obligat a innovar a cada pas. Potser ja hem arribat al final de la història de la novel·la i ja podem per fi parlar del que és important. Vostè també ha reconegut el deute envers les dones de la seva família, grans narradores, que sabien explicar les coses entretenint-se en detalls i mantenint la tensió dramàtica. Quina influència ha tingut en la seva obra l'estil de narrar de les dones marroquines?

Si he de ser justa, diria que no es pot considerar un tret de les dones marroquines. És més aviat un do de la meua mare, que em tenia fascinada. La meua mare és analfabeta, però té una capacitat única per explicar històries. Comença a parlar i de seguida et trobes dins el seu relat; no sé ben bé com ho fa. Ho fa de manera natural, sense especular, amb una capacitat per captar el detall. Jo em recordo estar callada escoltant... Una influència com aquesta no està reconeguda enlloc, ni està prestigiada, però és la meua arrel com a narradora. La meua besàvia també era una gran narradora, d'una gran vitalitat, que tenia aquest mateix instint d'explicar històries. La meua única esperança és que a través de la literatura pugui explicar aquest món que es perd. ■

© Cristina Daura

La ciutat multilingüe

La globalització ha comportat un gran increment de la mobilitat i dels intercanvis culturals arreu del món. Barcelona, que acapara gran part de la immigració de Catalunya, s'ha convertit en un mosaic molt divers de cultures i de llengües. És una responsabilitat compartida vetllar perquè el patrimoni que aporten esdevingui un motor de riquesa i d'oportunitats per a tots. La història de les llengües, en efecte, mostra que les grans innovacions es donen en societats que han sabut encabir les aportacions d'altres cultures, que han aprofitat l'arribada d'altres grups per transformar-se i potenciar la seva creativitat.

Especialistes en lingüística i representants d'entitats vinculades a l'estudi i la defensa de la llengua tracen en aquest dossier un retrat de la societat barcelonina i apunten vies per a la resolució dels problemes derivats d'aquest caràcter plurilingüe. S'hi consideren àmpliament les relacions entre els dos idiomes principals, el català i el castellà, en un context on la llengua històrica, reintroduïda als àmbits institucionals, té encara pendent el repte de recuperar el món de la proximitat. Les relacions entre les diverses llengües, segons es determina en un dels articles, s'haurien d'ajustar a criteris de sostenibilitat. Una sostenibilitat que, tot i reconeixent l'augment de la intercomunicació, reclamaria les condicions per garantir el desenvolupament dels diferents grups lingüístics.

El dossier dedica un article específic a la situació a les aules escolars, on el català és la principal llengua vehicular però la presència del castellà dista molt de ser anecdòtica. I es recorda, així mateix, el vintè aniversari de la Declaració Universal dels Drets Lingüístics, que es va aprovar en una conferència mundial celebrada a la Universitat de Barcelona amb el suport de la Unesco, amb l'objectiu final de contribuir a corregir els desequilibris lingüístics al món, així com assegurar el respecte i el ple desplegament de totes les llengües i assolir la pau lingüística.

AFB

Pérez de Rozas / AFB

Francesc Xavier Vila

Director del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-UB)

Una història amb moltes llengües

La llengua històrica de la ciutat s'ha reintroduït en àmbits institucionals però encara ha de recuperar la proximitat. El castellà domina el sistema comunicatiu i funciona com a instrument de relació entre els barcelonins de naixença i els d'adopció.

La història del multilingüisme a Barcelona arrenca amb la Barkeno, on es troben ibèrics, grecs i cartaginesos; continua amb una Barcino que llatinitza autòctons i colons, i es perllonga en una Barchinona on el llatí popular conviu amb el llatí culte i amb el grec, l'hebreu, les llengües dels bàrbars, l'àrab i l'amazic. Instal·lada ja plenament en el català, la Barcelona medieval mantindrà l'ús del llatí administratiu i serà visitada, entre d'altres, per l'occità, l'aragonès, el genovès, el sard, el sicilià, el napolità, el toscà, el castellà i el romaní. El domini dels Àustria intensifica el contacte amb el castellà, però la ciutat també acull italians, occitans, francesos, flamencs, valons, alemanys i holandesos.

La derrota de 1714 canvia la realitat sociolingüística de la ciutat. Les noves institucions instauren la supremacia de la llengua del vencedor i difonen una ideologia diglòssica destinada a arraconar el català. De fet, entre els segles XVIII i XX són molts els estats d'Europa que malden per homogeneïtzar nacionalment els seus súbdits. És aleshores quan el Regne Unit i França llancen les seves polítiques d'unificació lingüística, ben aviat seguides pels imperis alemany, austro-

hongarès, tsarista... La Primera Guerra Mundial marcarà un abans i un després en el mapa lingüístic d'Europa: les potències derrotades es veuen obligades a alliberar els pobles subjugats, mentre que els vencedors accentuen les seves pressions homogeneïtzadores. En poques dècades, les llengües dels primers es normalitzen, mentre que les altres llengües minoritzades entren en procés d'extinció.

I a Catalunya? L'any 1900 l'Administració, l'escola i la lletra escrita estan senyorejades pel castellà, però Barcelona no és *demogràficament* bilingüe. El bilingüisme és un patrimoni de les elits. En una ciutat amb pocs forans i on la meitat de la població és analfabeta, la vida es desenvolupa quasi exclusivament en català a casa, al carrer, a la fàbrica, a la taverna. La situació, amb tot, va canviant, perquè l'escolarització creixent i el servei militar obligatori van estenent el coneixement del castellà. A més, als anys vint, els immigrants, primer aragonesos, després murcians, duen el castellà al carrer. A partir del 1939 el franquisme expulsarà el català de la vida pública, i les grans immigracions del *desarrollismo* es veuran privades d'aprendre'l.

Tanmateix, ni tan sols en els moments de màxima repressió els catalans no deixen d'usar la seva llengua i d'animar els nouvinguts a adoptar-la. I així, encara no ha caigut la dictadura que ja s'obre pas una Barcelona orgullosa tant de les seves arrels com dels empelts dels seus nous fills, una ciutat que les dècades següents s'haurà d'esforçar per tancar les ferides, també lingüístiques, del règim anterior.

La multilingüització

El segle XXI troba Barcelona en plena transformació, també sociolingüística, empesa per l'evolució cap al capitalisme tardà i la societat de la informació, i el boom econòmic dels primers 2000. D'entrada, la ciutat s'obre al món i coneix un augment significatiu de visitants forans: l'any 2014 hi passen 7.874.941 turistes (estadístiques 2015 de l'Ajuntament). En segon lloc, hi creix el nombre de coneixedors de llengües estrangeres. Segons l'Enquesta d'Usos Lingüístics (EULP13), l'any 2013 el 43 % dels barcelonins declara saber parlar l'anglès i un 16 % el francès, unes xifres més altes encara entre

la població juvenil. La composició demogràfica de la ciutat també canvia: entre 2000 i 2014 la població de nacionalitat espanyola es redueix d'1.450.175 a 1.329.265 persones, mentre que el nombre d'estrangers creix de 46.091 a 273.121 (dades del Padró Municipal d'Habitants, disponibles al web de l'Idescat). El canvi té impactes lingüístics: l'any 2013 més de dos terços dels barcelonins autòctons diuen que el català és la seva llengua d'identificació –el 57 % en exclusiva, més un 10 % que s'identifica amb el català i el castellà alhora. Però l'escassa adopció del català per part de les successives immigracions redueix aquesta xifra fins al 44 % en la població total (36 % més 8 % de bilingües) de la ciutat. De fet, mentre que el 99 % dels barcelonins diuen saber enraonar en castellà, només el 80 % sap parlar el català.

La ciutat també guanya en diversitat lingüística. La llista de les nacionalitats dels barcelonins (dades del Padró Municipal d'Habitants de 2014, disponibles al web de l'Idescat) permet copsar quines són les llengües d'origen dels nous: de més a menys, Itàlia, Pakistan, Xina, Marroc, França, Bolívia, Equador, Perú, Colòmbia, Filipines, Romania, República Dominicana, Alemanya, Regne Unit, Argentina, Brasil, Hondures, Rússia, Índia i altres. Això sí, convé evitar dos errors. D'una banda, el de confondre els estrangers amb els *al·loglots*, perquè, de fet, la llengua d'origen més freqüent entre els nous és el castellà. D'altra, tampoc no s'ha d'identificar la nacionalitat amb la llengua: al Pakistan, per exemple, l'urdú hi és la llengua oficial, però demogràficament hi és molt minoritària, mentre que a la Xina s'aprèn el mandarí com a llengua comuna, però la majoria de xinesos d'Europa parlen altres llengües xineses.

Dit això, segons l'Enquesta d'Usos Lingüístics de la Població de 2013, el percentatge d'al·loglots a Barcelona l'any 2013 era del 12,6 %, i les seves llengües més freqüents eren, per aquest ordre, l'italià, l'urdú, el francès, l'àrab, l'anglès, les llengües xineses (totes sumades), el rus i el portuguès. Cap no superava l'1,5 % de la població total de Barcelona, cosa que mostra el grau de fragmentació dels col·lectius nous.

I ara, polítiques per al multilingüisme?

Una ciutat multilingüe demana una política específica que atengui adequadament la seva realitat. A Barcelona, aquí hi ha, sens dubte, molt terreny per córrer. Entre totes les llengües presents, el castellà és la que té els millors índexs de coneixement, la que domina en el sistema comunicatiu i la que funciona com a instrument de relació entre barcelonins de naixença i d'adopció, fins i tot als patis de les escoles. Res no suggereix que els barcelonins no l'aprenuin, com mostra el fet que és la primera, molt sovint l'única, que adquireixen els nous.

Ben diferent és, per contra, la situació del català. Des de la fi de la dictadura, la llengua històrica de la ciutat s'ha reintroduït en àmbits institucionals, però li queda un repte formidable: recuperar el món de la proximitat. El castellà tindrà sempre un valor com a eina de comunicació amb la resta del món hispànic, però el català només pot mantenir-se si recobra protagonisme com a llengua de carrer, d'amistats, de relacions interpersonals. Les rutines imposades durant el franquisme van recloure'l entre els catalans “de

tota la vida” i van provocar que passar-se al castellà davant dels “altres” esdevingués un requisit d'educació. L'anècdota d'Isidre Fainé demanant al primer tinent d'alcalde, Gerardo Pisarello, si sabia català il·lustra que hi ha un veritable sostre de vidre amb què la llengua pròpia topa una vegada i una altra, una barrera mental que genera un cercle viciós, perquè ningú no aprèn una llengua en què no li parlen. Es corre el perill que això acabi desembocant en una funesta racialització dels comportaments lingüístics, en què la simple aparença no europea o mediterrània o fins i tot un nom de ressonàncies estrangeres acabi exclouent amplis sectors de la població de l'accés al català. Per evitar-ho, cal aconseguir que el coneixement de la llengua torni a donar-se per descomptat, com un atribut per defecte de tots els barcelonins independentment del seu color, origen o condició social, com la marca d'integració instrumental i emocional definitiva a la ciutat.

Al costat de les dues grans llengües societàries, caldria saber desenvolupar unes pràctiques i uns discursos més valents per a les llengües d'origen. Per a alguns n'hi haurà prou d'argumentar que és una qüestió de justícia social o de solidaritat. Les polítiques d'acollida, d'asil i d'integració tenen unes dimensions lingüístiques que, ben resoltes, faciliten els tràmits i humanitzen la societat de recepció. També hi ha arguments econòmics en favor d'unes polítiques proactives d'atenció a la diversitat. En el món industrial del XIX, disposar de treballadors poliglots era un luxe inútil. Però en la nova economia, disposar d'una força de treball capaç de connectar les expectatives locals amb els mercats exteriors i els inversors forans constitueix un avantatge competitiu que és irracional de desaproveitar. Qui millor que els joves catalans d'origen estranger per col·laborar en la internacionalització de les empreses barcelonines? Polítiques poc costoses com la dels cursos de llengües d'origen als centres educatius o el reconeixement d'aquestes llengües al currículum escolar són alhora una política d'apoderament i una inversió econòmica de futur.

Finalment, cal entomar el repte d'universalitzar l'accés a les llengües franques estrangeres. Són molts els factors – econòmics i empresarials, culturals, ideològics – que encoratgen a incrementar el coneixement d'aquestes llengües, sobretot de l'anglès, i molts els recursos que s'estan invertint malament en aquest terreny. Urgeixen polítiques públiques informades tant per rendibilitzar els esforços existents com per evitar que l'accés desigual a aquest recurs acabi contribuint a forjar una fractura social. ■

A la pàgina anterior, a l'esquerra, la Libreria Española de la Rambla, propietat del llibreter i editor Antonio López, en una imatge presa entre els anys 1924 i 1934. A la dreta, una pancarta escrita en castellà encapçalada una manifestació de professors d'institut a la plaça de la Universitat, el febrer de 1977, als primers temps de la Transició.

A l'esquerra, pàgina de l'*Hagadà de Barcelona*, del segle XIV, que es conserva a la British Library de Londres. L'hagadà és un llibre de pregàries i lectures de la Pasqua jueva. A la dreta, portada d'un dels decrets de Nova Planta de Felip V. Les institucions sorgides de la derrota catalana en la Guerra de Successió van instaurar la supremacia del castellà.

Fotos: Pere Virgili

Mercè Solé i Sanosa

Vocal de Linguapax Internacional

El potencial de la ciutat multilingüe

La llista de les llengües més parlades a Barcelona evidencia que les llengües són transfrontereres i que la diversitat és la norma. El fet pot facilitar els intercanvis i constitueix un actiu més del futur econòmic de la ciutat.

Des de Linguapax Internacional ens hem proposat contribuir a fer aflorar la diversitat lingüística present en la societat catalana i barcelonina com una manera més de posar en valor la riquesa de la diversitat i el potencial de totes les llengües per a la cohesió social i el diàleg intercultural.

Cada cop disposem de més dades quantitatives i qualitatives sobre la vida a Barcelona. Sabem força bé com són les persones que viuen a la ciutat; d'on vénen, on van néixer, quants anys fa que hi resideixen, el gènere, els estudis... Desconeixem, però, una informació important: quina o quines són les seves llengües familiars. La sociolingüística ha tendit a parlar de manera preferent de llengua familiar o llengua materna. La realitat, però, és que les famílies plurilingües han estat una constant en països amb una gran diversitat lingüística (el continent europeu segurament en seria l'excepció) i, avui, ja no en són l'excepció al nostre país.

No sabem quines són les llengües amb què els ciutadans nascuts a l'estranger se senten identificats i reconeguts. I no ho sabem perquè no els ho hem demanat. En el moment de l'empadronament es demana el lloc de naixement i la nacionalitat, però no quines són les llengües familiars. Si el nombre d'estats al món és d'uns dos-cents i el nombre de llengües al voltant de les sis mil (dades recollides al web de

la Linguistic Society of America, www.linguisticsociety.org), sembla evident que dins els estats la diversitat de llengües és la norma i no pas l'excepció.

Aquest desconeixement no deixa de ser curiós des de la perspectiva d'una societat com la catalana, altament sensible a la situació de les llengües. Tot i que no disposem de dades oficials i precises, s'han fet algunes aproximacions per saber quines són les llengües de les persones d'origen estranger residents al país i a la ciutat. Per exemple, el Departament d'Ensenyament disposa d'informació sobre les llengües familiars dels alumnes i també sobre quines són les llengües dels alumnes de les aules d'acollida. Per la seva banda, el Grup d'Estudi de les Llengües Amençades (GELA) de la Universitat de Barcelona ha fet una tasca d'identificació de les llengües dels catalans i ja n'ha comptabilitzat més de tres-centes; una altra font d'informació (de tipus qualitatiu) es pot obtenir gràcies a les entitats de cooperació i d'immigració i, finalment, s'han dut a terme estudis sobre algunes comunitats.

La pregunta no s'ha fet i, quan es faci, s'ha de precisar bé. No hem d'oblidar que els prejudicis o estigmes associats a les llengües viatgen amb els parlants i això és especialment rellevant per als de llengües sense reconeixement oficial. Aquest podria ser, per exemple, el cas del panjabi,

llengua habitual entre els habitants del Panjab pakistanès (i també del Panjab indi), però sense reconeixement oficial al Pakistan, país que atorga a l'urdú la categoria exclusiva de llengua nacional; és freqüent que pakistanesos parlants de panjabi, quan se'ls demana quina és la seva llengua, esmentin l'urdú (que és la llengua de prestigi, de l'escolarització, dels mitjans de comunicació...) i no vulguin ser identificats com a parlants d'una llengua encara sense reconeixement. Sens dubte, aquest fet s'ha donat o es pot donar amb parlants d'altres llengües sense estat, com per exemple en el cas dels amazics d'origen marroquí o dels quítxues peruans, equatorians o bolivians.

Les persones canvien les ciutats

La transformació econòmica, urbanística i sociològica de Barcelona ha estat important i decisiva al llarg del segle xx i és ara, al segle XXI, quan les conseqüències dels canvis es concreten de maneres diferents. Una de les transformacions més visibles és la demogràfica. Catalunya i Barcelona han crescut gràcies a l'arribada de persones d'arreu del món. A Barcelona, la població nascuda a l'estranger ha passat del 7,8 % l'any 2000 al 22,26 % el 2015, mentre que, pel que fa a la nacionalitat, la població amb nacionalitats diferents de l'espanyola ha passat del 6,34 % el 2001 al 17 % el 2014. Són dades de l'Institut Municipal d'Estadística (IME).

Conèixer els països i les regions d'origen, juntament amb dades d'altres fonts consultades (Departament d'Ensenyament, GELA i IME), ens permet fer una certa aproximació a les llengües amb més parlants: alemany, amazic, anglès, àrab, basc, castellà, bengalí, francès, gallec, guaraní, hindi, italià, occità, paixtu, panjabi, portuguès, quítxua, romanès, rus, tagal, ucraïnès, urdú, wu i xinès mandarí.

Si volem, però, ser més precisos, ens cal ampliar la llista de nacionalitats i incloure-hi grups amb unes 1.500 a 2.000 persones. En aquest cas, la llista la podríem ampliar amb: búlgar, ful (Camerun, Nigèria, Senegal, Sudan...), georgià, igbo i ioruba (Nigèria), mandinga (Senegal, Gàmbia, Guinea Bissau), soninke (Mali, Gàmbia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritània i Senegal) i wòlof (Senegal, Gàmbia, Guinea, Guinea Bissau, Mali, Mauritània).

La llista posa en evidència que les llengües són transfrontereres i que la diversitat lingüística és la norma. I,

també, que aquesta gran quantitat de llengües és una possible font d'intercanvis de tota mena (comercials, culturals, turístics...) i un actiu més per al futur econòmic de la ciutat. Barcelona es consolida com una capital més cosmopolita i diversa encara.

Dins l'espai públic la diversitat lingüística és desigual. Per exemple, les persones amb nacionalitat italiana ocupen una de les tres nacionalitats amb més presència en vuit dels deu districtes. Per aquest volum i distribució, l'italià hauria de ser una llengua amb presència destacada en molts àmbits i segurament no és així. Potser no totes les persones amb nacionalitat italiana tenen l'italià com a llengua familiar, ja que el seu lloc de naixement pot ser lluny d'Europa des de fa més de dues generacions.¹ Aquesta és també una de les paradoxes que la paraula "nacionalitat" oculta.

Bona part dels pakistanesos es troben al Raval (Ciutat Vella) i al Poble-sec i el Parc de Montjuïc (Sants-Montjuïc); cada cop és més habitual poder escoltar urdú i panjabi en converses privades i també als establiments regentats per ells. Per a la comunitat filipina (present també en aquests barris), l'anglès és un dels seus actius, especialment valorat en les activitats de servei domèstic i de cura dels infants, i el tagal ocupa un espai limitat als àmbits privats. A Fort Pienc i a l'Esquerra de l'Eixample la comunitat xinesa és especialment nombrosa, tot i que la seva presència es va estenent a tots els barris per mitjà de basars i bars. Al Turó de la Peira i a la Ciutat Meridiana equatorians, bolivians, hondurenys i dominicans hi són majoria i segurament en l'àmbit privat el quítxua, l'aimara i el guaraní mantenen el seu espai. A l'extrem oposat, l'anglès és la llengua més visible a l'espai públic després del català i el castellà.

Les llengües que viatgen amb les persones avui busquen el seu espai per viure dignament dins Barcelona. És una responsabilitat compartida vetllar perquè el patrimoni que aporten esdevingui un motor de riquesa i d'oportunitats. Des de Linguapax treballarem en aquesta direcció. ■

Nota

1 – Dades de 2014 per a tot Catalunya. Persones amb nacionalitat italiana nascudes a Itàlia, el 49 % del total; a l'Argentina, el 25,5 %; a Espanya, el 6,9 %; a l'Uruguai, el 6,2 %, i a Veneçuela, el 2,4 %.

A la pàgina anterior, visitants de la Sagrada Família pujant a l'autobús turístic. En aquesta pàgina, el celebració de l'Any Nou xinès al passeig de Sant Joan, el febrer del 2015, i una botiga d'alimentació regentada per ciutadans pakistanesos al carrer de Lepant.

Fotos: Pere Virgili

Griselda Oliver
Periodista

Un paisatge lingüístic divers

La globalització ha incrementat la mobilitat i l'intercanvi cultural arreu del món. A Catalunya es parlen més de tres-centes llengües, com l'abo'o, l'armeni, el beti, el hawaià, el gal·lès o l'inuit. Barcelona aglutina gran part de la immigració que arriba al territori i s'ha convertit en un mosaic molt divers de cultures i llengües.

Segons el Padró Municipal d'Habitants, actualment a Barcelona hi viuen 347.897 persones d'origen estranger, moltes de les quals no coneixen la realitat catalana quan hi arriben. Creuen que el castellà és la llengua que s'hi parla i sol ser la primera que aprenen. En alguns casos, després decideixen estudiar català, perquè facilita la vida a la ciutat. D'altres simplement ho fan per regularitzar la situació, ja que necessiten acreditar uns coneixements mínims de català per aconseguir el certificat d'arrelament.

Ara bé, els nousvinguts tenen dificultats per trobar un espai on practicar el català i solen experimentar el tracte social en castellà, sobretot a les grans ciutats, ja que la gent local està acostumada a assignar l'ús del castellà als nousvinguts. Encara que iniciïn una conversa en català, la majoria d'autòctons els responen en castellà, i això els pot generar una certa frustració i que desisteixin d'aprendre el català.

Presentem una mostra de diferents col·lectius per veure com s'han adaptat a una ciutat multilingüe com Barcelona.

Britànics, a la recerca de qualitat de vida

El clima mediterrani i la qualitat de vida –la vida fora de casa, el menjar, les relacions socials– són raons fonamentals que fan decidir els britànics a viure a Barcelona: representen el 2,44 % de la població estrangera. Viuen força repartits, encara que es concentren sobretot als districtes de l'Eixample, Ciutat Vella, Sant Martí i Gràcia. Tot i que la majoria solen tenir feines relacionades amb la llengua anglesa, l'idioma no és un obstacle per integrar-se i, de fet,

acostumen a relacionar-se amb la població local i formen moltes parelles mixtes. Segons les dades del 2011 del cens de població de l'Idescat, el 72,1 % dels britànics entenen el català.

Els brasilers, una comunitat oberta

Els brasilers són, en general, una comunitat oberta amb molta capacitat d'integració. Viuen dispersos per tota la ciutat. La comunitat és força gran i diversa, com el seu país d'origen: un 2,1 % de la població estrangera és del Brasil. Cal relativitzar aquestes dades, tanmateix, perquè hi ha persones que tenen la doble nacionalitat.

Com que el portuguès és també una llengua romànica, els és més fàcil aprendre el català i el castellà. "La gent amb estudis probablement va estudiar una mica de castellà quan es van plantejar venir a viure a Barcelona, però no el català", aclareix Andréia Moroni, doctorand de sociolingüística i presidenta de l'Associação de Pais de Brasileirinhos na Catalunya. Qui no té estudis acostuma a parlar només en castellà, si bé també hi ha persones que "no arriben a parlar cap de les dues llengües i es queden en un punt intermedi, cosa que, d'altra banda, no els representa cap problema per viure aquí", segons Moroni.

El pragmatisme italià

Els italians representen el 9,16 % de la població immigrada a Barcelona, tot i que en el seu cas també s'ha de relativitzar la xifra a causa de la doble nacionalitat d'alguns

membres del col·lectiu. Viuen en àrees tan diferents com Ciutat Vella, l'Eixample, Gràcia, Sants-Montjuïc o Sarrià-Sant Gervasi, i no pas en comunitats tancades.

Acostumen a utilitzar el castellà en les relacions interpersonals i en contextos d'oci. Segons Nicola Vaiarello, investigador visitant del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-UB), que ha fet un doctorat sobre el cas dels italians en contextos educatius plurilingües, darrere d'aquesta actitud hi ha un discurs d'utilitat: "La relació que els italians estableixen amb el català com a llengua regional està influïda per la situació de les seves llengües d'origen", assegura, ja que a Itàlia hi ha una sèrie de llengües regionals i dialectes sense estatus d'oficialitat. "Si en tinguessin, el fet es traduiria en un prestigi més gran per a la llengua respectiva i, en un context multilingüe, en una actitud més positiva envers una situació com la catalana."

El Pakistan hermètic

La immigració pakistanesa, el 7,42 % de la població novinvada, sol arribar per motius econòmics i laborals. La majoria són joves, practiquen predominantment l'islam i parlen panjabi, una llengua majoritària però no oficial: l'urdú és la llengua oficial i de prestigi i la que s'ensenya a l'escola.

Com que la prioritat d'aquest col·lectiu és trobar feina, la qüestió de la llengua és secundària i l'interès per fer cursos de català s'enfoca a obtenir el certificat d'arrelament. A aquests factors se n'hi suma un tercer: "Si no t'estimes la teva llengua, és difícil entendre la situació del català, ja que veus el castellà com a llengua de prestigi", observa Imanol Larrea, doctorand que ha estudiat el cas dels pakistanesos a Barcelona. Tanmateix, alguns troben en el català una via per integrar-se, com l'Associació de Treballadors Pakistanesos, finalista de l'edició de 2016 del premi Martí Gasull a l'exemplaritat en defensa de la llengua, que atorga la Plataforma per la Llengua.

La sensibilitat amaziga

La majoria de població amaziga, provinent del nord de l'Àfrica, especialment del Marroc i Algèria –el 4,78 % i el 0,64 % de la població immigrant a Barcelona, respectiva-

ment–, es concentra en poblacions de les dues primeres corones metropolitanes com Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí i Sabadell, i al barri barceloní de Torre Baró.

Tot i que és un col·lectiu que conserva força els seus costums, sobretot pel que fa a les relacions interpersonals, tradicions i religió –practiquen un islam popular barrejat amb costums locals–, tenen una mentalitat oberta, participen en la vida social i mostren sensibilitat envers la qüestió lingüística a causa de la seva pròpia especificitat com a col·lectiu als seus països d'origen. Les persones amb un nivell baix d'estudis o sense estudis i que han vingut aquí per motius laborals generalment es limiten a aprendre el castellà, mentre que els universitaris se senten més atrets pel català, tal com observen Àl·la N Ayt Lhu (Abdellah Ihmadi) i Aziz Baha, secretari i president de la Casa Amaziga de Catalunya, respectivament.

Els japonesos, un col·lectiu monolingüe

Els japonesos formen una població poc nombrosa i mal coneguda a Barcelona: representen el 0,58 % de la població estrangera i viuen en districtes com Sarrià-Sant Gervasi o les Corts. El seu grau d'integració varia en funció dels motius que els van portar a migrar.

D'una banda hi ha els passavolants, treballadors enviats per empreses japoneses o professors del Col·legi Japonès, que s'esforcen a mantenir els seus costums originaris. No se solen apuntar a cursos de català i prioritzen el castellà, cosa que reflecteix la ideologia monolingüe del Japó. I de l'altra, hi ha els qui s'instal·len aquí per raons familiars, culturals o acadèmiques i que s'adapten als costums locals, que combinen amb els seus. S'apunten a cursos de català "per curiositat", però no l'utilitzen com a llengua habitual: "En canvi, la segona generació d'emigrants japonesos o les parelles mixtes sí que el solen tenir com a llengua habitual", explica Makiko Fukuda, professora de traducció i interpretació a la Universitat Autònoma de Barcelona i experta en transmissió lingüística en el si de famílies mixtes. ■

A la pàgina anterior, Javed Ilyas, fundador i president de l'Associació de Treballadors Pakistanesos, davant de la seu social de l'entitat al carrer del Robador, i Andréia Moroni, presidenta de l'Associação de Pais de Brasileirinhos na Catalunya. En aquesta pàgina, l'investigador italià Nicola Vaiarello, la professora japonesa Makiko Fukuda i, junts a l'última foto, Aziz Baha i Àl·la N Ayt Lhu, president i secretari de la Casa Amaziga de Catalunya, respectivament.

Pere Virgili

Vanessa Bretxa

Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-UB)

La gestió de les llengües a les aules

Si bé el català és la principal llengua vehicular a les aules catalanes, la presència del castellà dista molt de ser anecdòtica. L'ús o no del castellà com a eina docent no es deriva d'un projecte explícit, sinó més aviat de la combinació de les preferències personals d'alguns docents i alumnes.

L'escola ha anat adquirint un paper central en les polítiques lingüístiques d'arreu del món, i Catalunya no n'és pas una excepció. A hores d'ara, encara, el model lingüístic educatiu català continua sent un tema de debat polític i social de primer nivell. El model de conjunció en català, que fa del català la llengua vehicular del sistema educatiu, ha reeixit plenament pel que fa a la cohesió social i en la majoria de casos pel que fa a l'aprenentatge de llengües. Ara bé, cada cop hi ha més veus i dades que ens indiquen que dins les aules de Catalunya –i no només als patis– l'alternança de català i castellà és present en un grau superior al que faria esperar el model teòric. Davant d'aquest fet, no hi ha encara cap projecte lingüístic explícit de com gestionar l'alternança de llengües a les aules.

Les pràctiques lingüístiques dins l'aula són un tema complex d'analitzar, per tal com en l'activitat docent es combinen diversos tipus de relacions i de situacions, que

van des de la classe magistral fins al treball en petit grup, les exposicions davant els companys, els usos orals enfront dels escrits, etc. És freqüent que un mateix docent canviï de llengua per adreçar-se a un alumne concret. L'ús de materials reals –documentació escrita o recursos audiovisuals– fa més habitual la presència de diverses llengües en l'activitat docent quotidiana.

Davant d'aquesta situació ens plantegem: quines són les llengües usades en les relacions entre alumnes i professors dins les aules? I quines estratègies segueixen aquests darrers per gestionar les llengües a secundària? Per tal de respondre a aquestes preguntes, s'han usat algunes de les dades recollides en diversos projectes de la Universitat de Barcelona.¹

Actualment, als centres de secundària de la regió metropolitana de Barcelona conviuen un nombre considerable de llengües, però són dues clarament les que hi tenen un paper

A dalt, una classe en català a l'Institut Ferran Tallada del barri del Carmel. En el pas a secundària l'ús escolar del castellà guanya terreny a les aules de la regió metropolitana de Barcelona, però no tant de manera isolada com en règim de bilingüisme.

La part d'alumnes que diuen que parlen només en castellà amb tots els professors es mou a l'entorn del 7 %.

destacat: el català i el castellà. Entre una legislació que vol convertir el català en la llengua normal de l'ensenyament i una realitat sociolingüística que ho fa complex, les dades i les veus del professorat mostren que en diferents entorns, i per diferents raons, el pes del castellà continua sent molt alt tant en el cas dels alumnes com en el dels docents, però amb diferències importants en cada col·lectiu.

Els alumnes són més bilingües que els professors

Els professors utilitzen més el català dins l'aula que els alumnes, que en canvi usen més les dues llengües que els seus docents. En general, els professors tendeixen a utilitzar per defecte el català dins l'aula; ara bé, molt sovint de manera inconscient i rutinària es convergeix cap al castellà amb certs alumnes, com bé exemplifica aquesta professora de català de Mataró: “Els professors declaren que fan les classes en català, però què és fer una classe en català? Entrar en català i sortir en català, i no que un alumne se't dirigeixi en castellà i tu li responguis en castellà.”

En alguns casos s'utilitza el castellà com a recurs didàctic dins l'aula, i una minoria de professors fan les classes només en castellà. L'equip directiu d'una escola de Sant Joan Despí així ho confirma: “La llengua vehicular és el català. Però de vegades se sent castellà dins les aules. [...] Hi continua havent persones que fan les classes mig en català mig en castellà, o algunes que les fan en castellà. Tot i que la majoria les fan en català; parlo d'una certa minoria.”

Des d'un punt de vista longitudinal, l'ús del català per part del professorat a classe segueix una dinàmica una mica ondulant: cau abruptament de 6è (79 %) a 1r d'ESO (68 %), però després torna a augmentar de 1r a 4t d'ESO (70 %). El canvi important en la llengua del professorat és la transició a l'educació secundària.

L'ús del català entre l'alumnat cau de 6è (73 %) a 4t d'ESO (58 %). En el pas a secundària, l'ús escolar del castellà guanya terreny, no tant de manera isolada, sinó en règim de bilingüisme, fins al punt que prop d'un terç de l'alumnat utilitza les dues llengües dins les aules. El percentatge d'alumnes que diuen que parlen només en castellà amb tots els professors als municipis de la regió metropolitana de Barcelona es mou a l'entorn del 7 %. El motiu és, d'una banda, que hi continua havent alumnes amb un domini feble del català després d'acabar l'educació primària, i, de l'altra, que n'hi ha que mostren unes actituds negatives cap al català i que fins i tot qüestionen el seu paper dins l'ensenyament secundari.

Davant d'aquesta minoria d'alumnes la majoria del professorat evita el conflicte obert i la politització buscant

arguments a favor de l'ús i la utilitat de la llengua catalana. Hem identificat diferents estratègies.

La primera és l'estratègia *moral i emocional*: el professorat apel·la al respecte, l'afecte i l'empatia dels alumnes envers les llengües. La premissa és que cal respectar la diversitat lingüística mundial i local i que les llengües estan relacionades amb les nostres emocions.

La segona és una estratègia de tipus *social*, és a dir, s'intenta vincular la llengua a aspectes socials de fora l'aula a partir de la idea que vivim en un entorn sociolingüístic ric on conviuen diferents llengües, i explicar que aquestes són font de coneixement.

En tercer lloc, trobem estratègies de tipus *instrumental*. La llengua es presenta només com a eina de comunicació, molts cops amb intenció d'esquivar el problema i no polititzar-lo. Altres professors recorren a la seva *autoritat*, és a dir, potencien l'ús del català a l'aula amb sancions i incentius en la nota.

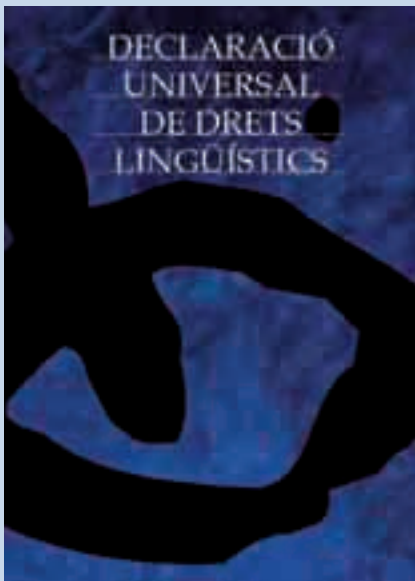
Finalment, un nombre important de docents declaren no tenir cap estratègia per afrontar els reptes sociolingüístics de l'aula. Tal com declara un tutor de 4t d'ESO de Mataró: “Com a mínim, s'intenta que els alumnes parlin català a totes les assignatures, que facin els exàmens en català i descomptar-los les faltes. Però aconseguir que tots els alumnes parlin en català és una lluita molt dura.”

En conclusió, s'evidencia que rere el model de conjunció en català s'amaguen una gran varietat de pràctiques lingüístiques. Les dades de diferents projectes mostren que, si bé el català és la principal llengua vehicular, la presència del castellà a les aules dista molt de ser anecdòtica, sobretot a secundària. Hi ha un percentatge gens negligible d'alumnes de primària i de secundària que diuen que també es relacionen en castellà amb els seus docents, i la xifra dels qui afirmen que almenys una part dels seus docents se'ls adrecen en aquesta llengua és igualment molt significativa.

Caldria, doncs, avançar en el coneixement de com s'organitzen aquests usos bilingües i quins resultats tenen en l'aprenentatge de les llengües objecte d'estudi. Les dades disponibles fan pensar que l'ús o no del castellà com a eina docent no es deriva d'un projecte explícit, sinó més aviat de la combinació de les preferències personals d'alguns docents i alumnes. Així doncs, molts professors es troben en situacions sociolingüístiques complexes. Alguns se'n surten prou bé, segurament perquè tenen experiència o fins i tot formació en sociolingüística. Però també es fa evident que d'altres empran estratègies que no sempre els funcionen prou bé, o que se senten deseparats. En aquest sentit, seria útil preveure algun tipus de formació inicial o permanent al voltant de la sociolingüística en l'àmbit de la secundària. ■

Nota

1 – Els projectes concrets que han donat lloc a aquest estudi són: *Resocialització i llengües (RESOL): els efectes lingüístics del pas de l'educació primària a secundària en contextos plurilingües (2006-2009)* i *Resocialització lingüística en educació secundària (RESOLSEC) (2010-2012)*, tots dos del Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació de la UB (CUSC-UB), i *Diversitat sociocultural i adquisició de la confiança lingüística en català i castellà (2012-2015)*, dins del RecerCaixa2012. Més informació a www.ub.edu/cusc/seducativa.

Mònica Sabata

Directora executiva de la Càtedra UB Josep Termes

La Declaració Universal de Drets Lingüístics, vint anys després

Aprovada a l'inici de la Conferència Mundial de Drets Lingüístics, que es va celebrar a la Universitat de Barcelona, la declaració proclama uns drets equitatius sense diferenciar tipus de llengües i considera inseparables les dimensions col·lectiva i individual d'aquests drets.

Enguany la Declaració Universal de Drets Lingüístics (DUDL) fa vint anys. El 6 de juny es commemora la celebració de la Conferència Mundial de Drets Lingüístics al Paraninfo de la Universitat de Barcelona. A l'inici de la reunió, en la qual van participar 61 ONG, 41 centres PEN i 40 experts en dret lingüístic d'arreu del món, es va aprovar la Declaració de Barcelona. La conferència va ser una iniciativa del Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN Club Internacional i el Centre Internacional Escarré per a les Minories Ètniques i les Nacions (CIEMEN), i va tenir el suport moral i tècnic de la Unesco. Va ser, també, un procés revolucionari en el fons i en la forma.

La DUDL es va gestar durant la sessió extraordinària del Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN Club a Palma de Mallorca, el desembre de 1993. Aleshores l'associació d'escriptors va avaluar la necessitat d'elaborar un text que pogués ser dipositat a la taula de les institucions internacionals com a punt de partida del treball dels experts governamentals. És per això que el 6 de juny de 1996 el document signat i ratificat pel centenar d'assistents a la conferència va ser lliurat a Andri Isaksson, representant oficial del director general de la Unesco, Federico Mayor Zaragoza.

Una de les peculiaritats del procés és la redacció mateixa del text, duta a terme durant tres anys i amb setze esborranys diferents. Podríem dir que els proposants van arribar a Barcelona amb la feina feta. Van ser precursors d'allò que ara posem en valor: el treball en xarxa. I és que durant el procés de redacció de la DUDL totes les entitats i els experts van ser capaços de constituir-se en una xarxa, fer treball col·laboratiu i coordinat, i compartir les diferents visions que tenien sobre la protecció que la declaració havia d'oferir a les comunitats lingüístiques d'arreu del món.

Visió col·lectiva dels drets lingüístics

Alguns experts afirmen que el 80 % de les llengües del món desapareixeran durant el segle XXI, fet que suposarà la pèrdua d'una riquesa que cal preservar. Per això, els promotors del text argumentaven que el plurilingüisme i la diversitat lingüística són promotors de pau lingüística. Es parteix del principi que ni les diferències entre els pobles (econò-

miques, socials, religioses, culturals o demogràfiques) ni les característiques de les llengües no justifiquen cap tipus de discriminació: totes les comunitats lingüístiques han de tenir els mateixos drets. Per això, un dels objectius de la declaració era proclamar uns drets lingüístics equitatius, sense diferenciar entre llengües oficials i no oficials, majoritàries i minoritàries, regionals i locals, modernes o arcaïques. Es tractava de donar el mateix estatus a les sis mil llengües d'arreu del món al mateix temps que es pretenia situar el dret lingüístic en el si de les comunitats. És a dir, el text considera que les dimensions col·lectiva i individual dels drets lingüístics són inseparables i que els individus només poden utilitzar una llengua en el si de la comunitat.

Els lectors poden endevinar que aquest plantejament no és gens senzill. No en va alguns estats creuen que aquests drets són individuals i, en conseqüència, no comparteixen aquesta visió col·lectiva del dret lingüístic. Al mateix temps cal reconèixer que garantir la convivència de diferents comunitats i persones en un espai compartit no és fàcil. Per resoldre-ho, el text va partir d'una concepció que tenia en compte les comunitats assentades històricament en un territori.

Paral·lelament, planteja diferents seccions que caldria regular: Administració pública i òrgans oficials, educació, onomàstica, mitjans de comunicació i noves tecnologies, cultura i àmbit socioeconòmic. I estableix tres disposicions addicionals, que disposen en els poders públics la responsabilitat de prendre mesures i vetllar per l'aplicació de la DUDL, així com preveure les sancions per a qui la vulnera; i dues de finals, que proposen la creació d'un Consell de les Llengües en el si de les Nacions Unides i la creació d'una Comissió Mundial de Drets Lingüístics, de natura no oficial i de caràcter consultiu, formada per representants d'organitzacions no governamentals i entitats de l'àmbit del dret lingüístic.

Text de referència i punt de partida

La DUDL és un text de referència. No en va ha estat la base per a l'elaboració de noves legislacions nacionals sobre els drets lingüístics i fins i tot d'algunes reformes constitucionals. Ara bé, malgrat que és cert que no ha evolucionat cap

A la pàgina següent, a les dues primeres fotos, el lingüista i filòsof nord-americà Noam Chomsky i l'escriptora Easterine Kire, de l'estat indi de Nagalàndia, dues de les persones que van donar suport al Manifest de Girona. A sota, presentació de la trobada del Comitè de Traduccions i Drets Lingüístics del PEN Internacional, que es va fer a Barcelona el 5 de juny del 2012, coincidint amb la presentació oficial del Manifest de Girona.

a les Nacions Unides, s'han obert nous camins per defensar els drets lingüístics: d'una banda, el Manifest de Girona, impulsat pel PEN Club, que promovia la difusió i la implementació de la DUDL i que va ser traduït a una cinquantena de llengües; i de l'altra, les jornades que es duran a terme els dies 8, 9 i 10 de desembre de 2016 a Sant Sebastià, capital europea de la cultura, durant les quals es posarà èmfasi en el fet que la diversitat lingüística és una de les principals fonts de riquesa del continent europeu.

En conclusió, la DUDL és un text de vital importància per a les llengües d'arreu del món. Ho és avui i ho serà en el futur. També obre, i obrirà, una finestra d'oportunitat que els parlants, les comunitats i les organitzacions internacionals no han de passar per alt. Cal ser conscients, tanmateix, que vint anys després encara hi ha assignatures pendents: resta crear les condicions per al respecte i la gestió adequada d'aquesta diversitat que permetin afrontar el repte que suposa la convivència i la pau lingüística arreu del món. ■

PEN Català

Emili Boix

Sociolingüista. Centre Universitari de Sociolingüística i Comunicació (CUSC-UB)

Entre el caos i la salvació

En cercles catalanistes es feia córrer el mite que el melic de la catalanitat es trobava pels turons de l'Empordà. Jo em permeto suggerir que es troba a Barcelona, en qualsevol plaça on els infants, en sortir d'escola, juguin i s'empaitin... en català. On una llengua tan maltractada per la història és, malgrat tot, ben viva.

El català s'ha salvat en bona part perquè s'ha mantingut i es manté a la metròpoli catalana, Barcelona. Potser s'hi ha mantingut més híbridament que a la Catalunya interior, potser s'usa amb una vocal neutra que no és tan neutra com ho era abans, però hi continua essent tant llengua de la quotidianitat com llengua de prestigi. Cap ciutat important d'Europa amb una llengua mitjana com el català no pot dir el mateix: València o Alacant, les ciutats competidores en l'arc mediterrani, han estat molt més castellanitzades, per no parlar de les ciutats del Midi francès (Montpeller, Tolosa, Marsella, Nimes), la vella Occitània on l'occità ha esdevingut una romanalla que es conserva en formol.

El català és una llengua mitjana que, per la seva demografia, podria aspirar a dur una vida relativament còmoda, sense patiments, com un jubilat amb una pensió modesta però assegurada. Tanmateix, a Barcelona, el català no pot viure plàcidament com ho fan el francès a París, el castellà a Madrid, el neerlandès a Amsterdam o l'alemany a Berlín. En totes aquestes ciutats se senten, a part de la llengua històrica, centenars de llengües provinents d'onades immigratòries diverses; se sent l'anglès, insidiós i inevitable, però les llengües comunes per adreçar-se a un desconegut al carrer són indiscutides. A tot estirar, hi ha conflictes amb l'anglès, que, com a interllengua omnívora, usurpa funcions de la llengua local o esdevé llengua de distinció. Les ciutats occidentals més comparables amb Barcelona són aquelles en què dos grups lingüístics se senten legítims "propietaris" d'un mateix territori: anglès i francès a Ottawa/Gatineau, al Canadà; francès i neerlandès a Brussel·les, a Bèlgica; alemany i italià a Bolzano/Bozen, a Itàlia, i francès i alemany a Bienne/Biel, a Suïssa.

Ara per ara, la situació sociolingüística de Barcelona és gairebé caòtica. La llengua *in vitro*, la de les institucions, la dels altaveus dels metros quan informen de la següent estació, és sovint el català, mentre que la llengua *in vivo*, la més espontània, varia força segons els barris. La concentració màxima de catalanoparlants es dona en barris de classe mitjana i mitjana/alta de la ciutat (Gràcia, Guinardó, centres

de Sants i Sant Andreu, Sant Gervasi...), de tal manera que es pot titllar socialment el català de llengua “entrepà”. En canvi, els ciutadans de primera llengua castellana, o bé es concentren a Pedralbes, les Corts, Sarrià i Sant Gervasi (castellans d’origen o catalans castellanitzats), o bé a barris populars com Nou Barris, el Carmel, la Vall d’Hebron, el Raval, la Verneda... (provinents de les grans onades d’immigració).

El Raval, per exemple, ha canviat com un mitjà d’ençà que Joan Amades hi recollia el record del folklore català dels llavis dels seus habitants. Ara al Raval sentireu l’àrab i l’urdú que s’han afegit (barrejat?) a les capes anteriors del català i del castellà. Aquests nous ciutadans són el resultat de les migracions africanes, asiàtiques i llatinoamericanes des de finals del segle passat. Cap a on s’orienten lingüísticament: cap al castellà o cap al català? Si no s’hi intervé, si no s’hi actua, el més probable i senzill és que aprenguin el castellà, la llengua més coneguda. Caldrà afegir a aquest quadre la presència creixent de població mòbil, sobretot turistes o professionals, els dels creuers, els de vols *low cost*, els de les visites mèdiques, els del Mobile World Congress. La globalització i la mobilitat internacionals s’afegeixen a un paisatge sociolingüístic complex i s’hi interrelacionen.

Una excepció notable entre les ciutats europees

Hi ha, doncs, moltes Barcelones, lingüísticament parlant. El domini polític i comunicatiu del castellà és obvi: un Estat espanyol normalment no gaire propici i l’oferta de mitjans de comunicació afavoreixen sense pal·liatius el castellà, la llengua més coneguda. El català, però, “aguanta” a la ciutat. Barcelona és una excepció molt notable dins les ciutats europees: s’hi manté viva, tant a les llars com al govern local, una llengua mitjana i minoritzada. La llengua històrica del país, el català (el castellà hi és una llengua sobrevinguda des

de no fa pas gaire), no té connotacions de *llengua aldeana* com encara sostenen alguns.

El calidoscopi de les llengües de Barcelona és evident, gairebé caòtic. Els taxistes, per exemple, quan hi establim una conversa fàtica camí de l’aeroport, es poden despenjar com a anticatalans, sense amollar un mot de cortesia en català o, en canvi, poden ser neoaprenents del català, entusiastes del “país que ens ha acollit”. A l’oferta de les esglésies catòliques observem una cura primfilada (Déu nos en guard de perdre més feligresos...) a oferir celebracions en una llengua i en l’altra. Als quioscs, competeixen silenciosament les dues muntanyes d’exemplars de les edicions separades, en castellà i en català, de *La Vanguardia* i *El Periódico*. Al camp del Barça, els avisos en megafonia es fan en primer lloc en català. Als poliesportius, molts cursos de ioga o de Pilates s’anuncien en català, però el monitor o la monitora els imparteix en castellà. Als cinemes, tot i que les informacions d’horaris són sovint en català, totes les pel·lícules, doblades o subtítolades, ho són en castellà, llevat de la miraculosa excepció del cinema Texas, que ho fa en català. A les escoles de conducció, els cursos són pràcticament sempre en castellà, tot i el dret, solament teòric, a fer l’examen en català. Al Liceu, les traduccions dels diàlegs que apareixen damunt l’escenari són en català, però les pantalletes davant de cada butaca són trilingües en català, castellà i anglès. A les farmàcies, els avisos dels establiments de guàrdia són en català, però tots els medicaments són exclusivament en castellà... Als rebosts de les cuines de les cases, els productes estan etiquetats sobretot en castellà (Bonpreu o Caprabo són glorioses excepcions) i ben segur que hi és més present el portuguès que el català. Però el català s’associa a professions prestigioses (metges, professors, advocats, usen aquesta llengua) i a institucions atractives (la majoria d’universitats, associacions culturals i esportives, ateneus de tota mena) i, sobretot, al progrés social.

Aquesta competència lingüística a la ciutat és, doncs, desigual, perquè el castellà juga amb avantatge la partida. I, malgrat tot, aquest multilingüisme rutlla sense conflictes oberts, a la manera belga, on hi ha fronteres rígides entre neerlandòfons i francòfons. Hi ha molts neoparlants del català, gent que l’ha après, més o menys bé, i que considera que ja és també la seva llengua. Maruja Torres, una periodista i escriptora de primera llengua castellana que va aprendre el català en el Raval, ha escrit que el català és “un idioma que nunca será como mi piel, pero sin cuya existencia no puedo sentirme a gusto en mi piel” (Maruja Torres, 1997, p. 39, *Un calor tan cercano*, Madrid, Alfaguara).

No sabem cap a on aniran les llengües a la ciutat. Sabem del cert que formen i formaran part de les identitats dels barcelonins. Perquè les llengües no solament són eines de comunicació, sinó que també inspiren lleialtat, provoquen por, odi, ressentiment, gelosia, amor, eufòria, tot un ventall complet d’emocions humanes. Fins ara jo puc sentir el petit orgull que, malgrat tot, la meua ciutat tracta tant de ser fidel al català –la meua llengua, la llengua del meu país–, com oberta (no sotmesa) a moltes altres llengües. ■

El cinema Texas, l’únic de la ciutat que programa exclusivament pel·lícules doblades o subtítolades en català.

Pere Virgili

Pere Virgili

Albert Bastardas i Boada

Catedràtic del Departament de Lingüística General de la Universitat de Barcelona

Ciutats polilingües i sostenibilitat lingüística a l'era 'glocal'

La sostenibilitat lingüística reconeixeria el fet –sovint ineluctable– de l'augment del plurilingüisme i de la intercomunicació, però alhora reclamaria les condicions necessàries per garantir la continuïtat i el desenvolupament dels diferents grups lingüístics.

El segle XXI ens ha portat a metròpolis polilingües, on sovint poblacions ja bilingüitzades, pel fet d'estar integrades en estats en què una altra llengua és predominant, conviuen quotidianament amb nombroses persones de llengua inicial diferent procedents de la resta del mateix territori estatal i/o de diversos llocs del planeta. En les societats més desenvolupades, a això s'hi afegeix una tendència creixent al domini i ús de les grans llengües internacionals, per la participació de moltes empreses i organitzacions en les xarxes tecnoeconòmiques continentals o globals. Aquest gran augment dels contactes lingüístics constitueix certament un canvi molt important en els ecosistemes socioculturals territorials en què tradicionalment els distints grups humans havien anat desenvolupant les seves llengües. Si no aprenem a gestionar bé les noves situacions, les evolucions sociolingüístiques podrien tenir efectes futurs no precisament positius per a la linguodiversitat humana.

La necessitat d'intercomprensió en els espais urbans i les competències més disponibles per als individus tendeixen a dur a l'augment de l'ús de les llengües internacional-

ment més esteses. En el cas de les societats que tenen ja com a pròpies aquestes llengües de gran extensió, l'arribada massiva de noves poblacions pot no afectar-les gaire. La situació, però, pot ser diferent en el cas de comunitats lingüístiques mitjanes, ja caracteritzades per la seva pròpia condició com a massivament bilingües o plurilingües. Una arribada molt important de persones d'altres llocs pot augmentar molt substancialment l'ús de la llengua estatal o internacional que hi predomini, en detriment de la llengua local.

Aquests tipus de fenòmens són clarament visibles en el cas català, on el coneixement de la llengua castellana és general per part de la població d'origen autòcton i és aquest el codi d'integració que majoritàriament desenvolupen de forma espontània –si és que no el portaven ja– les poblacions immigrades més recentment. La perpetuació d'aquests hàbits intergrupals fins i tot en les generacions successives no és descartable, malgrat que els fills ja puguin haver nascut a Catalunya i hi siguin escolaritzats, a causa de les inèrcies dels hàbits sociolingüístics

A dalt, la biblioteca de l'Institut Italià de Cultura. La colònia italiana constitueix el grup més nombrós de la població barcelonina d'origen forà i és també un dels més antics, arrelats i influents.

instaurats a la societat catalana actual i, en especial, a les àrees metropolitanes.

Com podem gestionar, des d'una actitud de respecte per la diversitat lingüística humana, tot aquest seguit de nous contactes i alhora dotar la llengua local, el català, de la funció de comunicació intergrupala que asseguri el seu futur? Potser podem trobar pistes en els principis que la filosofia de la sostenibilitat ha anat desenvolupant per al manteniment de la biodiversitat i del progrés socioeconòmic equilibrat. També, així, podríem postular la necessària fraternitat que hauria d'existir solidàriament entre els membres d'una mateixa espècie, però culturalment diversa.

Parafraçant Ramon Folch en una entrevista sobre la sostenibilitat en general, podríem dir que la "sostenibilitat lingüística" fóra un procés de transformació gradual del model actual d'organització lingüística que tindria l'objectiu d'evitar que la bilingüització o plurilingüització col·lectiva dels éssers humans hagués de comportar necessàriament l'abandonament de les llengües pròpies dels distints grups culturals. La sostenibilitat lingüística, doncs, reconeixeria el fet sovint ineluctable de l'augment del plurilingüisme i de la intercomunicació, però alhora reclamaria les condicions necessàries per a la continuïtat i el ple desenvolupament dels grups lingüístics humans.

Des d'aquest punt de vista, el contacte lingüístic sostenible serà aquell que no produeixi exposició o ús lingüístics en una llengua no pròpia del grup en un grau o pressió tan alts que facin impossible la continuïtat de les llengües autòctones dels conjunts humans. El caràcter sostenible d'una bilingüització massiva vindria donat per la comparació entre el grau de valoració i de funcions de la llengua no pròpia i el de la llengua pròpia del grup. Si el primer és menor, el contacte massiu i la bilingüització pot ser sostenible. Si és major, la bilingüització probablement no ho serà i la llengua pròpia s'anirà abandonant i desapareixerà en unes dècades.

Actuar sobre l'abandonament de les llengües grupals per part dels seus parlants bilingüitzats o plurilingüitzats vol dir sobretot arribar a construir contextos en què no desenvolupin valoracions negatives respecte del seu codi d'origen, i, en canvi, hi puguin disposar de funcions útils i dignificadores de la seva llengua i del seu grup. En els casos en què les condicions demosociolingüístiques fan que, de manera espontània i autoorganitzada, els parlants per motius pràctics vagin deixant d'utilitzar el seu codi –sovint de manera inconscient–, caldria fer-los adonar dels seus comportaments evolutivament autodestructors i promoure la valoració digna dels seus atributs culturals propis.

És obvi que els poders públics tenen un paper molt important en aquest assoliment de la sostenibilitat lingüística, ja que han de vehicular els discursos positius; donar exemple de les normes d'ús més pertinents; regular lingüísticament les administracions, l'educació i els serveis públics, i guiar també les comunicacions de les organitzacions no oficials cap a aquest objectiu. El principi de subsidiarietat lingüística –"tot allò que pugui fer una llengua local no ho hauria de fer una de més global"– podria ser, entre d'altres, la base d'una distribució equitativa de funcions, que assegurés la llengua local en la comunicació general de la societat i alhora l'ús dels altres idiomes en les funcions que cada grup o persona cregués convenient. ■

Fotos: Pere Virgili

M. Carme Junyent

Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades. UB

Les llengües dels barcelonins

Les grans innovacions es donen en societats que han sabut encabir les aportacions d'altres cultures, que han aprofitat l'arribada d'altres grups per transformar-se i potenciar la seva creativitat.

Comptar és sovint una manera de desdibuixar la realitat, de fer homogeni allò que és divers. Però és també una manera de fer abastable la comprensió de fenòmens que massa sovint són inaprehensibles. Quan comptem llengües fem les dues coses alhora. D'una banda, cosifiquem un element en principi inabastable i, d'altra banda, representem una realitat que sovint és oculta. A Barcelona, pel cap baix, hi ha parlants de cent cinquanta llengües d'arreu del món, però moltes queden amagades en les històries de molts barcelonins a qui han explicat que vivim en una ciutat bilingüe on la seva llengua és fora de lloc.

La diversitat lingüística de Barcelona ha crescut espectacularment en l'inici de segle. Aquest creixement ens planteja reptes nous, el més engrescador dels quals és buscar maneres de conivir sense renunciar a la diversitat. Aquesta ciutat que es vol acollidora no pot ignorar el bagatge íntim i cultural dels seus habitants. No pot viure al marge dels vincles que té amb racons de tot el planeta a través dels seus veïns. Quan el Grup d'Estudi de Llengües Amenaçades de la Universitat de Barcelona es va proposar fer l'inventari de les llengües que es parlen a Catalunya volia, a més de fer un retrat al més fidel possible de la nostra diversitat, buscar respostes a dues qüestions fonamentals: què hem de fer d'aquestes llengües i què ens aporten.

És clar que podríem emular la resposta que altres cultures han donat a aquestes qüestions: no n'hem de fer res, són cosa dels seus parlants, i no ens aporten res, el seu destí ens és indiferent. Però la història de les llengües mostra que les grans innovacions es donen en societats que han sabut encabir les aportacions d'altres cultures, que han aprofitat l'arribada d'altres grups per transformar-se i potenciar la seva creativitat. A més a més, els moviments migratoris no paren de palesar que s'incorpora més fàcilment en un grup aquell que té clars els seus vincles amb la comunitat d'origen. En aquest sentit, la diversitat lingüística ens dona la possibilitat de renovar-nos i ens ajuda a enfortir els vincles de la convivència, dos bons motius per no ignorar-la.

Les llengües formen part del bagatge cultural de les persones però, massa sovint, aquest bagatge ha estat ignorat o menyspreat fins al punt que el seu propi portador no el valora. El primer pas és, doncs, reconèixer-les de manera que tothom en pugui apreciar el valor. I reconèixer no és necessàriament un posicionament oficial; a vegades n'hi ha prou amb no qüestionar-ne el valor. No titllar-les de dialectes, o de llengües primitives (cal recordar que al món no hi ha cap llengua primitiva ni cap de desenvolupada?). No suposar que són una rèmor per als seus parlants, o un obstacle per als seus fills.

No és estrany trobar famílies que no transmeten la llengua d'origen als seus fills per facilitar-los la integració a l'escola. Eliminen així la base imprescindible per aprendre totes les llengües que calgui: tenir-ne una de consolidada. El reconeixement implica, inevitablement, la no-discriminació per raó de llengua. La no-obstaculització i, si és possible, el foment de l'aprenentatge. Només cal pensar en tot el que invertim en l'aprenentatge de llengües estrangeres per adonar-nos que ignorar les que tenim a l'abast és una malversació incomprensible.

Quan aquestes llengües formen part del nostre paisatge lingüístic, el que ens aporten esdevé més transparent. Les llengües són maneres alternatives d'explicar la realitat; per això, disposar de tantes formes possibles d'entendre les coses ens converteix en un col·lectiu més flexible i versàtil. La diversitat de llengües fa possible la intersecció d'un

“ **La diversitat de llengües fa possible la intersecció d'un nombre infinit de representacions de tot allò que ens conforma.** ”

nombre infinit de representacions de tot allò que ens conforma. A Barcelona es compta de tantes maneres diferents com els sistemes numerals de les seves llengües. Amb el sistema decimal, en coexisteixen de vigesimal i de quinaris, de manera que hi podem trobar fins a vint maneres diferents de comptar del 6 al 9 (5+1, 5+2, 5+3, 5+4, o 3+3, 3+4, 4+4, 4+5, o 3+3, 7, 4+4, 9, etc.). 400 tant pot ser 4 x 100, com 20 x 20, com 2 x 200. En les llengües que es parlen a Barcelona hi trobem termes per designar una realitat ben quotidiana que per a nosaltres no té nom: la dona del meu pare que no és la meva mare. I hi ha un gran nombre de sistemes de pronoms personals que no diferencien entre homes i dones. Els exemples són incomputables i, sobretot, inenarrables, però tots ens ofereixen l'oportunitat d'anar més enllà dels nostres límits, perquè tots ens proporcionen nous recursos que esperonen la nostra creativitat.

I, a més de les possibilitats de multiplicar l'experiència, a través d'aquestes llengües la nostra vida quotidiana s'ha anat omplint de noves paraules que designen tantes realitats que hem fet nostres també amb les paraules. Aquests són alguns dels darrers manlleus incorporats a la nostra llengua: alquena, asiago, aualé, babaganuix, baclaua, caiac, coulis, dashi, doner kebab, falàfel, haik, hijab, hummus, mutàbal, nicab, pròvola, sake, sari, sashimi, sushi, tabule, tagín, tatami, xapata, xauarma. Aquestes paraules i moltes més són el testimoni que romandrà per sempre que, a principis del tercer mil·lenni, Barcelona va canviar radicalment i es va nodrir amb les aportacions dels que seran avantpassats dels barcelonins del futur. ■

En l'àmbit gastronòmic és freqüent el manlleu de termes a altres llengües. A dalt, mostres de productes alimentaris forans: la xapata italiana, el sushi japonès i, a les dues imatges de la dreta, el baclaua i l'hummus, de l'Orient Pròxim, tal com els preparen al restaurant libanès Sannin de Gràcia.

Colita / AFB

Mercè Ibarz
Escriptora

La Capmany, vint-i-cinc anys després

El 2 d'octubre farà un quart de segle de la mort de Maria Aurèlia Capmany (1918-1991), una autora versàtil que durant més de trenta anys es va mantenir al centre del panorama cultural amb una publicació incessant de títols i articles. Va conrear gairebé tots els gèneres, si bé cal destacar els assaigs sobre feminisme i joventut.

Avui dia, l'obra polièdrica de Maria Aurèlia Capmany i la possibilitat mateixa de fer-la semblen haver passat a la història. No em ve a la memòria cap autora ni autor actuals entre nosaltres tan admirablement versàtils. Una versatilitat animada pel món cultural durant les tres dècades i mitja, de mitjan cinquanta als vuitanta sencers, durant les quals la Capmany anava traient títol rere títol, article rere article. Caldria, ara, ser èuscar per beneficiar-se d'un clima, públic i privat, que permeti a un autor conrear diversos gèneres i fins entremesclar-los en un mateix llibre –novel·la, assaig, contes, poesia, teatre, lletres de cançons, guions de còmics i de films de cinema i de televisió, traduccions, memòries i dietaris, articles a diaris i revistes–, tenir força lectors i ser traduït. La Capmany va fer de tot això, tret de poemaris –ep, però, que les lletres de cançons són poesia– i de guions de cine.

Val la pena de subratllar, com a sageta precisa dels canvis culturals a pitjor en aquest quart de segle, els seus assaigs sobre el feminisme i el nou paper de la joventut. Formidables per l'oportunitat, van marcar època. Els va escriure a proposta editorial! ¿No seria avui igual de necessària una posada al dia, quan els canvis generacionals i les mentalitats avancen en aquesta doble direcció, per més entrebancs que hi trobin? Si així fos, però, no sé si hi hauria cap editora que els encarregaria a una intel·lectual.

La dona a Catalunya: consciència i situació es va publicar ara fa mig segle, el 1966, l'any de la Captxinada, en què l'autora va participar. Maria Aurèlia –com tanta gent li deia, en una prova del reconeixement aconseguit i de la popularitat guanyada– ja era una narradora considerada, des de la publicació de la primera novel·la, *Necessitem morir* (1952), enllestida el 1947. Un títol al·legòric d'aquells anys de transformació i recuperació cultural, escrit per una dona de trenta anys que havia viscut la guerra i la dura postguerra primera, una fracassada, com ella mateixa es qualifica a les memòries, sense misericòrdia, amb determinació resolta de no oblidar-ho i alhora de no queixar-se'n.

També era dona de teatre, autora i actriu. Professora, activista antifranquista i catalanista, dona a contracorrent que, ulls grossos i llengua esmolada, tenia més i més presència pública. Una senyora de costums bohemis i més. No era una *beatnik*, però començava a ser una divulgadora de la novel·la negra nord-americana i una albiradora de la contracultura naixent, com es veuria tot seguit. Una filla de la Rambla de les Flors.

El llibre sobre el feminisme va ser valuós. Llegit ara, és plausible dir-ne un precedent dels estudis culturals que es gestaven com a disciplina intel·lectual en el món acadèmic anglosaxó. La Capmany feia una bona repassada crítica al context i a les dones de la petita burgesia il·lustrada de primers del segle xx, el feminisme prudent que la trauria sempre de polleguera. Però també les rescatava del buit i del no-res cultural. Dolors Monserdà i Francesca Bonne-maison revivien. Tres anys després d'aquesta capbussada històrica en un passat que, de tan opac, semblava nul, es submergeix en el present.

Hi emergeix amb *La joventut és una nova classe?*, en la mateixa línia d'atenció a la cultura popular i d'anàlisi que evita fer de les elits el centre de l'exploració. El va publicar també a Edicions 62, projecte esdevingut llavors una reali-

Robert Ramos

tat que, vista des d'avui, era gloriosa. No penalitzava la intel·ligència i l'agosament; al contrari, els encoratjava.

Aquest arc temporal d'interessos que va de la història cultural de la modernitat al present del país i a les vibracions del món occidental, malgrat el franquisme, li donaria la projecció encara més pública amb articles a diaris i revistes. La Capmany era una autora informada, coneixedora de llengües i d'altres paisatges culturals que, a França, a Itàlia i als Estats Units, removien els estatus i eixorivien els enteniments. Ja se sabia que era polifacètica, però quan publica el llibre sobre el feminisme i després el de la joventut apareix una autora que va enllà de les novel·les, un gènere que seguirà conreant, però que a poc a poc serà un més dels que practica. Menció obligada és el teatre, com a actriu, a la companyia Adrià Gual, que tant faria per acompanyar l'obra d'Espriu. També com a autora, d'obres com la tan revulsiva de 1971 *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya*, coescrita amb Xavier Romeu.

Una intel·lectual en un moment esplèndid

La Capmany va ser, en suma, i sobretot, una intel·lectual que, per sort per a ella i per a nosaltres, es va trobar amb un moment cultural esplèndid quan entrava a l'edat adulta. L'assaig és avui una quimera per a tants autors i autores, com ho és la prosa mateixa si no revesteix la forma novel·lesca o de les memòries, i fins així ho té magre. Una autora de talent, que escriu molt bé, una prosista gens adozenada, contrària al tòpic, atenta de manera lluminosa a les manifestacions de la vida diària i dels propis sentits, una argumentadora nata, una provocadora de les paraules. Són qualitats que la relacionen amb dos autors coetanis que van poder ser exclusivament prosistes, com si fossin francesos o italians, gràcies al mateix moment editorial i polític, a la

revolta cultural de caires diversos, en suma, que s'expressava com podia i que els feia confluïr des de diferents angles: Pla i Fuster. Tant se val en realitat si es tenien mania, si es relacionaven o no. Els qui els llegim (si ho fem) som nosaltres, som nosaltres els qui amb la lectura acabem els llibres o els desestimem, hi dialoguem o no, els fem reviure o no. De Pla, en sentim parlar gairebé tothora; de Fuster, menys, massa poc; de la Capmany, gairebé mai. Convindria que ens en demanéssim les raons.

El jo i el nosaltres. És el punt central, apunto, de l'obra de la Capmany. Els seus darrers llibres de memòries són en aquest sentit un document literari i un sumari moral sobre la vida d'una dona i d'una cultura que per continuar sent del seu temps, modernes, n'han vist de tots colors. Traspuen la intel·ligència de dir sense dir-ho tot, deixant als lectors l'espai i la responsabilitat que ens pertoca i a què tenim dret. Poc sabrem de l'autora en aquests llibres, de la seva infància i joventut difícils, de la seva vellesa encara més difícil. Sabrem, en canvi, si així ho volem, força més de nosaltres.

Va redactar aquests llibres quan era una socialista de bandera i havia assolit comandament públic. Aquella dona que en el calorós –políticament i encara més meteorològicament– Miting de la Llibertat de 1976, a Montjuïc, quan no estaven legalitzats ni els comunistes, va cridar a la multitud xopa: "Suem socialisme!" La regidora de cultura que acompanyaria l'alcalde Maragall durant anys, la virreina del palau de l'ídem. I es posa a escriure *Dietari de prudències* (1981), *Mala memòria* (1987), per acabar amb *Això era i no era* (1989), ja malalta de càncer. Juntament amb els escrits memorialístics previs, els dos volums de *Pedra de toc* (1970-1974) constitueixen un compendi inestimable sobre com relligar el jo i el nosaltres. Això que tanta falta encara fa.

Salut, Maria Aurèlia! ■

Maria Aurèlia Capmany amb l'escriptora i periodista Montserrat Roig en un acte en defensa de la llibertat d'expressió, l'any 1981, a la Universitat de Barcelona. A la dreta, portada del seu llibre sobre la dona a Catalunya, de 1966. A la pàgina anterior, l'autora amb el seu gat, l'any 1985.

Àlex Mitrani

Professor a EINA, Centre Universitari de Disseny i Art

Sense por: l'esclat de la creació gràfica

Barcelona és un lloc atractiu per als dissenyadors i té escoles i centres universitaris de prestigi. La modernitat atrau la modernitat, però l'aparell empresarial ha de ser capaç de consolidar-los. La combinació de precarietat i estímuls porta a redefinir la professió i les maneres de fer, tal com demostren Alex Trochut, Marta Altés i Ariadna Serrahima.

“El que vull és ser un agent actiu”, afirma Ariadna Serrahima (Barcelona, 1984), i res sembla definir-la millor que l'acció i la col·laboració. Acabats els estudis a Central Saint Martins, a Londres, fa una estada breu a Nova York i torna a Barcelona, fa uns set anys. Aquí, la seva carrera s'accelera i pren una direcció determinada i divergent, construïda sobre dos pilars: l'activitat artística lligada a la creació contemporània més avançada i l'empenta de projectes col·laboratius, de matriu crítica i activista. Es presenta per fer una publicació a la Sala d'Art Jove de la Generalitat, però acaba fent-hi una exposició. En la multiplicació actual de formats de l'art, on la dimensió comunicativa i narrativa sovint és fonamental, el disseny gràfic entès com a contribució semiòtica hi té un paper clau.

Ariadna Serrahima és un torrent d'entusiasme i de projectes, concretats. El valor del col·lectiu és essencial en les noves estratègies de treball de tota mena de creadors i agents crítics en un entorn mercantilitzat. És un aprenentatge i un model: “Cal ser ràpid i saber-se adaptar per treballar col·lectivament”. Serrahima és una de les fundadores de l'associació cultural L'Automàtica (www.lautomatica.org), una impremta de tipografia *letterpress* amb màquines tradicionals (unes precioses Heidelberg i Minerva), condemnada al tancament però recuperada el 2011 per un grup de joves que l'autogestionen i hi incorporen l'impressor que la portava seguint la tradició familiar. L'aventura coincideix amb el 15-M i una implicació militant que es concreta gràficament amb Dinou (www.dinou.net), “publicació irregular” que informa i desperta amb contundent simplicitat. A L'Automàtica germina Munt (www.munt.net), editora de música experimental.

Ariadna Serrahima demostra com la nova generació té una relació desproveïda de prejudicis amb l'ofici tradicional i l'analògic. S'allunya del professional d'estudi i s'apropa al terreny de la producció que li permet prendre decisions i conduir el seu treball de manera completa. Ha realitzat nombrosos dissenys de catàlegs i llibres d'artista per a altri,

però en paral·lel té un constant treball experimental propi, amb publicacions on transgredeix tècniques i assaja una poètica fotogràfica entre el soroll i el silenci. No és estrany, doncs, que s'orienti també a l'edició, amb el seu projecte personal IF Publicacions (www.if-publicacions.org).

Faules contemporànies

Un dels terrenys on el llibre de paper sembla tenir més bona salut és el del llibre infantil. Hem vist créixer les seccions que li són dedicades a les grans llibreries, entre les obres d'art o de filosofia. El Festival de Literatures i Arts Infantil i Juvenil, Flic (www.flicfestival.com), ja va per la sisena edició. L'èxit dels llibres de Marta Altés (Barcelona, 1982) és un exemple excel·lent d'aquest auge i aquest encís. Va estudiar a EINA i a la Cambridge School of Arts. Des de 2011 viu a Londres i ha orientat la seva obra cap a la literatura infantil il·lustrada, tot i mantenir vincles professionals amb Barcelona. Escriu i dibuixa els seus llibres, publicats per Macmillan i, a casa nostra, per la innovadora editorial Blackie Books. Han estat traduïts a nombroses llengües, fet que ens planteja la qüestió de la seva possible universalitat.

Tot i que a Catalunya hi ha una tradició importantíssima, que ve de Lola Anglada i passa per Pilarín Bayés i Roser Capdevila, els referents de Marta Altés semblen altres, potser Schulz i, sobretot, Sempé. La simplicitat de les històries i la claredat del dibuix són requisits del seu gènere, sovint no prou valorats en la seva dificultat. El resultat són unes faules contemporànies que, amb costumisme tendrament irònic, reflecteixen la inquietud i els anhels de l'infant d'avui. Desordenats, creatius o neuròtics, els protagonistes –infant o animal humanitzat– manifesten el desig de naturalitat i llibertat que es vol per a l'infant emocionalment equilibrat des d'una perspectiva moderna on no es pretén ensinistrar-lo. La rebel·lió i el joc són celebrats i reivindicats

Isa Virtual

En aquesta pàgina, d'esquerra a dreta, Marta Altés i Ariadna Serrahima. A la pàgina anterior, Alex Trochut.

Núria Rius

Albert Armengol

La nova generació de dissenyadors gràfics té una relació mancada de prejudicis amb l'ofici tradicional i l'analògic.

com qui no vol la cosa. El protagonista de *Sóc un artista* diu: “No puc parar de crear. Tot m’inspira.” Aquesta joia elemental, aquesta felicitat immediata, es transmet amb el dibuix, d’un esquematisme sòlid i lleuger, amable i modern, que es fa atractiu tant per als nens com per als pares, que, responent a la dinàmica lectora dels seus fills, hauran de llegir els llibres un cop i un altre cop.

Un estil dins la divergència i la complexitat

En boca de tothom hi ha un dels casos de més èxit, el d’Alex Trochut (Barcelona, 1981). Després dels seus estudis a Elisava i una breu estada a Berlín, la seva carrera internacional ha estat meteòrica, amb un èxit fenomenal. Actualment Alex Trochut treballa entre Nova York i Barcelona, però els seus clients són d’arreu del món i és convidat a universitats i escoles per presentar els seus projectes i parlar de la seva feina.

Mira de mantenir la llibertat en el seu treball i d’elaborar un estil propi, que són els valors pels quals se’l sol·licita,

però no és un creador abstret del mercat. Trochut té clients. Ha treballat aquí per a la Damm, per exemple, però també amb multinacionals com Coca-Cola, Nike o British Airways. Ha dissenyat la coberta de l’àlbum *Rollad Gold+*, dels Rolling Stones; la seva lletra recargolada s’adiu d’allò més bé amb el títol i el grup. El 2011 publica *More is More*, un llibre que recull treballs, influències i referents, inspiracions, que ens mostren i demostren les qualitats del dissenyador gràfic avui, en la cultura hipervisual d’internet. Trochut ha de lluitar contra la seva fama i sembla que de moment se’n surt prou bé.

Es diu sovint que Alex Trochut és un dissenyador, un dibuixant, barroc. Tal vegada el que és barroc és l’època. En tot cas, el minimalisme i les seves elegàncies són ja un lloc comú més aviat conservador. L’única sortida intel·ligent i autènticament lligada amb la sensibilitat contemporània és l’eclecticisme. Trochut ha trobat un estil dins de la divergència i la complexitat i això el diferencia de l’artista i el seu discurs de la coherència puritana. El dissenyador gràfic, malgrat treballar sovint per encàrrec, o potser per això mateix, pot arribar a ser més lliure i suggeridor que l’artista.

Trochut es caracteritza per la seva escriptura serpentejant, sinuosa (ondulada) i nuosa (articulada), laberíntica com la xarxa i complexa com la realitat virtual. Són també identificadors de la seva poètica o manera els esquitxos, l’escriptura o la taca líquida, orgànica però sovint d’aspecte net i artificial. Hi ha quelcom del *dripping* de Pollock, de la brillantor seductora del *pop* (pensem sobretot en Ed Ruscha). Hi ha en el seu estil quelcom del grafit i l’art urbà i, alhora, una sofisticació culta i publicitària. Trochut té un estil, posseeix un vincle amb l’ofici i està connectat amb la vibrant condició efímera de la publicitat. Ens deixa albirar la possibilitat d’un disseny més enllà de la moda i la contingència, que toca l’esperit dels temps. ■

Fotos: Albert Armengol

Joan Riambau
Editor i traductor

L'“skyline” del Watusi

El día del Watusi, la monumental obra de Francisco Casavella, es pot llegir com la gran novel·la de la Transició o com un relat de “per què hem passat de ser un país dramàtic a ser un país imbècil”. Però sobretot és una novel·la sobre el conflicte de l'individu amb si mateix, entre el poder i la supervivència, i entre éssers mortals i invencions immortals.

Agost de 1971. El cos del Watusi es bressola en l'aigua del port de Barcelona. Sembla un animal blanc i blau, sense resplendor, pàl·lid. L'han rapat i li han tret les sabates i els pantalons, però li han deixat la caçadora de beisbol amb la W i la inscripció “Watusi 65” cosides a l'esquena. Així arrenca la monumental novel·la *El día del Watusi*, de Francisco Casavella, que Anagrama ha reeditat recentment amb molt de seny. I avui, sobre l'antic dic esfondrat, al mateix lloc on a la novel·la apareix el cadàver d'aquest misteriós criminal, filòsof i ballarí, s'aixeca un hotel coronat també amb una W des del qual s'albira l'*skyline* de la Barcelona que Francisco Casavella va escollir com a escenari d'una de les seves obres més ambicioses.

El día del Watusi es pot llegir com la gran novel·la de la Transició espanyola o com un relat de “per què hem passat de ser un país dramàtic a ser un país imbècil”, però és sobretot una novel·la sobre el conflicte de l'individu amb

si mateix, entre el poder i la supervivència, i entre éssers mortals i invencions immortals.

“No sé si vostè n'està al corrent, però els catalans de les pedres en fem pans. Doni'm una parcel·la erma i la converteixo en un territori mític en un tres i no-res”, afirmava Casavella, i així va veure la llum l'*skyline* literari d'una ciutat encaixonada entre el mar, dos rius i una cadena muntanyenca en la qual “en una implacable progressió descendent, hom es pot anar empobrint fins a viure en els insalubres barris marítics i vendre llumins per les cantonades on sona el lament de l'acordió”. Una Barcelona als peus de Montjuïc on les últimes barraques en les quals s'ha criat el protagonista d'*El día del Watusi* conviuen amb els vestigis d'una remota Exposició Internacional –palaus abandonats, mansions perdudes entre els arbres i un estadi olímpic ruïnós–, com si en aquesta lloma hi sobrevisqués una Antiquitat inabastable o tot això fos “una resta d'ombra somiada per un Plató *quinqui*”. Una ciutat els habitants de la qual viuen sota l'amenaçador perill de la caiguda, ja que, a la ciutat del Watusi, mudar-se cinc carrers més amunt era un progrés evident i fer el contrari suposava un desprestigi, de manera que la gent grimpava pendent amunt per fer-se un lloc a les faldes de la muntanya del Tibidabo, una mena de terra promesa.

El 15 d'agost de 1971 marcarà la manera de veure el món del protagonista de la novel·la, Fernando Atienza, quan en el deixant del cadàver flotant del Watusi descobreix que totes les històries de la ciutat desemboquen al mar. Des d'aquest dia del Watusi, en Fernando serà testimoni de la transformació del món que l'envolta –“Vés amb compte com mires el món, perquè el món serà com el miris”, diu l'aforisme que explica més bé la paranoia– i ho relatarà el dia de Reis de 1995, quan, en una festa benèfica organitzada al Tibidabo per un conegut financer que acaba de ser empresonat, li encarreguen un informe confidencial sobre un personatge envoltat de tèrbols secrets. Un informe al lector que comprèn des de l'agonia del franquisme fins al moment en què la democràcia espanyola –o, si més no, una certa ingenuïtat que va acompanyar la Transició– trontolla entre escàndols polítics i financers protagonitzats per éssers de

mil cares amb una aura aventurera i criminal o simplement grotescos. És fàcil i alhora hilarant posar cara als personatges de la novel·la –banquers, polítics que acaben de descobrir la democràcia, conversos de tots colors i arribistes de tota mena–, protagonistes d’una època en la qual es va fomentar l’oblit com a valor i ningú no s’avergonyia de la seva amnèsia.

Sobreviure en un pla inclinat

I tanmateix, les novel·les de Casavella no són realistes, perquè la història és la ficció més perfecta per versemblant o la més imperfecta per inversemblant, i el protagonista d’*El día del Watusi* ha de sobreviure en aquest pla inclinat de la ciutat –a l’*skylíne* marcat per la muntanya dels pobres i la dels rics, on és fàcil rodar fent tombs vessant avall–, fent-se amb els seus antics veïns de les barraques i amb la burgesia emparada per la banca local, que davant les imminents eleccions crea formacions polítiques per adaptar-se al nou marc del poder. I Fernando Atienza –que, com a picardiós post-modern, ha conegut el dolor, la tragèdia, la seguretat que tot és il·lusió i que, al cap i a la fi, res no és seriós– raonarà amb el relat de la seva existència el perquè d’aquesta transformació, ja que sap que el món sempre dirà a l’individu “el que creu que hauria de saber i sempre li donarà el que creu que hauria de voler, però l’individu no rebrà mai el que vol rebre i no sentirà mai el que vol saber”.

Aquesta és la saviesa que impregna *El día del Watusi* i que Casavella va saber traslladar ja des de la seva primera novel·la, *El triunfo*, amb la qual va obrir una majestuosa paràbola narrativa truncada prematurament amb la seva mort després de la publicació de *Lo que sé de los vampiros*.

Temples expiatoris

L’*skylíne* de Barcelona, però, s’ha anat transformant des d’aleshores. La Vila Olímpica en va redibuixar el traçat, van aparèixer noves antenes a les llores de les seves muntanyes circumdants i també edificis singulars, i les torres de la Sagrada Família no deixen de créixer en altura i en horror, a un ritme més accelerat ara que s’alimenten de les entra-

des que els turistes paguen bitllo-bitllo. Quins temps, aquells del Watusi, quan el temple expiatori creixia amb les prudents aportacions dels acaptes anuals dels barcelonins! “Ja tenim cinc torres! Ja en tenim sis!”, exclamava la població amb entusiasme davant aquest deliri inacabat.

També és expiatori el temple que corona el Tibidabo. Entre atraccions i autòmats, el sentit ascensional de l’edifici des de la cripta fins al Crist que el culmina reflecteix la voluntat d’esborrar les culpes i purificar-se pel sacrifici. O simplement remet al pla inclinat de la ciutat del Watusi. A les portes del temple, un avió vermell captiu del seu eix, condemnat a l’eterna expiació, sobrevola la ciutat. Des de les finestretes s’albira el mític Lío Grande de la Playa, aquell enfrontament de bandes a la platja ballant al so del *Black is Black*, de Los Bravos, fins a enfonsar-se en la sorra, o l’assalt al Banco Central, que va coincidir amb un robatori de permils al mercat de La Boqueria que els ionquis revenien per quatre xavos per la Rambla, esdeveniments que els lectors d’*El día del Watusi* no oblidaran mai i que ja formen part de la llegenda urbana.

Els espais mítics –la Barcelona de Marsé, el Madrid de García Hortelano, Yoknapatawpha... i, per descomptat, la Barcelona del Watusi– no són solament localitzacions en un atlas imaginari. Per a Casavella, la utilitat de la novel·la, d’explicar històries, és, sobretot, revifar paraules fatigades com memòria, justícia, corrupció, il·lusió o derrota. I l’escriptor que vol explicar una història ha de delimitar fronteres, aixecar plànols i tornar a anomenar perquè una ficció més vigorosa competeixi amb aquesta altra ficció que el poder i la desídia fan passar per veritat. Per això la Barcelona del Watusi sobreviu com els territoris mítics dels grans novel·listes a les barrabassades urbanístiques o a la gentrificació, i fins i tot suportaria catàstrofes naturals més greus. Perquè solament els grans novel·listes tenen el poder d’urbanitzar la imaginació; per això són més grans fins i tot que els mites. I així Casavella, en ser preguntat per la seva identificació amb el Watusi, va afirmar: “Ballar, ho faig més bé. Matar, ho faig malament. Filosofar, ho evito. A morir, m’hi nego”. ■

D’esquerra a dreta, la façana marítima vista des de Miramar, les torres de Marina, l’hotel W Barcelona o Vela, i l’avió captiu del parc d’atraccions del Tibidabo.

Jaume Fabre
Periodista

Fotos: Pepe Encinas
Arxius: Família Huertas i J. Fabre

Barcelona, des de les reixes de la presó: el cas Huertas

Com es pot documentar i escriure un llibre sobre els barris de Barcelona entre les quatre parets d'una cel·la de la Model? Així és com el periodista, escriptor i historiador Josep Maria Huertas Claveria (Barcelona, 1939-2007) va elaborar una part important de l'obra *Tots els barris de Barcelona* els mesos immediatament anteriors i posteriors a la mort de Franco.

En aquesta experiència irrepetible hi van participar un grapat de persones que van donar suport al treball de Huertas i també van fer possible que quedés a punt d'edició la part acabada prèviament. L'obra, publicada el 1976 per Edicions 62, va inaugurar nous camins en el tractament informatiu de la vida ciutadana i en la mateixa definició dels barris.

El treball de Huertas, figura referencial del modern periodisme barceloní, es va destacar pel compromís social i per l'atenció als problemes dels barris. El juliol de 1975 va ser processat per una frase d'un article que l'estament militar franquista va considerar ofensiva. El seu empresonament va donar peu a la primera vaga de diaris des del final de la Guerra Civil i a una important mobilització solidària i en defensa de la llibertat d'expressió.

En ocasió del quarantè aniversari dels fets, Jaume Fabre, estret col·laborador de Huertas durant molts anys i coautor de *Tots els barris de Barcelona*, ha elaborat per a *Barcelona Metròpolis* una crònica d'aquella experiència.

Vuit mesos, dos processos i molta feina

Durant vuit mesos l'autor va mantenir amb Huertas, empresonat a la Model, una correspondència regular en què s'explicaven l'estat d'ànim i els successos de dins i de fora de la presó, i intercanviaven informacions sobre els llibres dedicats als barris que havien començat a escriure en equip.

El 22 de juliol de 1975 Josep Maria Huertas va ser convocat al Govern Militar de Barcelona, on un jutge militar li va lliurar una ordre de processament pel reportatge “Vida eròtica subterrànea” –que s’havia publicat al diari *Tele/eXpres* el dia 7 de l’anterior mes de juny– i el va enviar directament a la presó Model, emmanillat. Va ingressar a la segona galeria. L’endemà cinc diaris de la ciutat no van sortir al carrer perquè els treballadors es van declarar en vaga per solidaritat amb Huertas.

El reportatge contenia dues ratlles amb la referència que als anys cinquanta a les vídues de militars els era més fàcil obtenir un permís per regentar *meublés* que a les altres persones. L’afirmació va molestar l’estament militar, que va decidir escarmentar el periodista i, de passada, atemorir tota la professió.

La situació de Huertas a la presó es va mantenir al principi, com ell mateix va definir després, “en un règim d’una relativa tolerància de moviments”. Però això es va acabar el 5 d’agost, quan el diari falangista *La Prensa* va titular a primera plana: “Confesó [el etarra] Wilson. 4 monjas y Huertas Clavería, contactos en Barcelona del asesino de Carrero Blanco”. Es va decretar una segona ordre de processament i Huertas va quedar incomunicat a la cinquena galeria, la dels presos perillosos.

Els etarres Wilson i Txiki havien estat detinguts poc abans. Wilson duia a sobre una agenda on hi havia el nom de Huertas i el de l’exmonjo de Montserrat Francesc Bofill, que també va ser detingut i ingressat a la Model. El motiu que hi hagués els dos noms a l’agenda de Wilson era que Bofill l’havia ajudat a trobar allotjaments provisionals a Catalunya i que Huertas l’havia acollit durant unes hores a casa seva, a petició del primer. Huertas no sabia de qui es tractava exactament i el va derivar cap a la seva parròquia, al Poblenou. Per aquesta raó també va estar detingut uns dies el rector Joan Soler.

El 24 d’agost de 1975 es va fer el consell de guerra pel reportatge de *Tele/eXpres*. Huertas va ser condemnat a dos anys de presó, pena que compliria a la Model mentre s’anava desenvolupant el procés pel cas Wilson.

A dalt, l'article de *Tele/eXpres* del 7 de juny de 1975 que va originar el consell de guerra, relligat en el volum de la sentència. A l'esquerra, el diari del Movimiento *La Prensa* va acusar el periodista d'estar relacionat amb l'etarra Iñaki Pérez Beotegi, *Wilson*, considerat un dels cervells de l'atemptat contra Carrero Blanco. A sota, recull de notícies sobre el cas en una reproducció facsimil de la revista *4 Cantons*. Aquest número no es va arribar a distribuir i se'n va destruir gairebé tot el tiratge. A la pàgina anterior, Huertas rebut per un grup de periodistes a la sortida de la Model, el 13 d'abril de 1976.

Pepe Encinas / Europa Press

El 25 de juliol de 1975, tres dies després de l'empresonament de Huertas, els periodistes Andreu-Avel·lí Artís, *Sempronio* –al centre de la foto de dalt– i Maria Favà el van intentar visitar en representació del mig centenar de professionals que s'havien concentrat davant de la Model en solidaritat amb el company empresonat. El director del centre els va rebre però no va autoritzar la visita. A la dreta, Huertas sortint de la presó el 13 d'abril de 1976. A la pàgina següent, pocs dies després, per Sant Jordi, firmant exemplars de *Tots els barris de Barcelona*.

El 20 de novembre de 1975 va morir Franco i nou dies més tard l'indult atorgat pel rei Joan Carles va suposar l'anul·lació de la primera causa. Però va haver de seguir en presó preventiva pel cas Wilson. Encara trigaria quasi cinc mesos a sortir.

En aquest segon procés l'autoritat militar es va inhibir, l'11 de març, en favor del Tribunal d'Ordre Públic (TOP). Aleshores es va plantejar un problema de competències que va demorar la concessió de la llibertat provisional i va deixar en l'aire la possibilitat que el sumari tornés al tribunal militar. La intervenció del ministre de Justícia Garrigues Walker ho va evitar i la causa va seguir al TOP, que va atorgar la llibertat provisional el 12 d'abril, un mes després que hi hagués a Barcelona la primera manifestació autoritzada de periodistes. Les pancartes reclamaven llibertat d'expressió i la fi de l'empresonament de Huertas.

El 13 d'abril de 1976, dilluns de Pasqua, a última hora de la nit, Josep Maria Huertas sortia de la Model. El 22 d'abril va participar en la festa de presentació del primer número del diari *Avui* i l'endemà, dia de Sant Jordi, el va passar recurrent llibreries i signant exemplars dels dos primers volums de *Tots els barris de Barcelona*.

Un règim carcerari molt estricte

A la presó Huertas va obtenir un destí com a ajudant de bibliotecari i va fer el segon curs de català per correspondència. Però el que el va mantenir més ocupat va ser la continuació del treball de redacció de l'obra *Tots els barris de Barcelona*, de la qual, abans d'entrar ell a la presó, ja n'havíem entregat tres volums a l'editorial. Del quart volum, en teníem una part acabada i quedaven pendents dos barris, el Coll i el Carmel. I encara faltaven tres volums més per tancar la sèrie, dels quals un, el cinquè, el va escriure ell enterament des de la presó.

Cal tenir en compte en primer lloc que estem parlant d'una presó espanyola del final del franquisme, anterior a la recuperació de les llibertats i a la Constitució de 1978, amb un règim de funcionament molt diferent de l'actual. Les entrevistes amb els advocats es feien amb una reixa entremig, sense possibilitat d'intercanviar cap objecte, i la corres-

pondència i tot el que es feia arribar als presos era sotmès a control i censura. No podien rebre altres visites que les de familiars directes i advocats i ni enviar cartes més que als familiars directes o a una única persona prèviament designada pel pres. Huertas va decidir que jo seria aquesta persona per poder seguir treballant en els llibres dels barris. Ens van autoritzar la correspondència, però el permís exprés i formal per treballar en la redacció del llibre (sense màquina d'escriure, per descomptat) no li va arribar fins a mitjan novembre, amb la dificultat que això va suposar abans per entrar-li material com galerades, llibres, fotocòpies, apunts o fotos.

Així va començar la correspondència regular, amb una carta seva el 30 d'agost i una primera resposta meua el 2 de setembre, a la qual en van seguir 58 més per banda. Fins a l'11 d'abril van ser 32 setmanes, cosa que equival a prop de dues cartes cada setmana. El seu valor rau, doncs, en el fet que són les úniques que Huertas va poder escriure a la presó i enviar a l'exterior, fora de les d'un caràcter molt diferent que va enviar a la seva esposa i al seu fill; poques, perquè amb l'Araceli ja hi parlava cada dia com a advocada seva que era, mentre que el seu fill tenia tot just un any. Totes les cartes havien de ser escrites en castellà.

Jo les enviava sempre en un sobre groc a l'apartat de correus número 20. En diverses ocasions el censor va queixar-se a Huertas de la meua lletra i ell em demanava que la millorés, sense èxit. Excepte una, les vaig escriure sempre a mà, per principi, per conservar la calidesa del manuscrit i evitar la fredor de la màquina d'escriure.

Ell les enviava en un sobre blanc, amb lletra microscòpica, perquè només li deixaven escriure un full holandès per una cara, dos cops la setmana. "Tu letra pronto se parecerá a la de Espriu", li deia en la meua única carta mecanografiada, l'11 d'octubre.

Exercici d'escriure entre ratlles

Pel que fa al contingut de les cartes, hi ha dues etapes clares. La primera, fins al 20-N, amb una gran contenció pel que fa a comentaris aliens a la feina, a les paraules d'encoratjament o a les expressions íntimes sobre l'estat d'ànim.

En aquesta etapa vam haver de posar a prova totes les nostres habilitats per escriure entre ratlles adquirides durant anys d'exercici del periodisme sota la Llei de premsa de 1964. Una mostra n'és aquesta frase de doble sentit escrita el 2 de novembre, aparentment referida al treball en el llibre, però carregada d'un altre significat quan ja havia començat la que seria llarga agonia del dictador: “¡A ver cuándo nos sacamos este muerto de encima!” Però a partir del 20-N vam començar a expressar-nos amb menys limitacions i, tot i ser conscients de la situació encara opressiva, podíem incloure ja sense problemes referències a fets concrets de la vida exterior o a la situació política general. Aquesta màniga ampla censora es va anar eixamplant a mesura que passaven les setmanes.

Abans que Huertas perdés la llibertat ens havíem repartit els barris que havia de redactar cadascun de manera força autònoma, però amb un intercanvi constant d'informacions i opinions i una revisió final del text l'un de l'altre. Quan Huertas va ser detingut, els tres primers volums ja eren acabats i s'havien entregat a l'editorial, mentre que el quart el teníem a mitges. El treball realitzat durant aquells vuit mesos va consistir en la redacció dels dos barris que faltaven del volum quart i de la totalitat del volum cinquè, per part del Josep Maria, i de la totalitat del volum sisè i part del setè, per part meva. També va portar a terme la correcció de galerades i compaginades dels seus textos als volums 1, 2 i 3. Els dos primers van sortir finalment d'impremta el 9 d'abril. Els vam introduir tot seguit a la presó, però el Josep Maria ja no els va arribar a veure allà. També li havíem fet entrar, a primers de desembre, un exemplar de la segona edició de la seva biografia del Noi del Sucre.

Improvisar un nou sistema de treball

La presó ens va obligar a establir un sistema de treball força diferent del que havíem seguit per als volums ja fets, perquè el Josep Maria havia perdut completament l'autonomia i calia facilitar-li la major part del material que necessitava per redactar la seva part. Va trobar un filó en la biblioteca de la presó, on, per a sorpresa nostra, hi havia alguns volums molt interessants sobre la història de Barcelona, entre ells

els *Recuerdos de mi larga vida*, de Conrad Roure, i el fonamental volum que Francesc Carreras Candi havia dedicat a la ciutat dins de la *Geografía General de Catalunya* (1908-1918).

A les cartes Huertas demostrava constantment la seva admiració per l'obra de Carreras Candi. “Estoy leyéndomela casi entera y una vez más me confirmo (nos confirmamos) en que es el mejor libro sobre la ciudad de Barcelona que existe.” Va fer-ne el buidatge complet a la presó i això va ser una de les coses que més el van ajudar a mantenir-se actiu: “Hoy o mañana –escribia el 22 d'octubre– habré terminado de vaciar el libro de Carreras Candi, lo que no deja de ser una hazaña que, créeme, realizo más por un acto de suprema voluntad que no por ganas. Ganas ya sólo tengo de descansar... no sé cuándo ni cómo. Perdona, pero el día es pesimista, y mi salud, floja.”

Recerca a distància

A part dels llibres de la biblioteca de la presó, Huertas només disposava de la seva memòria d'elefant i dels coneixements que ja tenia sobre els barris dels quals havia d'escriure. La resta li vam haver d'anar buscant a l'exterior i passar-li pel conducte reglamentari. En primer lloc, amb l'Araceli vam haver de buscar a casa seva els apunts i retalls de premsa que hi tenia, i anar-li facilitant tot el que podia treure d'arxius i el que publicava la premsa, així com els llibres que demanava. En aquest capítol, una de les feines que més hores em van ocupar va ser el treball de recerca documental a les hemeroteques de la Casa de l'Ardiaca i la Biblioteca de Catalunya, feina dificultada pel mal funcionament que tenien aleshores aquestes institucions i per una vaga de funcionaris que m'hi va impedir l'accés.

Després vaig haver d'anar mantenint els contactes personals per recollir informació que ell no podia obtenir. Això suposava entrevistes, correspondència, taules rodones amb associacions de veïns i altres gestions. En aquest sentit cal al·ludir a les dues cares de la moneda: d'una banda, gent que, per mandra, no va respondre gens a la petició d'informació que li fèiem, i, de l'altra, persones que van actuar amb un sentit de la solidaritat més enllà de tota mesura. Una

Tres imatges dels anys setanta. A dalt, Huertas a la Trinitat Vella. Al mig, al carrer de les Santjoanistes, a Sant Gervasi, l'any 1977; sota la placa s'aprecia l'empremta de les lletres que s'hi van incrustar l'any 1936 amb la llegenda "Carrer de l'AIT", l'Associació Internacional de Treballadors a la qual pertanyia la sindical CNT. A peu de pàgina, a Montjuïc.

llista dels uns i dels altres aportaria sorpreses: els qui més allargues donaven eren figuretes que després van assolir llocs preeminents en la política municipal, mentre que els qui més ajuda ens van facilitar eren amics el nom dels quals ara ja no diria res a ningú. I una altra dada significativa: alguns que aleshores no van moure un dit han aparegut després als mitjans presentant la seva intervenció com a decisiva.

A part de la recollida d'informació perquè ell pogués redactar la seva part, a l'exterior hi havia moltes altres feines: buscar fotos –Pepe Encinas hi va prestar una col·laboració total fins que va haver de marxar al servei militar–, elaborar els plànols i les fitxes de dades que acompanyen cada barri en el volum corresponent i, finalment, mantenir els contactes amb l'editorial i amb la Fundació Bofill, que ens havia atorgat una beca durant l'any 1975. I, és clar, escriure la meua part (els polígons dels volums sis i set) i complir amb el treball a *El Correo Catalán*, el mitjà que era la meua font d'ingressos per a la vida, i els directius del qual van tolerar sense cap queixa les meves faltes de dedicació.

Els textos ja redactats els donava a una mecanògrafa que no podem posar pas en la llista de les persones més solidàries del moment. El 23 de gener jo escrivia al Josep Maria: "La mecanògrafa me timó de mala manera. ¿Sabes qué me cobró por pasar el Coll i el Carmel? Yo le acepté de entrada las 50 pts por hoja, pero lo hizo en holandesas y con mucho margen y espacios en lugar de folios. Además, me cobró el papel aparte. En resumen, timo gordo y un buen susto para nuestra ya bastante torturada economía." Un altre obstacle va ser que vaig estar ingressat en una clínica per una intervenció quirúrgica força delicada la segona meitat de desembre i la primera quinzena de gener.

El suport més important va ser el de l'Araceli, entrant i traient material, buscant a casa seva i passant a màquina textos curts. Pepe Encinas va col·laborar molt en la recerca de fotos a les carpetes de negatius que Huertas havia deixat a casa, fent-ne contactes que entràvem a la presó i revelant les còpies, així com prenent ell mateix les fotos que li indicava el Josep Maria. Diverses persones van aportar informacions sobre els barris; un dels que més s'hi van dedicar, segons reflecteixen les cartes, va ser Miquel Villagrasa, bon coneixedor del barri de Sant Pere.

Definint el concepte de barri

A part de les preguntes i respostes sobre qüestions concretes, les cartes reflecteixen les nostres discussions sobre què calia considerar barris i què no. Cal tenir present que estem parlant de l'any 1975, quan encara no era definit, ni tan sols esbossat, el que després seria el mapa oficial de barris de Barcelona.

Partíem de l'esquema clar que donaven els antics municipis i dels barris històrics de la Barcelona vella. Però es plantejaven molts problemes nous amb els polígons de construcció recent, amb les zones de frontera i amb les divisions que creaven les grans vies de comunicació, com les rondes del Mig, de Dalt i del Litoral, que llavors es començaven a perfilar.

Tot i que havíem fet un esquema de l'obra abans de començar, quan hi treballàvem van anar sortint dubtes

sobre la possibilitat de considerar barris també zones que no havíem tingut en compte. Sobretot pel fet que, mentre nosaltres anàvem escrivint, es formaven noves associacions de veïns en àrees fins aleshores sense personalitat.

Un nou enfocament centrat en l'actualitat

El volum cinquè (sobre l'Eixample i la Barcelona vella), que és el que va escriure Huertas completament a la presó, havia de plantejar, en teoria, pocs problemes de definició. Però en presentava d'altres de fons referits sobretot al tractament més adequat, que havia de ser una visió actual i un nou enfocament que evités els tòpics costumistes dels llibres històrics o el caràcter d'estudi doctoral que algun saberut havia donat a llibres publicats més recentment.

“He vivido treinta años cerca del Ninot –m'escrivia Huertas el 19 d'octubre– y aquello es un barrio como yo soy una momia egipcia. Es un mercado, y probablemente tiempo hubo en que así se clasificaron sus alrededores. Pero vuelvo a insistir en que, si no queremos hacer la *Enciclopedia Espasa*, nuestro criterio ha de ser la actualidad, o sea, considerar como barrios, dentro del Eixample, aquellos 'vivos', o sea que han creado incluso una asociación, con todas las subdivisiones que convengan.”

Aquest caràcter d'actualitat, de posar l'èmfasi en el moviment veïnal i les reivindicacions populars de la segona meitat de la dècada dels anys seixanta i primera dels setanta, és el que va conferir un caràcter diferent als llibres i el que quaranta anys més tard, quan ja disposem d'una extensa bibliografia sobre els barris de Barcelona, fa que mantinguin el seu valor com a document d'un moment clau de la història de la ciutat. Però, pel fet que les converses amb la gent van constituir un dels fronts bàsics de treball, també presenten el valor d'haver incorporat moltes troballes fins aleshores inèdites, elements que han passat a la memòria col·lectiva i han entrat a formar part del saber acumulatiu anònim del qual ja ningú no es para a considerar l'autoria. ■

Per saber-ne més

-Caballero, J.J.: *El cas Huertas, quaranta anys de la primera batalla per la llibertat d'expressió*. http://www.eldiario.es/catalunyaplural/Huertas-quaranta-batalla-llibertat-dexpressio_0_410509118.html.

-*Cap de turc, bandera de llibertat: Josep Maria Huertas*. Exposició virtual al lloc web del Col·legi de Periodistes de Catalunya. <http://omeka.periodistes.org/exhibits/show/cashuertas>.

-Huertas, J.M.; Morell, S.; Roma, H., i Sales, F.: *La presó: quatre morts, vuit mesos i vint dies. El cas Huertas Claveria*. Pròleg d'Agustí de Semir. Editorial Laia, col·lecció Les Eines, 36. Barcelona, abril de 1978.

-Huertas, Josep M.: *Cada taula, un Vietnam*. Edicions de La Magrana, col·lecció Meridiana, 22. Barcelona, maig de 1997 (p. 71-96).

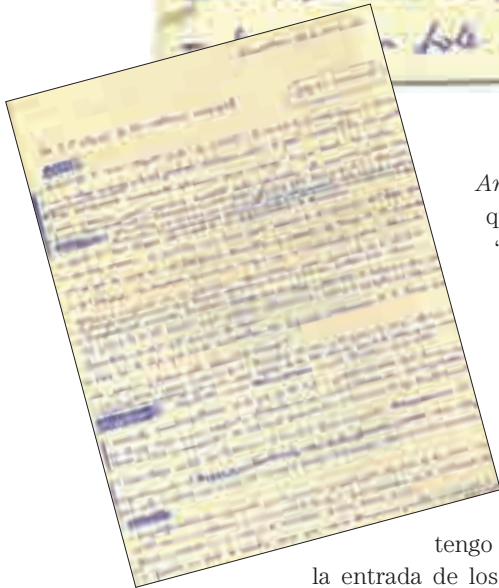
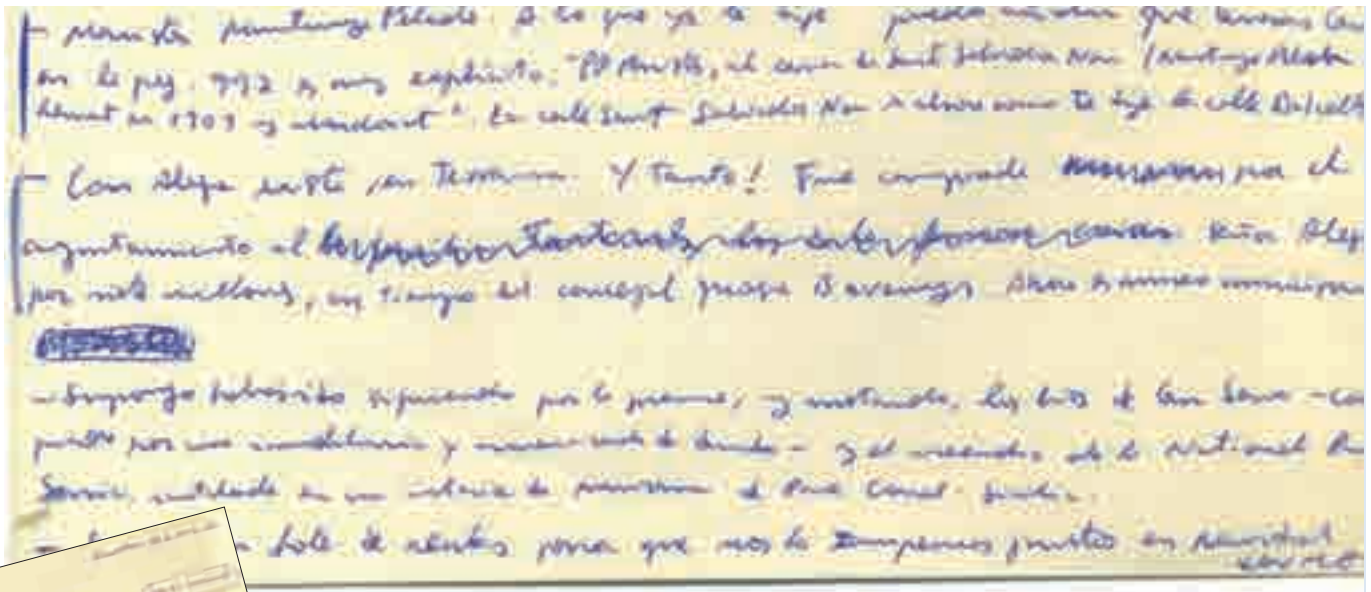
Jaume Fabre i Josep Maria Huertas l'any 1978.

Refermant la pròpia dignitat dia a dia

El pitjor del pas de Huertas per la presó va ser el primer mes, amb els cinc dies inicials d'aïllament plens d'interrogants, i amb la declaració de l'etarra Wilson, que tant el va perjudicar, poc després. Però a partir de setembre la seva situació va anar entrant en una rutina que es va mantenir fins als últims dies.

Just en el meridià del seu empresonament, Josep Maria Huertas va viure la mort de Franco, el 20 de novembre de 1975. És prou significatiu de l'ambient d'intensificació del control sobre els presos que es va viure el fet que en la primera carta que va enviar després, datada el 23 de novembre, no en digui ni un mot, ni tampoc en les cartes següents. Sorprenentment, en canvi, no van ser censurades totes les explicacions que jo li donava a les cartes que li enviava aquells dies.

Els cinc mesos que va passar des de la mort de Franco fins al seu alliberament són, a les cartes, un constant d'alts i baixos d'optimisme i pessimisme. El 12 d'octubre escrivia: “Para combatir el escepticismo y la desesperanza que también a mí me han rondado y asediado, he tenido sólo tres fuerzas: la de ser cristiano (vete a saber por qué); la de creer que aquello que escribía (no todo, por supuesto) estaba al servicio de un pueblo concreto, y una frase de Vázquez Montalbán, ya vieja, en un artículo de *Triunfo* titulado 'Los periodistas'. Más o menos venía a decir que teníamos todas las servidumbres y una sola grandeza, la de ir recuperando día a día la propia dignidad.” El 3 de desembre citava Stavros, el personatge central de la pel·lícula

Amèrica, Amèrica, d'Elia Kazan, quan es veu acorralat i degradat: "Nadie podrá impedir que en lo más íntimo de mí conserve un rincón de dignidad." Aquell desembre semblava que podria menjar les neules a casa, però va passar el Nadal, i quatre mesos més, i va seguir a la seva cel·la. El 10 de desembre escrivia: "Hoy tengo alta la moral. ¡Que dure! Quizás

la entrada de los apuntes, quizás seguir descubriendo pequeños detalles de nuestra obra monumental, quizá saber que mi hijo ya habla, quizá saber que cada día somos más..." El seu fill Guillem va fer dos anys el 31 de gener i en els gairebé nou mesos de presó només el va poder veure un cop, en vigílies de Nadal.

El 4 de gener deia: "Aquí sigo viviendo de esperanzas, que se aplazan de semana en semana." I deu dies més tard: "Aunque soplan vientos más favorables sobre mi anclada barca, estoy cansado." I la setmana següent: "Se impone un poco de ese realismo a dosis masiva del cual he ido sobreviviendo a lo largo de mucho tiempo..." El 15 de febrer: "Hay ciertas buenas impresiones sobre mi asunto, pero fiel a mis principios mantengo mi pesimismo militante." En algun moment fins i tot les cartes deixen entreveure la possibilitat d'una amnistia que el beneficiés, però l'amnistia, amb tots els seus inconvenients i limitacions, no li va arribar fins al 15 d'octubre de 1977, quan ja feia un any i mig que era en llibertat. I així anaven passant les setmanes i, encara que "la espera tiene otro tono" (14 de març), no va abandonar mai això que ell anomenava realisme i que li feia descartar falses il·lusions i impaciències i seguir amb les seves activitats a la presó.

Era la millor manera que les hores li passessin volant i de no capficar-se en la situació kafkiana de les últimes setmanes, amb els dubtes sobre si la causa que havia passat al TOP no tornaria a la jurisdicció militar. Encara l'11 d'abril, dos dies abans de sortir, escrivia: "Esta hubiese querido ser

una carta alegre. Pero la suerte y yo llevamos algún tiempo divorciados... Por el momento las cosas están algo complicadas." Però per fi el malson estava a punt d'acabar.

Reflexos del moment polític

Les cartes passaven censura, però mai no me'n va arribar cap amb trossos ratllats ni em va deixar d'arribar cap carta. I el mateix es pot dir de les que li enviava jo. Érem periodistes acostumats a treballar sota el franquisme, coneixíem bé els límits i sabíem escriure entre ratlles. Per això s'hi troben força referències a fets exteriors vinculats a la situació política, que van anar augmentant a partir de la mort de Franco i durant els mesos del govern d'Arias Navarro.

De les informacions que li arribaven, gràcies a la correspondència i als diaris (retallats per la censura) que podien entrar-hi, les dues que més li van interessar van ser les eleccions a l'Associació de la Premsa, que va guanyar per primer cop una junta democràtica, el mes de novembre, i l'anunci de la propera aparició del diari *Avui*, que ell va seguir amb un interès extraordinari des de la presó, i al qual em va demanar que el subscrigués.

El 7 d'abril, una setmana abans de sortir en llibertat, escrivia: "Deseo que esa aventura difícil del primer diario catalán después del 39 salga lo mejor que pueda ser, que no sueñen con que van a ser el diario de todos los catalanes, porque esa fórmula no existe, o cuando existe da lugar a *La Vanguardia* o a *La Llanterna* de [la novel·la de Joan Puig i Ferrer] *Servitud*. Sugiero, aunque nadie me pida la sugerencia o el consejo, que sea destinado a todos aquellos catalanes que están hasta las narices del 'mel i mató' convertido en periodismo, del 'puix que parla català, Déu li doni glòria', del Viola, de las *capelletes* y de tantas otras cosas."

Que la censura s'havia anat relaxant ho demostra el fet que l'1 de febrer pogués escriure sense cap mena de problema: "Ayer llegaron paquetes de Joaquim Boix Lluç, el mismo por el cual ciento y pico de curas de cuando llevaban sotana protestaron un 11 de mayo, hace ya diez años. Yo tenía la idea de hacer un reportaje sobre la efeméride." I efectivament va fer el reportatge, perquè el mes de maig ja era al carrer.

Durant vuit mesos Josep Maria Huertas i Jaume Fabre van mantenir una correspondència regular que els va permetre seguir treballant en *Tots els barris de Barcelona* alhora que s'explicaven els estats d'ànim i els successos de dins i fora de la presó. Damunt d'aquestes línies, una carta de Fabre, i a la pàgina següent, una de Huertas.

Això dels paquets de Joaquim Boix mereix, però, un aclariment, que queda explícit a la carta que li vaig enviar el 3 de febrer, com a resposta a la seva: “El sábado por la noche estaba de guardia en el periódico y se presentó Boix para explicarme que los paquetes se habían conseguido gracias al Secours Populaire Français, cuyos representantes, antes de marcharse de Barcelona, hicieron una rueda de prensa, la información de la cual publiqué yo en *El Correo [Catalán]*.” Coses, en fi, que en vida de Franco no s’haurien pogut posar en una carta a un pres ni publicar a la premsa.

De la cel·la de càstig a la biblioteca

El 20 d’octubre de 1975 es va produir a la Model un motí arran de la mort per maltractaments d’un delinqüent comú conegut com *El Habichuela*. Això va fer que les cel·les de la cinquena galeria (la destinada als presos comuns i polítics considerats perillosos), normalment ocupades per un sol pres, fossin habilitades com a cel·les de càstig, amb tres presos a cadascuna. El règim era de vint-i-quatre hores sense sortir. Tots els àpats es consumien a la mateixa cel·la compartida, en un racó de la qual, i sense cap separació, hi havia una tassa de vàter.

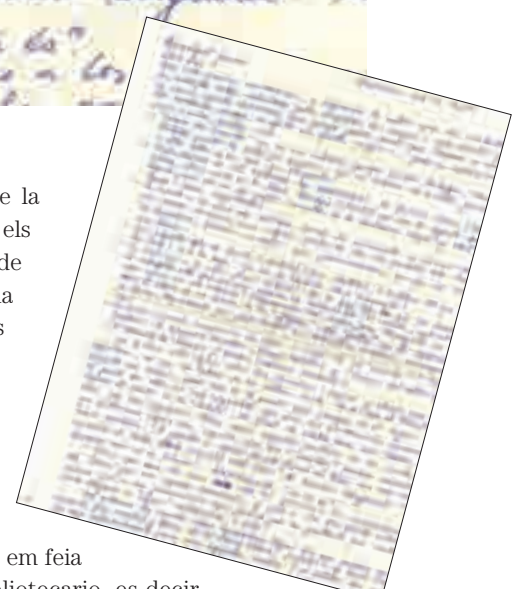
Indirectament això va beneficiar Huertas, ja que, a partir del final d’octubre, li va permetre deixar d’estar sol i tenir la companyia de Quico Bofill, l’exmonjo de Montserrat que li havia enviat Wilson a casa, i de Jordi Roca, també vinculat al cas. Encara que la companyia creava incomoditats, pitjor era la soledat. El 29 d’octubre escrivia: “Las horas bajas pasaron. Ahora somos tres en la celda y el día resulta más ameno, menos angustioso. Quizá por aquello de ‘mal de muchos, consuelo de tontos’.”

L’única distracció dels presos a les cel·les de càstig eren les que ells mateixos es podien inventar –com ara fabricar d’amagat un joc d’escacs amb molles de pa– o els llibres que el Josep Maria els repartia cada dia passant amb un carro en companyia d’un pres de confiança, un dels anomenats “boqueras” pels altres presos, per raons òbvies. Estendre el préstec de llibres als confinats a les cel·les de càstig, cosa que en principi no estava permesa, va ser una petita victòria que va aconseguir després de pidolar-ho molt al “maes-

tro don José”, responsable de la biblioteca. A les altres galeries, els presos no confinats en cel·les de càstig podien anar a llegir a la biblioteca, de la qual Huertas tenia cura durant el dia amb el “maestro” com a principal responsable, o fer les altres activitats permeses a la presó: pati, estudis, treball.

En una carta datada el 16 de setembre el Josep Maria em feia saber que “soy auxiliar de bibliotecario, es decir, tengo un destino y un trabajo, pero aún no redimo (es decir, no me cuentan 3 días por cada 2 que paso aquí)”. A la pràctica portava la biblioteca, proporcionava llibres als presos i n’enriquia el fons fent-ne entrar de fora. M’enviava llistes interminables de llibres que considerava interessants per a la presó, que jo havia de demanar als editors. Les gestions per obtenir-los van aportar tota mena d’anècdotes. Huertas tenia una veritable obsessió per completar els volums que faltaven de les obres que en tenien més d’un, i jo anava de bòlit per trobar-los en llibreters de vell, en una època en què encara ni es somiava en les possibilitats d’internet per trobar rareses. Hi va haver dificultats per fer entrar alguns llibres i altres es van perdre pel camí, potser per censura, potser simplement perquè els que deien que els havien enviat en realitat no ho havien fet. La gasiveria de certes persones el sollevava: “Algún día –escribía el 10 de diciembre– les recordaré que no deseo verlos con ganas de leer en un lugar de cuyo nombre no quiero acordarme.”

A la carta del 28 de gener descriu amb detall el seu horari de treball: “Llevo un ‘plan de vida’, pero en su confección general ya puedes imaginar que he intervenido más bien poco: solo en cuanto a dedicar las mañanas (de 8 a 10 y de 12.30 a 1.30) a escribir el libro, excepto el jueves, que hago mi semanal clase de catalán. Algún otro rato de la tarde lo dedico también al libro, y luego está la biblioteca, que me roba bastante tiempo. El resto ya lo puedes imaginar: tipo *mili*, pero sin permisos.” ■

Retrobada de Josep Maria Huertas amb la seva dona i advocada Araceli Aiguaviva a les portes de la Model.

Araceli Aiguaviva

Advocada. Viuda de Josep Maria Huertas

Olor de resclosit

Huertas va ser bibliotecari a la Model. Guardava un record colpidor de quan va dur un llibre a Txiki, que l'endemà es convertiria en el darrer ajusticiat del franquisme.

Han passat molts anys des de l'empresonament del Josep Maria i la memòria és flaca. Però tractaré de resumir alguns aspectes del que recordo d'una manera més clara.

En primer lloc, vam tenir la sort de comptar amb l'Agustí de Semir i la seva esposa, la Conxa. L'Agustí va ser el pare, l'amic, l'advocat, l'estrateg, el coneixedor de les maneres del règim franquista perquè havia estat militar, i quan va sortir

de l'Exèrcit va esdevenir un gran lluitador pels drets humans, juntament amb la Conxa. Em reunia amb ells cada matí. Sovint ens acompanyava Josep Maria Prochazka, president de l'Associació de Veïns del Poblenou. Tot i que oficialment l'advocat del Josep Maria era el penalista de l'Associació de la Premsa Octavio Pérez Vitoria, nosaltres organitzàvem tota mena de gestions i contactes per encarrilar-ne la defensa, no tan sols jurídicament, sinó sobretot en l'àmbit personal, per evitar que s'enfonsés del tot i col·laborar amb el moviment ciutadà i periodístic que es va produir.

La sotragada més grossa va ser quan un diari del Movimiento va publicar una informació, que va ser reproduïda per la televisió, amb un titular en què s'afirmava que "cuatro monjas y Huertas Clavería, contactos en Barcelona del asesinato de Carrero Blanco". Una de les decisions que vam prendre aleshores va ser que jo publicués als mitjans de comunicació una carta on explicava la realitat, que no va ser altra que haver donat sopar a un noi que venia del País Basc i que buscava allotjament. Amb la carta va quedar desmuntada la trama propagandística i oportunista del règim franquista que intentava relacionar el Josep Maria amb ETA.

Jo em vaig poder inscriure com a segon advocat seu, i això va ser important perquè em permetia visitar-lo diàriament. Llavors no hi havia vis-a-vis i sempre ens vèiem a través d'una finestra amb barrots de ferro i un plàstic amb foradets, brut i ratllat, i una pudor molt desagradable.

A partir d'octubre va compartir la cel·la amb el metge Jordi Roca i l'exmonjo de Montserrat Quico Bofill. Jo els entrava cada dia el dinar del Bar Modelo, situat al davant de la presó, i el compartien els tres. Guardo molt bon record de la parella que portava el bar, un parella molt progressista i agradable, i cal dir que cuinaven molt bé i abundant. Ens vam veure amb ells en diverses ocasions després que el Josep Maria sortís de la presó.

Tan sols en una ocasió el Josep Maria va voler que el nostre fill, el Guillem, que estava a punt de complir dos anys, entrés a la Model per visitar-lo, i va renunciar a repetir-ho perquè era massa penós. No em van deixar entrar amb el nen i va ser una monja qui va acompanyar-lo fins al lloc destinat perquè el veiés el seu pare.

Per a ell va ser important que el "maestro" de la presó li concedís ser bibliotecari, i va poder dedicar molt de temps a organitzar la biblioteca i a repartir llibres als presos. Em va explicar com el va impactar el dia que va anar a portar llibres a Txiki: en va agafar un que es titulava *Te veré en el infierno* i li va dir que no en necessitaria cap més. El van executar l'endemà.

L'altra oportunitat de mantenir-se actiu va sorgir quan va aconseguir els permisos per treballar a la col·lecció *Tots els barris de Barcelona*. Ell des de dintre de la presó, el Jaume des de fora i jo buscant tot el material que el Josep Maria m'anava demanant del seu arxiu vam formar un equip molt efectiu. Jo hi entrava i en treia tot el material que passava del Josep Maria al Jaume i a l'inrevés: llibres, galeades, apunts, retalls, diaris..., fent servir els conductes reglamentaris. ■

Aleix Porta Alonso

La ciutat com a símbol d'ella mateixa

Barcelona, ciutat simbòlica
 Autor: Miquel de Moragas Spà
 Ajuntament de Barcelona
 Barcelona, 2016

Davant l'afirmació, en els nostres dies tan qüestionada com recuperada, de la ciutat com un espai per viure-hi, emergeix un escenari que ens marcarà al llarg del segle en curs: la ciutat com a tema central del debat polític, social i cultural. El catedràtic de comunicació de la Universitat Autònoma de Barcelona, Miquel de Moragas Spà, recorre les diferents vessants comunicatives i semiòtiques de la Barcelona dels anys trenta fins als nostres dies.

Les ciutats són matèria d'estudi de diferents disciplines. Aquesta pluralitat és el reflex de la riquesa i la complexitat que suposen en les nostres vides. La semiòtica urbana s'ocupa d'analitzar les comunicacions humanes que tenen diferents individus i col·lectivitats en una mateixa ciutat al llarg del temps. Viure (en) una ciutat és interpretar missatges (camina per aquí, compra allò, recorda't de...), adequar-se a aquests codis i, fins i tot, participar en la creació de nous significats.

La ciutat transmet molta informació que cal saber llegir. L'urbanisme n'és una, que és la traducció d'una determinada manera d'entendre l'espai en què hem de viure i fer-hi passar coses. Però també tenen significats els monuments (a què?, de qui?, per què?, quan?), vore-res, materials, mobiliari, senyalística i arquitectura, entre d'altres. Passejar

per una ciutat és una contínua descodificació de significats notoris i ocults.

De Moragas analitza la imatge i les imatges a través de les quals es pot entrar en contacte amb Barcelona. Perquè el contacte no és només viure-hi, sinó la imatge que ens arriba d'ella abans de trepitjar-la per primera vegada. Barcelona és una font d'imatges comunicatives, des de les primeres icones i les primeres postals fins a la reducció semàntica de Barça, mar i Gaudí. Però, de cara endins, es tracta d'una urbs rica en creació de missatges i discursos, de qualitat urbana i de constant evolució i debat. Imatges que s'imposen davant d'altres i, en definitiva, símbols de les persones que les vivim.

No hem de confondre la capacitat comunicativa de la ciutat amb el fet de ser escenari i museu de la seva pròpia història. És clar que la informació que transmet (el seu nomenclàtor, per exemple) és fruit d'aspectes històrics concrets. Però és que precisament la ciutat és la forma que prenen aquesta història i aquestes intencionalitats comunicatives. Sovint és el missatge que explica significats determinats. Un exemple: els Jocs Olímpics s'haurien pogut celebrar sense la neteja de façanes i el seu "Barcelona, posa't guapa"?

Entrar en contacte amb Barcelona està condicionat pel format dels missatges, la nostra capacitat interpretativa i també el moment contextual en què ens trobem. La ciutat de Barcelona es transmet a través de missatges i llenguatges audiovisuals que l'expliquen a l'exterior o al desconegut.

Barcelona atrau, sedueix i és objecte de fotografies, pel·lícules, gravats, novel·les, poesies i cançons. Aprendre a llegir-la és aprendre a interpretar aquestes creacions, diferenciant l'admiració, la pertinença, la crítica, la vampirització, la propaganda i l'especulació. ■

Josep Rom

La publicitat i l'educació dels sentits

Barcelona. Publicitat i ephemera
 Autors: Víctor Oliva Pascuet, Oriol Oliva Sanosa
 Ajuntament de Barcelona
 Barcelona, 2015

En Josep Pla deia que als catalans ens perd l'estètica. Aquest llibre n'és un testimoni. És un recull d'impresos, però també un manifest de l'estètica més popular, una memòria de la qualitat dels professionals de la comunicació del passat i de les arrels del disseny gràfic català.

Cal recordar que Barcelona és una de les ciutats més importants de la història de la publicitat europea. L'any 1857 Roldós Viñolas va obrir la primera agència de publicitat d'Espanya i els nous professionals van demostrar una modernitat i una capacitat d'innovar amb el nivell de qualitat de París o Londres.

Com es pot fer un llibre tan bonic a partir d'uns fulls de paper tan humils? Els autors comenten la dificultat d'organitzar aquest "trencaclosques" d'imatges que representen una "arqueologia gràfica" de la publicitat barcelonina. Són 590 pàgines que representen els vint anys de treball de catalogació de Víctor Oliva, un dels millors dissenyadors de llibres i catàlegs de Catalunya. Una mostra de la publicitat *ephemera*, perquè la naturalesa d'un anunci és impactar i desaparèixer. Però tots aquests fullets, cartells i embolcalls de productes tenen un impacte cultural profund en la nostra memòria i els col·leccionistes com Oliva ens ajuden a

descobrir-hi un nou sentit. És nostàlgia? Potser sí, però quan les peces del trencaclosques s'apleguen veiem la bellesa del conjunt, el relat de la vida quotidiana a través dels productes. El llibre requereix una mirada lenta i atenta. Les seves pàgines són vitrines, perquè aquest recull publicitari no es llegeix com un llibre normal, sinó que és un museu de les arts gràfiques i la història de la nostra publicitat.

El pare de la publicitat moderna, en Pere Prat Gaballí, en el seu llibre de 1917 *Una nueva técnica. La publicidad científica*, deia: "La publicidad se propone crear deseos y necesidades: para ello ha de obrar sobre la sensibilidad." És una activitat de naturalesa didàctica que educa en el valor dels productes i les marques. Als impresos d'aquest llibre entenem les paraules del primer teòric de la disciplina a Espanya i descobrim els mecanismes estètics de la publicitat anterior als anys seixanta, abans del naixement dels *Mad Men* del màrqueting contemporani del segle XXI i de les agències de publicitat de Tuset Street.

Els autors organitzen el llibre en capítols temàtics. Fan una hibridació entre la publicitat de productes i la publicitat sectorial, però no s'organitza com una didàctica de les marques; es vol destacar el paper dels artistes, no dels missatges. Cada capítol destaca pel text de cloenda de Víctor Oliva, Oriol Oliva, Santi Barjau, Jaume Bosch, Albert Domènech o Jaume Capdevila. Són aproximacions breus per destacar-ne aspectes tècnics o culturals.

Hi són tots els grans artistes, però el més bonic és recuperar les peces petites, les etiquetes, les cobertes de catàleg, els expositors de punt de venda, els ventalls i els pai-pais. Tots aquests impresos que avui anomenem publicitat no convencional. Una publicitat que sempre és modesta, però que recull un amor profund per la comunicació, un homenatge a uns pioners sovint anònims i tan poc convencionals com aquesta obra. ■

Jordi Puntí

Floquet de Neu al Poble Espanyol

Kitsch Barcelona
 Autora: Anna Pujadas
 Ajuntament de Barcelona
 Barcelona, 2016

Tot allò que toca el turisme es converteix en *kitsch*. Aquesta és tal vegada la principal conclusió que el lector traurà de la lectura de *Kitsch Barcelona*. El volum, publicat per l'Ajuntament de la ciutat i coordinat per la teòrica del disseny Anna Pujadas, vol ser un catàleg exhaustiu de les expressions estètiques més *kitsch* que, conscientment o no, també conformen la personalitat de la ciutat. Pujadas fa una introducció al fenomen i demana que no se'l vegi com una categoria despectiva, sinó més aviat festiva. Seguint-li el fil, una trentena de dissenyadors, arquitectes, antropòlegs i escriptors han triat i descrit una colla d'exemples d'aquest *kitsch* nostrat.

Potser l'èxit més clar és el trencadís de Gaudí, utilitzat pertot arreu i elevat al nivell sublim en un McDonald's del passeig de Gràcia. Al seu costat, hi ha un *kitsch* històric que està bé reivindicar perquè ja forma part de la tradició, des del Poble Espanyol fins a l'escultura de la *Dama del paraigua* i el temple del Tibidabo. N'hi ha un altre que reneix ufanós de les cendres de la Barcelona olímpica, de les estàtues de la Rambla a l'escultura dels mistos de Claes Oldenburg. Fins i tot podem considerar que són jocs de memòria *kitsch* el record de Floquet de Neu (tot i que en realitat el que és *kitsch* és que li fessin un DNI) o les postres pijama del restaurant 7 Portes. Queda clar, doncs, que les atraccions que vam veure de petits, ara en

mans del turisme més desprietat, són banalitzades per la massa i ens les allunya de l'experiència personal. Digues-ne *kitsch*, digues-ne vergonya aliena. Al capdavant, hi ha elements de *kitsch* que són tan universals –com ara les botigues de Lladró o els anuncis de Cruji Coques– que esdevenen un *metakitsch* universal (gairebé com les obres de Carlos Pazos, que ja neixen amb consciència *kitsch*).

La segona conclusió que traiem del llibre és que el *kitsch* és sobretot una mirada subjectiva. Es percep, per exemple, en l'intent d'establir un *kitsch* en la imatge de Barcelona com a destí turístic per a *foodies* (paraula que ja fa ràbia), amb exemples gloriosos com el bar Toc de Mar o les roques de Montserrat de la pastisseria Brunells, però també amb d'altres més rebuscats com el restaurant Bananas.

En fi. Cadascú posa el llistó de la sensibilitat en un nivell diferent i potser per això, a mesura que avances en la lectura, tens la sensació que a vegades es fa servir la tria per criticar i prou, ja sigui perquè és cursi, vell o simplement fa nosa. Costa d'entendre, per exemple, que l'hotel Camper o la casa Planells, de Josep M. Jujol, desfilin al costat del centre comercial Arenas o el grup escultòric del timbaler i la caserna del Bruc. O que el barri de l'Eixample sigui considerat el barri més *kitsch* perquè és "una democràcia avorrida de soroll i contaminació". En més d'un cas, doncs, la falta de context (social, urbanístic, històric) fa que hi hagi apostes banals i gratuïtes que desmereixen la tria.

Aquesta ironia elitista és també una actitud molt barcelonina. Em fa pensar que en realitat l'acció més *kitsch*, la quadratura del cercle, és fer un llibre sobre el *kitsch* a Barcelona. Una antologia *kitsch* d'elements *kitsch* amb voluntat comercial, destinada a atreure els turistes que encara tolerem, aquells que saben distanciar-se del fenomen i riure-se'n. Els hotelers estaran encantats. ■

© Miguel Herranz

Víctor del Árbol

Torre Baró o les fronteres blaves

Aquest turó el van colonitzar gent vinguda d'arreu, que en van domesticar els vessants i es van obrir pas entre la ciutat i la seva esquena.

No tinc records d'olor de guaiac, de cedre o d'altres fustes nobles. Si la memòria viatja en les olors i les olors són els llocs, la meva ho fa en la pinassa; les branques baixes dels pins raquítics eren la talaia des de la qual s'albirava Barcelona, tan a mà i tan distant. Des del parc de les aigües del Ter la remor sorda de la ciutat es difuminava com el brunzit dels borinots entre els matolls que encerclaven el *castell*. Tardes d'entrepà amb truita freda mirant la pel·lícula brillant del mar a la llunyania, envoltat d'aquest murmurí de pins, la densitat del temps que passava a poc a poc i amb molta llibertat. El tacte de les mans entre les esquerdes d'aquesta torre inacabada que algú va somiar, els jocs de guerra que foguegen els vailets, els assalts als merlets i, després, carregant costa amunt en el *cim de l'àguila*. Les coves on no hi havia matalassos vells i pintades obscenes, perquè la imaginació dibuixava pintures rupestres, llegendes de la mà negra. I una figuera davant de casa amb la llet blanca i amarga que donen les figues vàcues.

Tot plegat, i els torrents que baixaven cap a la Ciutat Meridiana quan plovia i no es salvava ni Noè, i les cases bastides per andalusos, murcians, extremenyens, sense plans però amb esforç, degotaven per dins i trontollaven els mobles, i els cotxes vells s'enfangaven i la canalla miràvem per la finestra i els trons feien tremolar la nostra feresa guerrera. I aquells capellans que venien de la ciutat, per repartir-nos llibres i afecte i jocs amb pilotes apedaçades.

Teníem la llibertat, teníem la felicitat. Els gossos vagabunds que responien a la nostra crida, els raïcs construïts amb troncs i canyes, les fogueres de Sant Joan sense ordenances, la nit d'estels sense fanals, les mares amb les cadires pelant patates en una palangana verda mentre ens obligaven a repetir feixugament la taula de multiplicar, abans de donar-nos total llibertat per córrer a defensar les

nostres fronteres. Nosaltres, els guerrers amb espases de fusta. Ho teníem tot. I no ho sabíem.

Han passat les vides i la mirada és la de l'home que va ser nen. El paisatge ja no és una geografia, només el reflex d'aquelles aventures, els homes cansats que pujaven turó amunt al capvespre, les mares amb les bosses de la compra des del mercat de Montserrat. Ara ja no trepitjo fang, sinó asfalt civilitzador, els autobusos anuncien la seva parada al capdamunt, en el *castell*, i hi ha gent que fa esport amb samarretes de colors estridents i bicicletes que no són la meva BH amb timbre. Amb prou feines reconec els carrers i ells amb prou feines em reconeixen a mi. Així és anar-se'n. Deixar enrere és avançar, però també és perdre. I evocar. També els paisatges esdevenen relat; encara busco el Seat 850 de l'avi, els llibres del bibliobús o la guarderia on m'obligaven a dormir la migdiada. No en queda res.

Qui escull els paradisos? Qui decideix on els homes seran feliços o tristos? Aquest turó el van colonitzar gent vinguda d'arreu, en van domesticar els vessants, es van obrir pas entre Barcelona i la seva esquena, com una frontissa oberta a dues realitats. Hi ha qui diu que, si aquí hi hagués un arc del triomf, aquesta seria l'entrada magna de Barcelona. Però una porta d'entrada també ho és de sortida, i una mica d'això perviu. Almenys no hi ha cases adossades amb piscina i jardí de revista, ni decorats de cartró pedra. Continuo sentint rialles i nanos que converteixen el carrer en el seu pati, i salts a la corda i porteries de futbol fetes amb motxilles escolars. Ara el *castell* està il·luminat de nit, se n'han reforçat les estructures i s'han escapat els dracs que hi vivien. Quasi resto sense alè en pujar al *cim de l'àguila*, i les coves són el que sempre han estat, forats on els diumengers deixen les deposicions. Però continuo veient el berenador i el restaurant on els dies excepcionals el pare feia morro i careta. No sé quin dels pins em va obrir el cap quan jugava a ser explorador; potser no són tan vells com jo. Ara, vessant avall hi veig petits horts emmarcats en estacades, verdures i tomaqueres. Sento música llatinoamericana que arriba des d'un cotxe amb els vidres tintats i veig arribar una parella de guàrdies urbans en motocicleta.

El sol brilla en aquest hivern sense hivern i Barcelona em continua semblant tan llunyana com sempre. Però ara tampoc no sento que aquests carrers de la meva infantesa em reconeixin. On van anar els amics? Van triomfar a la vida? I anar-se'n va ser triomfar? O ho va ser quedar-s'hi?

Potser, em dic, les úniques arrels que perviuen són les que construeixen l'ordidura dels nostres records. ■

Bernat Puigtobella

Najat El Hachmi

Barcelona: the city where you can stop being an immigrant

In her books, Najat El Hachmi, a writer of Moroccan origin, juxtaposes the world she comes from and the one she has found here, in a negotiation between both worlds. We are fortunate to have an author in Catalonia who has successfully been able to put this experience into writing.

Najat El Hachmi (1979) is one of the most celebrated and influential authors of her generation. Born in Morocco, she and her family moved to Vic, where she was educated in Catalan. In 2008 she won the Ramon Llull prize for *L'últim patriarca* [The Last Patriarch], a novel that brought this hitherto unknown world into Catalan literature. This year, she was recognised with the City of Barcelona award for her third novel, *La filla estrangera* [The Foreign Daughter], which had already won the BBVA Catalan Literature prize. El Hachmi's mission is to write good books, although her excellent writing also manages to debunk clichés about Islam.

In *La filla estrangera*, there is an incident where the protagonist agrees to wear a veil purely due to the pressure from her family. With this novel, you make readers see that there is always a person behind the hijab.

Every woman who wears a veil does so for different reasons. For years, I tried to avoid the topic of the veil in my literary work or in the conferences I got invited to. The funny thing is to see how over all these years in which the media in the host society have been putting so much emphasis on headscarves, hijabs have taken on more meaning for the people who wear them. They have become symbolically charged; there has been a process of re-Islamisation that has been spread and reinforced from some countries which want to give a very specific vision of Islam and want to have a strong influence on the new generations of Muslims here. They don't want to lose believers, because they know they will be able to dominate them politically that way.

And over here, there has often been a glaring inability to communicate with newcomers, to establish an authentic relationship. There has been a huge amount of condescension towards immigrants, which is seen very clearly in *La filla estrangera*.

We are used to thinking that the immigrants here don't realise what we are saying about them; they're talked about as if referring to an object, not someone who could be reading or watching you. When I was little and my mother wore a headscarf, I never questioned whether she had to wear one or not, but when everyone in Vic asks why you don't take it off, you start to think that maybe the veil is impor-

tant. The issue is even more complex in the case of Moroccan teenagers who live here, because there's also the relationship with your body, the uneasiness that comes from sexuality and questions about what the right body is, because at home they tell you one thing and outside something completely different.

In *La filla estrangera*, you talk about a teenager's sexual desire. You also explored feminine sexuality in *La caçadora de cossos* [The Body Hunter], which is a very different novel.

The topic of bodies is an issue that also affects western teenagers. How do you identify your desire and how do you channel it? What do you do with the desire your body can provoke?

You explore the relationship between sex and maternity both in *La filla estrangera* and in your articles. Sex links all areas of a person and is also linked to maternity; in your eyes, it's not an independent entity. Said by a Catholic woman, this could be read as an fundamentalist statement. However, coming from the lips of a Moroccan who openly declares herself to be atheist, it has a totally different effect.

I talk about topics that unsettle me, but I don't want to think that having a certain origin determines the way I talk about sexuality, which goes for the education I received at home as well. I reflect, and I do this based on the world I'm living in. I've been born in the age of contraception; for me it's clear that sex and maternity aren't linked... So, you have to go further and understand what is happening in this sphere once the battle has been won to separate one from the other. I want to understand what's happening to me as a woman, as someone who's a mother as well. Linking sex and maternity isn't taking a step back, but forward. I want to understand all the elements that make up the condition of woman and connect them. I don't want to analyse it based on any ideological prejudice — as much as I may believe in feminism. The debate on maternity needs to be opened up.

You talked about maternity in a recent article, saying: "Human babies have the flaw of being born mid-gestation and it takes some time until they have the autonomy

needed to detach themselves from their mother's body".

It was very difficult for me, it shocked me, despite having lived in an environment where breastfeeding was normal. It happened to me both with my first child and with my second. You realise you have to make a sacrifice out of love, as a bodily need, not because anyone has imposed it on you.

You describe a very interesting case in *La filla estrangera*, of a Moroccan mother who doesn't want to take her small children to school because she needs to be with them, and the protagonist who acts as a social mediator is almost forced to wrench the child away from her...

There are many mothers — they don't necessarily have to be Moroccan — who find themselves at this point. They are mothers who breastfeed longer than would be considered usual, who want to fully experience their maternity. And every day there is more aggression against mothers in the workplace, as if a woman who has had children cannot be as productive. According to some versions of feminism, the aim has been to ignore and deny this need for maternity, and the proposal is for us to have equal maternity and paternity leave. To me, seeking equality along these lines seems ridiculous; it is a paternalistic view towards women, promoted by precisely the versions of feminism that tell us: "They're making you go back home..." I will never defend the professionalisation of maternity, because believe me, it's not positive for the woman or her children. We have to be careful about the message we're sending out. My daughter grabs the typewriter and says she's a writer. You have to be able to experience the breastfeeding period with a certain peace without having to pay dearly in professional terms later on. I was afraid it would be hard to go back; in some professions it's really hard not to pay dearly for it.

You've always defended feminism in your articles, up to the point of considering it one of the most significant changes in humanity. You've also written that "feminist children will not be born to us without doing anything, just because we have not experienced what our grandmothers experienced." It's not a case of machismo having returned, as is often said, it's more the case that it never went away to start with. What role does feminism have today, and what pitfalls must be avoided?

We've sometimes tended to think about progress exclusively in terms of evolution, but ideology is not passed on through DNA, but through education and culture. That's why we need to be aware of our mission as transmitters and not start sitting back and relaxing.

Feminism has sometimes been expressed in a purely rhetorical way. Isn't the case of gender splitting something superficial? I've heard some real nonsense, like about the catalan teacher who addressed the students as "*alumnes i alumnes*", so as to include both the masculine and feminine forms, despite them both being the same.

Splitting has almost no effect. It is much more significant to see how teenagers treat each other. We have to be very militant about basic things. Insults and mistreatment can never be permitted. It cannot be the case that in the public sphere they can insult you as a woman, that they can attack you

Photo: Pere Virgili

for the body you have. On the other hand, from a feminist perspective, we cannot fall into temptation or mistakes we already made in the past, such as excessive political correctness or wanting to censor things.

Not long ago in Vic there was a controversy at a wedding fair. There was a photo of a couple where the bride was in an allegedly submissive position... and people from [leftist group] Capgirem Vic complained about it. I believe we can't start censoring sexuality either; we can't get involved in what kind of sex people should have. It seems like excessive

correctness to me. It's better to spend time on more important things, like inequality.

In terms of inequality, in a recent article you talked about the refugee crises and how we treat war refugees and economic refugees differently.

Yes, there are many people who are angry about what happens at the Greek or Hungarian border who would never call for immigration detention centres to be closed or demand more rights for the immigrants who are already here. It must be because class is more divisive than origin, and because in our minds we always look upwards when equating ourselves to others. Not long ago, the Duchess of Alba's son was explaining that he had hosted a refugee in his home, and that they were a doctor... Obviously, the people who can get here are usually those with more money. And in some countries they have extorted that money.

You have had first-hand experience of immigrating. You went from Nador to Vic, from Vic to Granollers and finally to Barcelona. Have you felt welcome here?

Five years ago I came to live in Barcelona, a city I had loved for a long time through literature. For an immigrant family like mine, it was the city where we went to do paperwork, a place where we used to go to queue for hours. I became familiar with the places I'd learned about through reading, spots described by my top authors: Rodoreda, Montserrat Roig, etc., and Josep Pla as well. Places I've been emotionally involved with. So it was easier for me to put down roots in Barcelona, because even before it was a city I'd lived in, for me it was a city I'd read about.

It was a city I loved, but feared at the same time due to the anonymity it gives you, which can be positive, but it can also leave you without any protection. It's a feeling that's shared by many immigrants who live in regions outside the city and look at the city with respect, because as an immigrant, the place where you're going is always very specific. You always go from one specific place to another, not from one county to another.

A small city like Vic may be more manageable, it allows you to form a network, but at the same time it conditions you, because you have limits. It's interesting to see how, for many immigrants, especially for the children of immigrants, Barcelona is the city where you can actually stop being an immigrant. Once here, you separate yourself from your immigrant group, which gives you support when you need it but which also exercises social control.

You've worked as a cultural mediator, bringing the Moroccan and local communities closer together. In *La filla estrangera*, the protagonist's mother says: "Moroccans' worst problem is Moroccans themselves."

Yes, this ruthless criticism is very typical of Moroccans. This sentence is also typical of someone who feels that the eyes of others are on the group itself, because the host society has the need to identify a group and label it.

When I was working as a mediator and would act as an interpreter, some women would ask me not to translate everything they said: "Don't translate this," they'd say to me with a certain foresight. It was the awareness of belonging

to a group without power within another larger group, the awareness of living without equal conditions. When we were little my parents would tell us: "This isn't our land".

In this issue of *Barcelona Metròpolis* we look at the topic of multilingualism in the city. And now that you mention your experience as a mediator, what's it like to be an author who speaks different languages with her parents, siblings or children? How do you think linguistic diversity should be addressed? The Grup d'Estudi de Llengües Amençades [Threatened Languages Study Group] says there are 300 languages spoken in Barcelona, and proposed a vote to decide which one should have the honour of taking this number.

I would vote for a pidgin language, a creole language. My nephews live in Vic in a neighbourhood where there are lots of Berbers, and the way they mix Catalan and Tamazight is amazing. They take Catalan verbs and inflect them in Tamazight. The Tamazight they speak has interferences from Vic Catalan now. And there are also Tamazight elements in the Catalan they speak to each other.

What languages do you speak with your family?

When I was little, I lived in an outlying district of Vic and went to public school. I remember having to learn Spanish on the playground, after learning Catalan in the classroom, because if we didn't speak Spanish, the other kids would make fun of us. So I ended up speaking in Spanish with my siblings. Then most of us ended up speaking in Catalan or Tamazight with our children. I speak Tamazight with my mother, Spanish with my siblings and Catalan with my children. The sociolinguistic factors change over time; there are no clear and defined patterns, but rather it happens like this.

In terms of the present and future of the novel, you've said that writers shouldn't feel forced to innovate at every turn. Maybe now we've reached the end of the history of the novel and can finally talk about what's important. You've also recognised the debt to the women in your family, great storytellers who knew how to explain things, lingering over details and creating dramatic tension. What kind of influence has Moroccan women's storytelling style had on your work?

To be fair, I'd say that it can't be considered a trait of Moroccan women. It's more one of my mother's gifts, which fascinates me. My mother is illiterate, but she has a unique ability to tell stories. She starts talking and you immediately find yourself inside her story; I don't really know how she does it. She does it naturally, without hesitating, with an ability to capture detail. I remember being silent, listening... An influence like that isn't recognised anywhere, nor is it honoured, but there are my roots as a storyteller. My great-grandmother was a great storyteller as well, with great vitality, and she had this same instinct for telling stories. I can only hope to be able to explain this disappearing world through literature. ■

© Cristina Daura

The multilingual city

Globalisation has led to a huge increase in mobility and cultural exchanges around the world. As Barcelona receives a large proportion of the immigrants who arrive in Catalonia, it has become an exceptionally diverse mosaic of cultures and languages. We have the shared responsibility of ensuring that the heritage these immigrants bring along with them becomes a driver of wealth and opportunities for everyone. The history of languages, in fact, shows that great innovations take place in societies that have successfully been able to make room for contributions from other cultures and that have made the most of the arrival of other groups to transform themselves and strengthen their creativity.

In this edition, linguistics specialists and representatives from organisations linked to the study and defence of language paint a portrait of Barcelonian society and outline solutions to the problems arising from the multilingual nature of the city. We take a broad look at the relationships between Catalan and Spanish, the city's two main languages, against a backdrop where the historical language has been reintroduced in institutional spheres, while it still faces the challenge of gaining ground in everyday contexts. According to one of these articles, the relationship between different languages has to be based on the criteria of sustainability. A sustainability that, while recognizing an increase in intercommunication, would ensure the necessary conditions for the development of the different linguistic groups present.

A specific article is dedicated to the situation in the classroom, where Catalan is the main working language, although the presence of Spanish is far from insignificant. The edition also highlights the 20th anniversary of the Universal Declaration of Linguistic Rights, approved at a global conference held at the University of Barcelona, with support from UNESCO.

AFB

Pérez de Rozas / AFB

Francesc Xavier Vila

Director of the University Centre for Sociolinguistics and Communication (CUSC, UB)

A tale of many tongues

The city's historical language has been reintroduced into institutional spheres, although it still faces the challenges of reconquering the more everyday world. Spanish dominates the communication system and acts as a tool for relationships between Barcelonians by birth and those who have adopted the city as their own.

The history of multilingualism in Barcelona began with Barkeno, populated by Iberians, Greeks and Carthaginians; it continued with Barcino, which Latinised natives and colonists alike, and extended into Barchinona, where Vulgar Latin coexisted with Classical Latin and Greek, Hebrew, the languages of the Barbarians, Arabic and Tamazight. Catalan had become fully established by the Middle Ages, although medieval Barcelona also maintained Latin for administrative uses, and had contact with other nearby languages such as Occitan, Aragonese, Genoese, Sardinian, Sicilian, Neapolitan, Tuscan, Spanish and Romany. Habsburg rule intensified the contact with Spanish, while the city also welcomed Italians, Occitans, French, Flemish, Walloons, Germans and Dutch.

The defeat of 1714 changed the city's sociolinguistic reality. The new institutions established the supremacy of the language of the conquerors and spread a diglossic ideology aimed at pushing Catalan aside. In fact, between the 18th and the 20th centuries, many European states worked

towards bringing their subjects together under a uniform national identity. This was when the United Kingdom and France launched their linguistic unification policies, soon followed by the German, Austro-Hungarian and Russian empires. The First World War was a watershed: the defeated powers were obliged to release their subjugated populations, while the victors stepped up their efforts in terms of standardisation. In just a few decades, the languages of the old powers became normalised, while the other minority languages began to become extinct.

And what about Catalonia? In the year 1900, government, schooling and writing were dominated by Spanish, although Barcelona was not *demographically* bilingual. Bilingualism was an asset of the elite. In a city with few foreigners, and where half of the population was illiterate, life went on almost exclusively in Catalan at home, in the street, in the factory, and in the taverns. However, this situation gradually changed as the growth of schooling and compulsory military service spread knowledge of Spanish. Moreover, in the 1920s, immigrants brought Spanish to the streets. Then, Franco's dictatorship banished Catalan from public life, and the great waves of immigration spawned by economic *desarrollismo* [a Francoist policy aimed at promoting economic development] were deprived of the chance to learn it.

Nevertheless, not even in the times of fiercest repression did Catalans cease to use their language or cease to encourage newcomers to embrace it. Barcelona, proud of its roots and of its new transplanted residents, was already doing its utmost to heal the wounds inflicted by the previous regime, including those related to language, and it continued to do so in the subsequent decades.

Multi-lingualisation

In the 21st century, the city of Barcelona is immersed in a major transformation, which is also sociolinguistic, driven by its evolution towards late capitalism, the information society and the economic boom of the early 2000s. To begin with, the city opened up to the world, with a significant increase in visitors from abroad: 7,874,941 tourists passed through in 2014 (City Council statistics, 2015). Secondly,

the number of foreign-language speakers in the city increased. According to the Enquesta d'Usos Lingüístics [Language Use Survey – EULP13], in 2013, 43% of the people in Barcelona stated that they spoke English, and 16% spoke French; these figures are even higher among young people. The city's demographic composition is also changing: between the year 2000 and 2014, the population with Spanish nationality fell from 1,450,175 to 1,329,265 people, whereas the number of foreigners grew from 46,091 to 273,121 (Statistical Institute of Catalonia. Municipal census). This change has an impact on language. In 2013, more than two-thirds of the native inhabitants of Barcelona said that Catalan was the language they identify with: 57% exclusively as well as 10% who identified with both Catalan and Spanish. However, the failure of many in the successive waves of immigrants reduces this figure to 44% in the city's total population (36% plus 8% bilingual). In fact, while 99% of the inhabitants of Barcelona say that they speak Spanish, only 80% know how to speak Catalan.

The city also gains in terms of language diversity. The list of the nationalities of Barcelonians (data from the 2014 Municipal Registry) hints to the native languages of newcomers – in descending order: Italy, Pakistan, China, Morocco, France, Bolivia, Ecuador, Peru, Colombia, the Philippines, Romania, Dominican Republic, Germany, the United Kingdom, Argentina, Brazil, Honduras, Russia, India and others. However, two errors must be avoided. One is confusing foreigners with alloglots, because in fact, the most frequent native language among newcomers is Spanish. The other is equating nationality with language: in Pakistan, for example, Urdu is the official language, even though it is more in the minority demographically speaking; whereas in China, Mandarin is learnt as a common language, although most Chinese people who live in Europe speak different Chinese languages.

That said, according to the 2013 Population Language Use Survey, the percentage of alloglots in Barcelona in 2013 was 12.6%, and their most frequent languages were, in this order, Italian, Urdu, French, Arabic, English, Chinese languages (all together), Russian and Portuguese. No language accounted for more than 1.5% of Barcelona's total population, which demonstrates the degree of fragmentation of newcomer groups.

So what about multilingualism policies?

A multilingual city calls for a specific policy that adequately caters to its reality. Barcelona unquestionably has a long way to go. Of all the languages spoken in the city, Spanish is the one known by most people, it dominates the communication system and acts as a tool for relationships between Barcelonians by birth and those who have adopted the city as their own, even on school playgrounds. Nothing suggests that Barcelonians do not learn it, as is shown by the fact that it is the first, and very often the only, language learnt by newcomers.

The situation of Catalan is quite different, though. Since the end of the dictatorship, the city's historical language has been reintroduced into institutional spheres, although it still faces a formidable challenge: reconquering the more everyday world. Spanish will always have a value as a tool for

communicating with the rest of the Spanish-speaking world, but Catalan can only be maintained if it recovers its prominence as a street language, the language of interpersonal relationships. The routines imposed during Franco's dictatorship restricted it to "lifelong" Catalans, and led switching to Spanish in the presence of "others" to become a question of good manners. The anecdote about the president of "La Caixa" (one of the most important banks in Catalonia and in Spain) Isidre Fainé asking the first deputy mayor Eduardo Pisarello if he spoke Catalan, illustrates that there was a real glass ceiling the language hits again and again, a mental barrier that generates a vicious circle, because no one learns a language that is never spoken to them. There is a risk of this leading to a disastrous *racialisaton* of language behaviours, in which a mere non-European or Mediterranean appearance or even a foreign-sounding name ends up excluding large sectors of the population from having access to Catalan. To avoid this, we must ensure that knowing the language is taken for granted once again, a default feature of all Barcelonians, regardless of their colour, origin or social status, as the city's definitive sign of integration.

Bolder practices and discourses need to be constructed for native languages alongside the two great languages of society. For some, it will be enough to argue that it is a question of social justice or solidarity. Reception, asylum and integration policies have linguistic dimensions that, if properly handled, facilitate formalities and humanise the host society. There are also economic arguments in favour of proactive policies for attention to diversity. In the new economy, having a workforce capable of connecting local expectations to foreign markets and foreign investors forms a competitive advantage that it would be irrational to allow to go to waste. Who better than young, foreign-born Catalans to collaborate in the internationalisation of companies from Barcelona? Relatively inexpensive policies, such as native language courses in schools or the recognition of these languages in the school curriculum are a policy of empowerment and an economic investment for the future.

Finally, the challenge of universalising access to foreign common languages must be addressed. There are many factors that encourage Barcelona to increase knowledge of these languages, particularly English, and numerous resources are being misinvested in this area. Well-informed policies are required, both to fully exploit existing efforts and to ensure that unequal access to this resource does not contribute to creating a social divide. ■

On the previous page, on the left, the *Llibreria Española* on La Rambla, owned by the bookseller and editor Antonio López, in an image taken between 1924 and 1934. On the right, a banner written in Spanish heads a protest by secondary-school teachers in the Plaça de la Universitat in February 1977, at the beginning of the period of transition towards democracy.

On the left, a page from the Barcelona Haggadah, from the 14th century, kept in the British Library in London. The Haggadah is a Jewish book of prayers and readings for Passover. On the right, the cover of one of the *Decretos de Nueva Planta* from 1715. The institutions created after the Catalan defeat at the end of the War of Spanish Succession decreed the dominance of Spanish.

Photos: Pere Virgili

Mercè Solé i Sanosa

Member of Linguapax Internacional

The potential of the multilingual city

The list of the most widely-spoken languages in Barcelona shows that languages transcend borders and that linguistic diversity is the norm. This can facilitate exchanges and represents an additional asset for the city's economic future.

At Linguapax International, we have suggested fostering the linguistic diversity present in Catalan and Barcelonian society as another way of emphasising the wealth of diversity and the potential of all languages for social cohesion and intercultural dialogue.

We have ever more quantitative and qualitative data about life in Barcelona. We know fairly well what the people who live in the city are like: where they come from, where they were born, how many years they have lived here, their gender, their education, etc. However, there is one important thing we do not know: their home language or languages. Sociolinguistics has tended to talk about home language or mother tongue. The reality, though, is that plurilingual families have been a constant in countries with great linguistic diversity (the European continent would surely be the exception), and today, they are no longer the exception in our country.

We do not know which languages residents born abroad identify with and feel associated with. And we do not know this because we have not asked them. When registering as local citizens, they are asked for their birthplace and nationality, but not their home language. If there are around 200 states in the world and around 6,000 languages (data from the Linguistic Society of America's website), it seems clear

that within states, language diversity is the norm and not the exception.

This lack of knowledge is very interesting from the perspective of a society such as Catalonia's, which is highly sensitive to the situation of languages. Although we do not have official and precise data, some approximations have been made to find out the languages of the people of foreign origin who live in our region and the city. For example, the Ministry of Education has information on the home languages of pupils and students, as well as the language of those who are in welcome programmes, having recently arrived from foreign countries. In addition, the University of Barcelona's Threatened Language Study Group – GELA has worked to identify the languages of people in Catalonia and has already counted more than 300. We have another source of (qualitative) information thanks to cooperation and immigration organisations, and studies have also been carried out within some communities.

No specific question has been asked and, when it is, it must be well defined. We must not forget that the prejudices or stigmas associated with languages travel with the speakers, and that is something of particular significance for languages that are not officially recognised. An example of such a language is Punjabi, the usual language among the

inhabitants of the Pakistani Punjab (as well as the Indian Punjab), but one that is not officially recognised in Pakistan, which classes Urdu as the exclusive national language. When asked, Pakistani Punjabi speakers often say their language is Urdu and do not want to be acknowledged as speakers of a language that still lacks recognition. This has undoubtedly occurred or may occur with speakers of other languages without a state, as is, the case of Tamazight speakers from Morocco or Quechua speakers from Peru, Ecuador or Bolivia.

People change cities

From an economic, urban and sociological perspective, Barcelona has changed significantly and decisively over the course of the 20th century, and now, in the 21st century, the consequences of these changes are taking shape in different ways. One of the most visible transformations is in demographics: Catalonia and Barcelona have grown thanks to the arrival of people from around the world. In Barcelona, the population born abroad has soared from 7.8% in the year 2000 to 22.26% in 2015, while in terms of nationality, the population with nationalities other than Spanish has gone from 6.34% in 2001 to 17% in 2014 (data from the city's Municipal Institute of Statistics – IME).

Finding out the countries and regions of origin, together with data from other sources consulted (Ministry of Education, GELA and IME) allows us to get a certain idea of the languages with the most speakers: Arabic, Basque, Bengali, English, French, Galician, German, Guaraní, Hindi, Italian, Mandarin, Occitan, Pashto, Punjabi, Portuguese, Quechua, Romanian, Russian, Spanish, Tagalog, Tamazight, Ukrainian, Urdu and Wu Chinese. If we wanted to be more precise, we would have to expand the list of nationalities to include groups with around 1,500 to 2,000 people. In that case, we could expand the list of languages to include Bulgarian, Fula (Cameroon, Nigeria, Senegal, Sudan, etc.) Georgian, Igbo or Yoruba (Nigeria), Mandinka (Senegal, Gambia, Guinea-Bissau), Soninke (Mali, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritania and Senegal) and Wolof (Senegal, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mali, Mauritania).

The list reveals that languages transcend borders and that linguistic diversity is the norm, as well as the fact that

this huge volume of languages is a potential source of exchanges of all kinds and an additional asset for the city's economic future. Barcelona is becoming consolidated as an even more cosmopolitan and diverse capital.

This linguistic diversity is not reflected in the public sphere. For example, people with Italian nationality constitute one of the three nationalities with the most presence in eight of the ten municipal districts. Based on this volume and distribution, Italian should be a language with a prominent presence in many areas, although this clearly does not hold true. Maybe not all people with Italian nationality have Italian as their home language, as they may have been born far from Europe more than two generations ago¹. This is also one of the paradoxes concealed by the word “nationality”.

A large number of Barcelona's Pakistani population can be found in El Raval as well as in Poble-sec and Parc de Montjuïc, and it is increasingly normal to hear Urdu and Punjabi in private conversations and also in the establishments run by speakers of these languages. English is an asset for the Filipino community (also present in these neighbourhoods), and is particularly valued in domestic service and childcare jobs, while Tagalog occupies a limited space in private spheres. The Chinese community is particularly large in the neighbourhoods of Fort Pienc and L'Esquerra de l'Eixample, although their presence is extending to all the city through the shops and bars they run. In Turó de la Peira and Ciutat Meridiana, Ecuadorians, Bolivians, Hondurans and Dominicans are the majority, so there is surely space for Quechua, Aymara and Guaraní in the private sphere. At the other end of the spectrum, English is the most visible language in the public space, after Catalan and Spanish, and its presence continues to grow.

The languages that travel with people today search for their space to live decently within Barcelona. It is a shared responsibility to ensure that the heritage they provide becomes a driver for wealth and opportunities. At Linguapax Internacional, this is what we are working to do. ■

Note

1 – 2014 data for all of Catalonia. People with Italian nationality born in Italy, 49% of the total; in Argentina, 25.5%; in Spain, 6.9%; in Uruguay, 6.2%; and in Venezuela, 2.4%.

On the previous page, visitors to the Sagrada Família boarding the tourist bus. On this page, a celebration of the Chinese New Year on the Passeig de Sant Joan in February 2015, and a grocery run by Pakistani citizens on Carrer de Lepant.

Photos: Pere Virgili

Activities at the Brazilian association of Catalonia. On the right, an Amazigh publication and a Catalan-Amazigh dictionary at a meeting of the board of the Casa Amaziga. On the following page, the board in a Catalan class at the association of Pakistani workers.

Griselda Oliver
Journalist

A diverse linguistic landscape

Globalisation has led to more mobility and cultural exchange around the world. More than 300 languages are spoken in Catalonia, including Abo'o, Armenian, Beti, Hawaiian, Inuit and Welsh. The city of Barcelona is home to a large number of the immigrants who come to the region and has become a mosaic of very diverse cultures and languages.

According to the municipal census, there are currently 347,897 people of foreign origin in Barcelona, many of whom are not familiar with the Catalan reality when they arrive here. They think that Spanish is the language spoken here and it is usually the first language they learn. In some cases they decide to study Catalan later as it makes life in the city easier. In other cases they do so simply to regularise their status, because they need to have proof of a minimum knowledge of Catalan to get a *certificat d'arrelament* [certificate confirming being established within the locality that makes it possible to get work permits and residency].

However, newcomers have difficulty finding a place to practise Catalan and usually encounter Spanish in social situations, especially in big cities like Barcelona, since the local people are used to using Spanish with newcomers. Even though foreigners might start a conversation in Catalan, the majority of locals respond in Spanish, which can lead to certain frustration and to them giving up learning Catalan.

Here, we present a sample of different groups to see how they have adapted to a multilingual city like Barcelona.

The British: looking for quality of life

The Mediterranean climate and quality of life – life outside the house, the food, social relationships – are the main reasons why Brits decide to live in Barcelona: they account for 2.44% of the foreign population. British people usually

live quite spread out around Barcelona's neighbourhoods, but there are concentrations in the districts of de L'Eixample, Ciutat Vella, Sant Martí and Gràcia.

Although the majority of British people who live in Barcelona usually have English-language-related jobs, language is not an obstacle to integrating and, in fact, they usually intermingle with the local population and often form mixed couples. According to data from the Statistical Institute of Catalonia's 2011 population and housing census, 72.1% of British people understand Catalan.

Brazilians – an open community

Brazilians are, in general, an open community who are able to integrate very easily. They usually live spread throughout the city rather than being grouped into closed communities. This community is fairly large and diverse in Barcelona, in a similar way to their country of origin: 2.1% of the foreign population is from Brazil. These data are not completely in line with the reality, however, because there are people with dual nationality.

Thanks to the fact that like Spanish and Catalan, Portuguese is a Romance language, it is easier for Brazilians to learn them than for other groups. "People who have received an education have probably studied a bit of Spanish if they're thinking about living in Barcelona, but not Catalan," explains Andréia Moroni, a PhD student in sociolinguistics and President of the Associação de Pais de

Brasileirinhos na Catalunha. People who are not educated usually only speak Spanish, although there are also those who “don’t end up speaking either of the languages and stay at an intermediate point, which isn’t Catalan or Spanish, but it’s not a problem for them to live here,” says Moroni.

Italian pragmatism

Italians account of 9.16% of the immigrant population in Barcelona, although these data are not totally reliable, because some have dual nationality. They usually live in different districts such as Ciutat Vella, L’Eixample, Gràcia, Sants-Montjuïc o Sarrià-Sant Gervasi, rather than in closed communities.

In general, Italians tend to use Spanish in interpersonal relationships and leisure contexts. According to Nicola Vaiarello, visiting investigator at the University Centre of Sociolinguistics and Communication (CUSC-UB), the author of a doctorate on Italians in multilingual educational contexts. behind this attitude lies a discourse of usability: “The relationship that Italians experience with Catalan, as a regional language, is influenced by their language of origin,” since Italy is made up of regional languages and dialects that do not have an official status. “If they had an official status, that would translate into more prestige for their own languages and, in a multilingual context, into a positive attitude towards the situation of Catalan bilingualism,” he observes.

Reserved Pakistanis

Pakistani immigrants – who account for 7.42% of the newly-arrived population – usually settle here for economic and work-related reasons. The majority are young, Muslim (although there are minority Christian communities) and speak Punjabi, a majority language in Pakistan, although it is not official: Urdu is the official language and language of prestige and is what is taught in schools.

Since this group’s priority is finding work, the issue of language is secondary and the interest in taking Catalan courses is focused on obtaining the *certificat d’arrelament*. There is also a third factor in addition to the first two:

“If you don’t love your own language, it is difficult to understand the status of Catalan, because you see Spanish as the language of prestige,” notes Imanol Larrea, a PhD student who has studied the case of Pakistanis in Barcelona. However, there are people who see Catalan as a way to integrate: this is the case of the Pakistani Workers’ Association, a finalist for this year’s Martí Gasull award, which is given by the private organization Plataforma per la Llengua to a person or organisation that works to defend the Catalan language.

Berber sensitivity

The majority of the Berber population, from North Africa, especially Morocco and Algeria – 4.78% and 0.64% of the immigrant population in Barcelona, respectively – is concentrated in towns in the Barcelona Metropolitan Area, such as Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí and Sabadell, and in the Barcelona neighbourhood of Torre Baró.

Although this is a group that largely conserves their customs – particularly in terms of interpersonal relationships, traditions and religion (they practise a popular form of Islam, mixed with local customs) – they have an open mentality, take part in social life and show a sensitivity towards the linguistic issue because of the situation of their own language in their countries of origin.

People with a low level of education or no education who have come here for work reasons usually limit themselves to just learning Spanish, while those who have attended university have more sensitivity to Catalan, as noted by Àl·la N Ayt Lhu (Abdellah Ihmedi) and Aziz Baha, Secretary and President of the Casa Amaziga de Catalunya, respectively.

The Japanese – a monolingual group

The Japanese form a small, little-known population in Barcelona: they account for 0.58% of the foreign population and live in districts such as Sarrià-Sant Gervasi and Les Corts. Their degree of integration varies depending on their migration plans.

On the one hand, there are those who are just passing through, workers invited by Japanese companies or teachers at the Japanese college, who only stay temporarily and are focused on maintaining the customs of their country. They do not usually sign up for Catalan courses and prioritise Spanish, something that reflects Japan’s monolingual ideology.

On the other hand, there are those who settle here for family, cultural or academic reasons, who adapt to local customs, combining them with their own. They sign up for Catalan classes “out of curiosity”, but they do not use it as a customary language: “The second generation of Japanese immigrants or mixed couples, however, usually use Catalan as their customary language,” says Makiko Fukuda, Professor of Translation and Interpreting at the Autonomous University of Barcelona and an expert in language transmission in mixed families. ■

Pere Virgili

Vanessa Bretxa

University Centre for Sociolinguistics and Communication (CUSC, UB)

Language management in the classroom

While Catalan is the main working language in Catalan classrooms, Spanish enjoys more than just a token presence. Whether or not Spanish is used as a teaching tool is not based on an explicit design, but rather through the combination of the personal preferences of some teachers and students.

School has taken on a key role in language policies around the world, and Catalonia is no exception. At this point in time, the Catalan educational language model continues to be a high-profile political and social issue. The Catalan conjunction model, which makes Catalan the working language of the educational system, has been a complete success in terms of social cohesion and, in most cases, of language learning. However, an increasingly larger number of voices and data tell us that in the classrooms – and not just on the playgrounds – of Catalonia, pupils switch between Catalan and Spanish to a greater extent than might be expected based on the theoretical model. This situation has not yet been addressed by a specific language project on how to manage this language switching in the classroom.

Language practices in the classroom are an issue that is difficult to analyse, since teaching combines different types of relationships and situations, ranging from the master

classes to working in small groups, presentations to classmates, oral as opposed to written uses, etc. The same teacher will often switch between languages to address a specific pupil. The use of real material – written documentation or audiovisual resources – makes the presence of different languages in everyday teaching more common.

This situation begs the following question: which languages are used in relationships between pupils and teachers in the classroom? And what strategies do teachers use to manage languages in secondary education? To answer these questions, some of the data collected in different projects by the University of Barcelona have been used.¹

A considerable number of languages currently coexist in secondary schools in the metropolitan region of Barcelona, although there are two languages that clearly play a prominent role: Catalan and Spanish. Between the

Above, a class in Catalan at Institut Ferran Tallada in el Carmel. In the transition between primary and secondary school, Spanish gains ground in classrooms in the Barcelona Metropolitan area. However, it does so through bilingualism.

legislation that seeks to make Catalan the usual teaching language and a sociolinguistic reality that makes this complicated, the data and the voices of teachers show that in different settings, and for different reasons, Spanish continues to be heard a great deal among pupils and teachers alike, albeit with significant differences in both groups.

Teachers use Catalan more in the classroom than pupils, whereas the latter use both languages more than their teachers. Generally speaking, teachers tend to use Catalan in the classroom by default; nevertheless, they often, unconsciously and routinely, tend to address certain pupils in Spanish, as exemplified by a Catalan language teacher from Mataró: "Teachers say that they teach classes in Catalan, but what does teaching a class in Catalan actually mean? It means starting and finishing in Catalan, and not that a pupil addresses you in Spanish and you respond in Spanish."

In some cases, Spanish is used as a teaching resource in the classroom, and a minority of teachers do classes in Spanish only. This is confirmed by the management team of a school in Sant Joan Despí: "The working language is Catalan. Although Spanish is sometimes heard in classrooms. [...] There are still some people who do half the class in Catalan and half in Spanish, or some who teach the whole class in Spanish. Although the majority teach in Catalan, I'm talking about a certain minority".

From the longitudinal standpoint, the use of Catalan by teaching staff in the classroom follows a somewhat undulating dynamic: it plummets between the final year of primary education (79%) and first year of compulsory secondary education (ESO) (68%), but begins to rise again between the first and fourth (final) years of ESO (70%). The significant change in the language used by teachers is the transition into secondary education.

The use of Catalan among pupils falls between the final year of primary education (73%) and the final year of ESO (58%). The educational use of Spanish gains ground in the transition into secondary education, not so much in an isolated way as on a bilingual basis, to the extent that almost one-third of the pupils use both languages in the classroom. Around 7% of pupils in the municipalities of the metropolitan region of Barcelona say they only speak Spanish to all teachers. This is because, on the one hand, some pupils still have a poor command of Catalan even after completing primary education, and, on the other, some pupils have a negative attitude towards Catalan and even question its role in secondary education.

Faced with this minority, most teachers avoid open conflict and politicisation, and look for arguments in favour of the use and the usefulness of Catalan language. We have identified different strategies.

The first is the *moral and emotional* strategy: teachers appeal to pupils' sense of respect, affection and empathy towards languages. The premise is that world and local linguistic diversity must be respected and that languages are related to our emotions.

The second is a *social* strategy, i.e. the aim is to link language to social aspects outside the classroom, based on the idea that we live in a rich sociolinguistic environment where different languages coexist, and explaining that these languages are a source of knowledge.

In third place we have *instrumental* strategies. Language is presented solely as a communication tool, very often with a view to dodging the issue and so as not to politicise it. Other teachers resort to their *authority*; in other words, they foster the use of Catalan in the classroom through punishments and incentives related to marks.

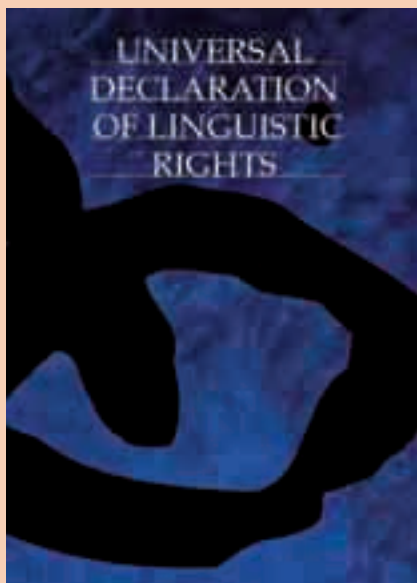
Finally, a substantial number of teachers state that they have no strategy for tackling sociolinguistic challenges in the classroom, although they acknowledge that such challenges exist. As a final-year ESO teacher from Mataró puts it: "We try to get pupils to at least speak Catalan in all subjects, do their exams in Catalan, and mark them down for mistakes. However, getting all the pupils to speak Catalan is by no means an easy feat."

In conclusion, it is clear that the Catalan conjunction model conceals a broad variety of language practices. The data from different projects show that while Catalan is the main working language, the presence of Spanish is far from trivial, particularly in secondary education. There is a sizeable percentage of primary and secondary education pupils who say that they also interact with their teachers in Spanish in the classroom, and the number of pupils who state that at least some of their teachers address them in this same language is also highly significant.

It would therefore be necessary to find out more about how these bilingual uses are organised, as well as about what their outcomes are in terms of learning the languages in question. The data available lead to think that whether or not Spanish is used as a teaching tool is not established by an explicit design, but instead through the combination of the personal preferences of some teachers and students. For this reason, many teachers find themselves in complex sociolinguistic situations. Some of them cope admirably, undoubtedly because they have experience or even sociolinguistic training. But it is equally evident that other teachers use strategies that do not always work for them, or they feel defenceless. In that regard, it would be useful to provide for some type of initial or ongoing training in sociolinguistics in secondary education. ■

Note

1 – The specific projects that prompted the study are: *Resocialització i llengües (RESOL): els efectes lingüístics del pas de la educació primària a secundària en contextos plurilingües* (2006-2009) [Resocialisation and languages: the linguistic effects of the transition from primary to secondary education in multilingual settings], and *Resocialització lingüística en educació secundària (RESOLSEC)* (2010-2012) [Linguistic Resocialisation in secondary education], both by the University of Barcelona's University Centre for Sociolinguistics and Communication, and *Diversitat sociocultural i adquisició de la confiança lingüística en català i castellà* (2012-2015) [Sociocultural diversity and acquisition of language confidence in Catalan and Spanish], as part of Recercaixa2012. Further information at www.ub.edu/cusc/seducativa.

Mònica Sabata

Executive Director of the University of Barcelona's Josep Termes Chair

The Universal Declaration of Linguistic Rights – twenty years on

Approved at the start of the World Conference on Linguistic Rights held at the University of Barcelona, the declaration proclaims equal rights without differentiation between language types, and considers the collective and individual aspects of these rights to be inseparable.

The Universal Declaration of Linguistic Rights (UDLR) turns twenty this year, with the anniversary of the World Conference on Linguistic Rights to be celebrated at the University of Barcelona's Paraninfo venue on 6 June. The Barcelona Declaration, as it is also known, was approved at the start of the meeting, which was attended by 61 NGOs, 41 PEN centres and 40 experts in linguistic law from around the world. The conference was organised by the International PEN Club's Translations and Linguistic Rights Commission and CIEMEN (the Escarré International Center for Ethnic Minorities and Nations), with the backing and technical support of UNESCO. It was also a ground-breaking process in terms of its substance and form.

The seeds of the UDLR were sown during the extraordinary meeting of the PEN Club's Translations and Linguistic Rights Commission in Palma de Mallorca in December 1993, when the writers' association assessed the need to draw up a text that could be placed on the table of international institutions, as a point of departure for work by government experts. Thus, on 6 June 1996 the document, signed and ratified by the hundred-odd conference delegates, was delivered to Andri Isaksson, official representative of the Director-General of UNESCO, Federico Mayor Zaragoza.

One of the unique features of the process was the drafting of the text itself, carried out over three years with sixteen different drafts. One could say that by the time the proponents got to Barcelona, the work had already been done. They were the precursors of something that is today very much in the spotlight: networking. This is because during the process of drafting the UDLR, all the organisations and experts were able to form a network, work collectively and in coordination with one another and share the different views they had regarding the protection that the declaration had to give to linguistic communities around the world.

The importance of collective rights

Some experts say that 80% of the world's languages will disappear during the 21st century, which will entail the loss of significant resources that are worth preserving. That being the case, the advocates of the UDLR argued that

plurilingualism and linguistic diversity are the promoters of linguistic peace. The fundamental principle is that neither the differences between populations (economic, social, religious, cultural or demographic) nor the features of languages justify any kind of discrimination: all linguistic communities must have the same rights.

Therefore, one of the objectives of the UDLR was to proclaim equal linguistic rights, without differentiating between official and non-official, majority and minority, regional and local, modern or archaic languages. The aim was to give the same status to the world's six thousand languages, while seeking to put linguistic law at the heart of communities. In other words, the text considers that the collective and individual aspects of linguistic rights are inseparable and that individuals can only use one language within the community.

As you might guess, this approach is not exactly straightforward. Unsurprisingly, some states believe that these rights are individual and, as a consequence, they do not share this collective vision of linguistic rights. At the same time, it is also worth remembering that ensuring the coexistence between different communities and persons within the same space is no simple matter. To resolve this, the declaration was based on a concept that took into account the communities that were historically established within a territory.

In parallel, the UDLR sets out various aspects that would need to be regulated: public administration and official bodies, education, naming, media and new technologies, culture and the socioeconomic sphere. It establishes three additional provisions, which give public authorities responsibility for taking measures and ensuring that the UDLR is implemented, as well as providing for penalties for those who breach it. Two of the final provisions propose creating a Council of Languages within the United Nations and a World Commission for Linguistic Rights that are unofficial and advisory in nature, formed by representatives of NGOs and organisations from the field of linguistic law.

The UDLR is a benchmark text. It has, naturally, served as the basis for drafting new national legislation on linguistic rights, and even some constitutional reforms. However,

On the following page, in the first two photos, American linguist and philosopher Noam Chomsky and writer Easterine Kire from the Indian state of Nagaland, two individuals who gave their support to the Girona Manifesto. Below, PEN International's Committee of Translation and Language Rights, which met in Barcelona in June of 2012, coinciding with the official presentation of the Girona Manifesto.

while it is true that it has never been ratified by the United Nations, new paths have been opened up in defence of linguistic rights: firstly, the Girona Manifesto, promoted by the PEN Club, which encouraged the spread and implementation of the UDLR and was translated into around 50 languages; and secondly, the conference to be held from 8-10 December 2016 in San Sebastian – the 2016 European Capital of Culture – which will focus on linguistic diversity as one of Europe's main sources of wealth.

In conclusion, the UDLR is a vitally important text for languages around the world. It is today and it will be in future. It also is, and will be, a window of opportunity that speakers, communities and international organisations cannot afford to let pass them by. Moreover, it should be remembered that twenty years on there is still unfinished business: there is still a need to create the conditions for respecting and adequately managing this diversity that will make it possible to take on the challenge to achieve coexistence and linguistic peace around the world. ■

Emili Boix

Sociolinguist. University Centre for Sociolinguistics and Communication (CUSC, UB)

Barcelona: between chaos and salvation

There used to be a myth that the centre of “Catalanness” lay in the hills of the Empordà region. I would like to suggest that it is in Barcelona, in any square where children coming home from school might play and chase each other... in Catalan. Where a language that has been so mistreated by history is, in spite of everything, alive and well.

Catalan has been saved in large part because it was kept alive and is still kept alive in the Catalan metropolis – Barcelona. Maybe it has been kept going in a more hybrid fashion than in inland Catalonia, maybe it is spoken with a neutral vowel that is not as neutral as it used to be, but here it continues to be both the everyday language as well as the language of prestige. No important city in Europe with a medium-sized language like Catalan can say the same: Valencia or Alicante, the rival cities in the Spanish Mediterranean, have had much more influence from the Spanish language, not to mention the cities of the French Midi (Montpellier, Toulouse, Marseille, Nîmes), in old Occitania, where the Occitan language has become a remnant preserved in formaldehyde.

Catalan is a medium-sized language that could aspire to lead a relatively comfortable life, without any hardship, like a retiree with a modest but secure pension. However, in Barcelona, Catalan cannot live peacefully like French does in Paris, Spanish in Madrid, Dutch in Amsterdam or German in Berlin. In all these cities, in addition to the historical language, hundreds of other languages can also be heard thanks to various waves of immigrants, as well as English (which is insidious and inevitable), but there is never any question as to the common language for addressing a stranger on the street. At most, there are conflicts with English, which, as an omnivorous inter-language, encroaches on the functions of the local language or becomes the language of distinction. The western cities that are most comparable with Barcelona are those in which two linguistic groups feel they are the legitimate “owners” of the same territory: English and French in Ottawa/Gatineau in Canada, French and Dutch in Brussels in Belgium, German and Italian in Bolzano/Bolzen in Italy and French and German in Bienne/Biel in Switzerland.

The sociolinguistic situation in Barcelona is fairly chaotic. The *in vitro* language – the language of the institutions,

of the announcements for the next station on underground trains – is often Catalan, while the *in vivo* language – the more spontaneous language – varies considerably depending on the neighbourhood. The highest concentration of Catalan speakers occurs in the city’s middle and upper middle class neighbourhoods (Gràcia, Guinardó, pockets of Sants and Sant Andreu, Sant Gervasi, etc.), in such a way that socially, Catalan can be labelled the “sandwich” language. On the other hand, people whose first language is Spanish are concentrated in either Pedralbes, Les Corts, Sarrià and Sant Gervasi (Spanish by origin or Hispanicised Catalans) or in working class neighbourhoods such as Nou Barris, El Carmel, La Vall d’Hebron, El Raval, La Verneda, etc. (from the large waves of immigration). El Raval, for example, has changed completely since Joan Amades compiled a record of Catalan folklore, as recounted by its inhabitants, in that neighbourhood in the first half of the 20th century. Now in El Raval, you hear Arabic and Urdu, which have been added to (combined with?) the older layers of Catalan and Spanish. This new population is the result of African, Asian and Latin American migration since the end of the last century. But where do they go linguistically: towards Spanish or towards Catalan? If there is no intervention, the most likely and straightforward option is for them to learn Spanish, the better known language. This equation will also need to take into account the mobile population, particularly tourists and professionals – those who come on cruise ships, low-cost airlines, for medical appointments, for the Mobile World Congress. International globalisation and mobility are added to and interact with a complex sociolinguistic landscape.

A notable exception among European cities

There are thus many Barcelonas, linguistically speaking. The dominance of Spanish in politics and communication is clear: a Spanish state that tends not to be very favourable and a range of media that unreservedly lean towards Spanish, the better-known language. Catalan, however, “holds on” in the city. Barcelona is a very notable exception among European cities: here, a medium-sized and minority language is kept

alive, both in the home and in local government. The region’s historical language, Catalan (Spanish is a language that has only taken hold relatively recently), does not have the connotations of “rustic language” that some still claim.

The kaleidoscope of languages in Barcelona is obvious, and almost chaotic. In taxis, for example, when engaging in a bit of small talk en route to the airport, drivers may come across as anti-Catalan, not offering up one word of courtesy in Catalan or, conversely, they may be new learners of Catalan, enthusiastic about the “country that has welcomed us”. Among the Catholic churches we see indecisive priests (God forbid we lose more parishioners...) who hesitate to celebrate mass in either one language or the other. At newspaper stands, the two mountains of copies of the separate editions, in Spanish and Catalan, of *La Vanguardia* and *El Periódico*, silently compete with one another. At Camp Nou, the home of Barça, the P.A. announcements are made first in Catalan. At sports centres, many yoga or Pilates classes are advertised in Catalan, but the instructors give them in Spanish. In cinemas, although the information on film times is often in Catalan, the films themselves are dubbed or subtitled in Spanish, except for the miraculous exception of Texas cinema, which screens them in Catalan. In driving schools, the courses are practically always in Spanish, despite the right – purely theoretical – to take the test in Catalan. At the Liceu theatre, the translations of the dialogue that appear under the stage are in Catalan, but the screens in front of each seat are trilingual, in Catalan, Spanish and English. The notices about emergency pharmacies are in Catalan, but all the medications are exclusively in Spanish... At home, in kitchen larders, the products are usually labelled in Spanish (those from Bonpreu and Caprabo stores are two wonderful exceptions), and it is fairly certain that there is more Portuguese present than Catalan. But Catalan is associated with prestigious professions and institutions with appeal (the majority of universities, arts and sports associations, cultural centres of all kinds) and, in particular, with social advancement.

The linguistic competition in the city is therefore unfair, because Spanish is playing with an advantage. But, in spite of it all, this multilingualism works without open conflicts, in the Belgian way, where there are strict borderlines between Dutch and French speakers. There are many new speakers of Catalan; people who have learned it, more or less well, and consider that it is also their language. Maruja Torres, a journalist and writer whose first language is Spanish, learned Catalan in El Raval and writes that Catalan is “a language that will never be like my skin, but without its existence I can’t feel comfortable in my skin” (Maruja Torres (1997: 39) *Un calor tan cercano*. Madrid: Alfaguara).

We don’t know which directions languages will take in the city. We know for sure that they form and will form part of the identities of Barcelonians. Because languages are not only tools of communication; they also inspire loyalty, they provoke fear, hatred, resentment, jealousy, love, euphoria, an entire range of human emotions. For now I can feel a small sense of pride that, in spite of everything, my city is trying to be both loyal to Catalan – my language, the language of my country – as well as open (but not submissive) to many other languages. ■

Pere Virgili

The Catalan- and Spanish-language versions of *La Vanguardia* and *El Periódico* side-by-side at a press stand, alongside other, monolingual newspapers, like *El Punt Avui* (Catalan) or *El País* (Spanish).

Pere Virgili

Albert Bastardas i Boada

Chair of the General Linguistics Department at the University of Barcelona

Polylingual cities and linguistic sustainability in the 'glocal' age

Linguistic sustainability would recognise the rise of plurilingualism and intercommunication, while also reclaiming the conditions required to guarantee the continuity and development of various linguistic groups.

The 21st century has led us to polylingual metropolises where populations that have already been bilingualized – being integrated into states in which another language is predominant – live day to day alongside many people with different first languages, who come from the rest of the same national territory and/or places all over the world. In more developed societies, there is also a growing trend towards the domination and use of major international languages, due to the fact that many companies and organisations participate in continental or global technological networks. This huge increase in linguistic contacts represents a very significant change in the regional socio-cultural ecosystems in which different human groups have traditionally developed their languages. If we fail to learn how to manage these new situations properly, then sociolinguistic trends could have future effects that are not exactly positive for human language diversity.

The need for mutual understanding in urban spaces and the skills that are most available to individuals tend to lead to a rise in the use of the languages that are the most widespread internationally. In the case of societies where these

widespread languages are already their own, the mass arrival of new populations may not affect them too much. This situation, however, may be different in the case of medium-sized language communities, which are already characterised by their own status as largely bi- or plurilingual communities. A significant influx of people from other places can seriously increase the use of the national or international language that predominates in that place, at the expense of the local language.

These kinds of phenomena are clearly visible in the case of Catalan, where the local population generally has knowledge of Spanish, and this is the language for integration that more recent immigrant populations normally develop spontaneously (if they do not already have it). The perpetuation of these inter-group habits cannot be ruled out even in successive generations – despite the fact that their children may have been born in Catalonia and educated there – because of the forces of the sociolinguistic habits established in metropolitan areas especially.

How can we manage this series of new contacts from a standpoint of respect for human linguistic diversity, while

The library at the Italian Institute of Culture in Barcelona. Italians make up the most numerous group among foreigners in Barcelona, and are also one of the oldest, most firmly rooted and most influential groups.

giving the local language, Catalan, the inter-group communicative role that will ensure its future? Maybe we can find clues in the principles the philosophy of sustainability has developed to maintain biodiversity and balanced socio-economic progress. In doing so we could also seek the necessary fraternity and solidarity that should exist between members of a species that is culturally diverse, yet one and the same.

To paraphrase Ramon Folch in an interview about sustainability in general, we could say that “linguistic sustainability” is a process to gradually transform the current model of linguistic organisation with the aim of preventing the collective bi- or plurilingualization of human beings from leading necessarily to the abandonment of the different cultural groups’ own languages. Linguistic sustainability, therefore, would recognise the often inescapable rise in plurilingualism and intercommunication, while at the same time reclaiming the conditions required for the continuity and full development of human linguistic groups.

From this point of view, sustainable linguistic contact would be contact that does not generate linguistic exposure or use in a language that is not the group’s, to an extent or pressure that is so high as to make the continuity of the indigenous languages of the human groups impossible. We could thus say that the sustainable nature of mass bilingualization could be determined by comparing the degree of appreciation and functions of the language that is not the group’s own with that of the language that is. If this degree is lower in terms of the other language, then mass contact and bilingualization can be sustainable. If it is higher, then bilingualization will most likely not be sustainable and the group’s own language will begin to be abandoned and will disappear in a few decades.

Taking action with regard to the abandonment of groups’ languages by their bi- or plurilingualized speakers means, in particular, building contexts in which they will not develop negative attitudes towards their original language, and where they will be able to have valuable and worthy uses for their language and their group. In cases in which the demo-sociolinguistic conditions mean that the speakers begin to stop using their language, for practical reasons, in a spontaneous and self-organised way (often unconsciously), it would be necessary to make them aware of their developmentally self-destructive behaviour, and to promote the deserving appreciation of their own cultural attributes.

It is obvious that public authorities play a very important role in this pursuit of linguistic sustainability, as they have to transmit positive discourses; provide an example of the most relevant rules of usage; regulate the public administration, education and services from a linguistic standpoint; and also guide the communications of non-official organisations towards this objective. The principle of linguistic subsidiarity – “anything a local language can do should not be done by a more global one” – could be, among other things, the basis for an equitable distribution of functions, which would ensure the local language in the society’s general communication, at the same time as the use of other languages in the functions that each group or person deems appropriate. ■

Photos: Pere Virgili

M. Carme Junyent
Endangered Languages Study Group.
University of Barcelona

The languages of Barcelonians

History shows that great innovations take place in societies that have been able to accommodate contributions from other cultures and that have taken advantage of the arrival of other groups to transform themselves and strengthen their creativity.

Counting is often a way to blur reality, to create uniformity out of diversity. But counting is also a way to make it possible to understand phenomena that are too often hard to grasp. When we count languages, we do both things at the same time. On one hand, we treat something that is basically ungraspable as an object and, on the other, we depict a reality that is often hidden. In Barcelona, at least, there are speakers of 150 languages from around the world, but many of these languages are hidden in the stories of Barcelonians who have been told that we live in a bilingual city where their language is out of place.

The city’s linguistic diversity has grown enormously since the beginning of this century. This growth presents us with new challenges, the most exciting of which is how to seek ways to coexist without giving up diversity. This city that wants to be welcoming cannot ignore the personal and cultural backgrounds of its inhabitants. It cannot live distanced from the ties it now has with other places all over the world through its residents. When the University of Barcelona’s Endangered Languages Study Group proposed taking

stock of the languages spoken in Catalonia, besides painting as accurate a picture as possible of our diversity, it wanted to find answers to two fundamental questions: what should we do with these languages and what do they give us?

Obviously, we could copy the response that other cultures have given to these questions: we shouldn't do anything, it's something for their speakers to deal with, and they don't provide us with anything, what happens to them doesn't matter to us. But the history of languages shows that great innovations take place in societies that have been able to accommodate contributions from other cultures and that have taken advantage of the arrival of other groups to transform themselves and strengthen their creativity. Moreover, migratory movements clearly demonstrate that those with clear links to their community of origin are more easily incorporated into a group. In that sense, linguistic diversity gives us the chance to change ourselves and helps us to strengthen the ties of coexistence – two good reasons not to ignore it.

Languages form part of people's cultural background, although this background has too often been ignored or devalued, to the point that even those with this background fail to value it. The first step, then, is to acknowledge these languages, so that everyone can appreciate their value. And this acknowledgement is not necessarily an official stance – sometimes it is enough to simply not question their value. To not label them dialects, or primitive languages (do we need to remind ourselves that the world has no primitive languages or developed languages?). To not assume that they are a hindrance for their speakers, or an obstacle for their children.

It is not uncommon to find families that do not pass on their language of origin to their children, to make it easier for them to integrate at school. But in doing so they lose the essential foundation for learning any other language: having one, consolidated language. Acknowledgement inevitably means no language-based discrimination. Not putting up barriers but, if possible, promoting learning. One only needs to think about how much we invest in learning foreign languages to realise that ignoring those within our reach is an incomprehensible misuse of money.

When these languages form part of our linguistic landscape, what they give us becomes clearer. Languages are alternative ways of explaining reality, so having as many ways of understanding things as possible makes us a more flexible and versatile community. The diversity of languages in Barcelona makes it possible to bring together an infinite number of representations of what shapes us.

The chance to go beyond our limits

People count in Barcelona in as many different ways as there are number systems across their languages. They use the decimal system, as well as the base 20 and base five numeral systems, giving us up to 20 different ways of counting from six to nine (5+1, 5+2, 5+3, 5+4, or 3+3, 3+4, 4+4, 4+5, or 3+3, 7, 4+4, 9, etc.). 400 can be 4 x 100, or 20 x 20, or 2 x 200. In the languages spoken in Barcelona, we find terms to describe everyday things for which we have no name: my father's wife who is not my mother. And there are a huge number of personal pronoun systems that do not differentiate between men and women. The examples are endless and, above all, impossible to put into words, but they all give us the chance to go beyond our limits, because they all provide us with new resources that enhance our creativity.

And as well as giving us the potential to multiply experiences, these languages have filled our everyday lives with new words that describe so many different realities, which we have also made our own, through words. These are some of the latest borrowings incorporated into our language: *alquena*, *asiago*, *avialé*, *babaganviç*, *baclaua*, *caiac*, *coulis*, *dashi*, *dóner kebab*, *faláfel*, *haik*, *hijab*, *hummus*, *mutàbal*, *nicab*, *pròvola*, *sake*, *sari*, *sashimi*, *sushi*, *tabule*, *tagín*, *tatami*, *xapata*, *xauarma*. These and many more will serve as evidence of the fact that Barcelona has changed radically at the start of the third millennium, nourished by the input of the ancestors of future Barcelonians. ■

Borrowings from other languages are frequent in culinary vocabulary. Above examples of foreign foods: Italian ciabatta, Japanese sushi and, in the two images on the right, baklava and hummus from the Middle East, as prepared by Lebanese restaurant Sannin in Gràcia.

Ferran Sendra

Mercè Ibarz
Writer

Maria Aurèlia Capmany – 25 years later

2 October will mark a quarter of a century since the death of Maria Aurèlia Capmany (1918-1991), a versatile author who for over 30 years remained at the centre of the cultural scene. She worked in all genres, although her essays on feminism and young people are of particular note.

Today, the multi-faceted work of Maria Aurèlia Capmany and how it was possible for her to create it seem to have passed into history. I can't think of any current authors among us who are as admirably versatile. A versatility encouraged by the cultural world for three and a half decades, from the mid-1950s right up to the end of the 1980s, during which time Capmany brought out novel after novel, article after article. Nowadays you would need to be Basque to take advantage of a public and private climate that would allow an author to work in different genres and even intermingle them in the same book – novels, essays, stories, poetry, theatre, song lyrics, scripts for comics and feature and television films, translations, memoirs and diaries, articles in newspapers and magazines –, to have so many readers and to be translated. Capmany did all of the above, except for books of poems (although song lyrics *are* poetry) and film scripts.

As a precise indicator of the cultural changes for the worse in this quarter century, her essays on feminism and the new role of young people are particularly worthy of attention. Formidable in terms of timeliness, they defined an era. And they were written at the request of a publisher! Wouldn't an update be equally necessary today, when generational changes and mentalities are going in this dual direction, no matter how many obstacles might be encountered? If that did happen, though, I don't know whether there would be any publisher that would commission them from an intellectual.

La dona a Catalunya: consciència i situació [Women in Catalonia: awareness and situation] was published half a century ago now, in 1966, also the year of “La Caputxinada”, the constituent assembly of the University of Barcelona's Democratic Students' Union, held at the Capuchin convent in Sarrià (Barcelona), in which the author took part. Maria Aurèlia – as many called her, proof of the recognition and popularity she earned and won – had been a well-regarded writer since the publication of her first novel, *Necessitem morir* [We need to die] (1952), completed in 1947. An allegorical novel about those years of transformation and cultural recovery, written by a 30-year-old woman who had lived through the war and the harsh initial post-war period, a failure, as she mercilessly categorises herself in her memoirs, resolutely determined not to forget it while at the same time not complaining about it.

She was also a woman of the theatre, an author and actress. A teacher, an anti-Franco and pro-Catalan activist, a woman going against the flow who, with a keen eye and a sharp tongue, was increasingly in the limelight. A woman with bohemian ways and more. She wasn't a beatnik, but she began to spread the American crime novel and provided a glimpse of the nascent counterculture, as would soon be seen. A child of Barcelona's Rambla de les Flors.

Her book on feminism was valuable. Reading it today, it is perfectly reasonable to see it as an early example of the cultural studies then developing in the English-speaking academic world. Capmany provided a good critical review of

Robert Ramos

the context and women of the educated petite bourgeoisie of the early 20th century, the prudent feminism that would always drive her crazy. But she also rescued them from the abyss and from cultural nothingness. The Barcelonians Dolors Monserdà, an author, and Francesca Bonnemaison, an educator and promoter of female education, sprung back into life. Three years after this historical plunge into a past that was so opaque it seemed empty, she submerged herself in the present.

And she emerged with *La joventut és una nova classe?* [Are young people a new class?], devoting the same attention to popular culture and analysis that avoids making the elite the central focus for this exploration. This was also published by Edicions 62, a publishing project that at that time had become a reality, which, seen from today, was glorious. It did not punish intelligence and boldness; on the contrary, it encouraged them.

This span covering interests ranging from the cultural history of modernity to the country's present and the vibrations in the western world, despite Franco's dictatorship, would put her in the public eye even more with articles in newspapers and magazines. Capmany was a well-informed author, with knowledge of languages and other cultural landscapes such as France, Italy and the United States, where statuses were being stirred and new understandings roused. It was known she was multifaceted, but when she published her books on feminism and then on young people an author appeared whose scope went beyond novels, a genre she would continue to cultivate but which would gradually become just another of the many areas in which she worked. A mention must be made of her theatrical involvements, particularly as an actress with the Adrià Gual company, contributing greatly to accompany the works of Salvador Espriu. There was also her work as an author, with works as stunning as 1971's *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya* [Questions and answers on the life and death of Francesc Layret, advocate for Catalonia's workers], co-written with Xavier Romeu.

In sum, Capmany was above all an intellectual who, luckily for herself and for us, found herself in a wonderful cultural context when she entered adulthood. Today, the essay is a chimera for many authors, as is prose itself if it does not take the form of a novel or memoir, and even then. A talented author, who writes very well, a writer of prose who is completely out of the ordinary, contrary to the

stereotype, clearly attentive to the expressions of everyday life and of the senses themselves, a born arguer, a provoker of words. These are qualities that link her with two contemporaneous authors who were exclusively prose writers, as if they were French or Italian, thanks to their shared moment in publishing and politics, to the varied cultural revolution, which expressed itself as it could and which brought them together from different angles: Josep Pla and Joan Fuster. It really doesn't matter if they had it in for each other, if they had any kind of relationship or not. We are the ones who read them (if we do); we are the ones who finish the books or put them aside, talk about them or not, make them come back to life or not. We hear people talking about Pla nearly all the time; less (too little) about Fuster; and almost never about Capmany. They should ask us why.

The "I" and the "we". That is the central point, I note, of Capmany's work. Her later books of memoirs are, in this sense, a literary document and a moral indictment about the life of a woman and a culture that, in order to continue being of their time, modern, have seen it all. They exude the intelligence of speaking without saying everything, leaving readers the space and responsibility that falls to us and to which we are entitled. We will not know much about the author of these books, about her difficult childhood and youth, about her even more difficult old age. We will know, on the other hand, if we want to, much more about ourselves.

She wrote these books when she was a staunch socialist and had reached a position of considerable public standing. A woman who, during the heated (politically and even more so meteorologically) Miting de la Llibertat [Freedom Meeting] of 1976 (the first major mass act of the transition period, representing the formal start of the process towards forming the new Socialist Party of Catalonia) at Montjuïc in Barcelona, when not even the Communists were legal, shouted to the drenched crowd: "We sweat socialism!" The councillor for culture who would accompany Mayor Maragall for years. She then wrote *Dietari de prudències* [Diary of prudence] (1981), *Mala memòria* [Bad memory] (1987), finishing with *Això era i no era* [It was and was not] (1989) when she was already suffering from cancer. Together with earlier memoir works, the two volumes of *Pedra de toc* [Touchstone] (1970-1974), they form an invaluable compendium about how to reconnect "I" and "we". Something which is still so badly needed.

Here's to Maria Aurèlia! ■

Maria Aurèlia Capmany with members of the theatre-cabaret group Oli de Boges, at the performance of one of her works at the legendary theatre La Cova del Drac in 1989. On the right, the cover of her book on women in Catalonia, from 1966. On the previous page, a typical image of the writer smoking a cigar.

Àlex Mitrani

Lecturer at EINA, Centre Universitari de Disseny i Art

No fear: the explosion of graphic creation

Barcelona's traditions as well as its prestigious schools and university centres make it an attractive location for designers. Modernity attracts modernity, although the business apparatus must be able to consolidate them. A combination of insecurity and incentives is leading to the redefinition of the profession, as shown by Alex Trochut, Marta Altés and Ariadna Serrahima.

"What I want to be is an active agent," asserts Ariadna Serrahima (Barcelona, 1984), and nothing seems to define her better than action and collaboration. Having finished her studies at Central Saint Martins in London, she had a brief stay in New York and came back to Barcelona seven years ago. Here, her career took off, taking a specific and divergent direction and founding itself on two pillars: artistic activity associated with the most advanced contemporary creation, and the push for collaborative projects, developed from a perspective of criticism and activism. Serrahima applied to bring out a publication as part of the Catalan Regional Government's Sala d'Art Jove [Young Art Gallery], but ended up doing an exhibition there instead. In the current boom in artistic formats – where the communicative and narrative dimension is often fundamental – graphic design, understood as a semiotic contribution, is playing a key role.

Ariadna Serrahima is a surge of materialised enthusiasm and projects. The value of the collective is essential in the new work strategies for all kinds of creators and critical agents in a commoditised environment. It is something learned and a model: "You have to be quick and know how to adapt to work collectively". Serrahima is one of the founders of the cultural association L'Automàtica (www.lautomatica.org), a letterpress printer that uses traditional machines (precious Heidebergs and Minervas) that was condemned for closure but recovered in 2011 thanks to a group of young people who manage it and have added it to the printer they already had, following an established tradition. This venture coincided with the anti-austerity movement that started in May 2011 and activist involvement that takes shape graphically through Dinou (www.dinou.net), "an irregular publication" that informs and excites with great simplicity. L'Automàtica is also

responsible for the growth of Munt (www.munt.net), an experimental music publisher.

Ariadna Serrahima demonstrates how the new generation has a relationship devoid of prejudices regarding the traditional craft and analogy. There is a move away from professionals in studios, closer to a field of production that allows for decision-making and total control over work. She has done numerous designs for other artists' catalogues and books, although in parallel she is constantly doing her own experimental work, with publications where she crosses techniques and tries out poetic photography bridging noise and silence. It should therefore come as no surprise that she is also dipping her toe into publishing with a personal project, IF Publicacions (www.if-publicacions.org).

Contemporary fables

One of the areas where paper books seem to be thriving is in the children's genre. We have seen the growth of sections dedicated to this in large bookshops, among the works on art or philosophy. The Flic children and youth literature and arts festival (www.flicfestival.com) is already in its sixth edition. The success of books by Marta Altés (Barcelona, 1982) is an excellent example of this growth and this phenomenon. She studied at EINA University Art and Design Centre and at the Cambridge School of Arts, and has lived in London since 2011, focusing her work on illustrated children's literature, while still maintaining professional links with Barcelona. She writes and illustrates her books, published by Macmillan and by the innovative publisher Blackie Books in Spain. They have been translated into a number of languages, which may be seen as a sign of their universal qualities.

Although there is a hugely important tradition in this genre in Catalonia, ranging from Lola Anglada to Pilarin

Isa Virtual

Nùria Rius

Albert Armengol

On this page, from left to right, Marta Altés and Ariadna Serrahima. On the previous page, Alex Trochut.

Bayés and Roser Capdevila, Marta Altés' points of reference seem to be others, perhaps American cartoonist Charles Schulz and, particularly, French illustrator Jean-Jacques Sempé. The simplicity of her stories and clarity of the illustrations are requirements of the genre, and the difficulty of achieving this is often overlooked. The results are contemporary fables that offer a tenderly ironic look at local customs and manners and reflect the concerns and wishes of children today. Disorganised, creative or neurotic, the protagonists – children or humanised animals – express the desire for naturalness and freedom that is sought for children who are emotionally balanced, from a modern perspective, where the intention is not to train them. Rebellion and play are celebrated and asserted in a subtle way. As the protagonist in *I Am An Artist* says, "I am an artist and I can't stop creating. Everything inspires me". This elemental joy, this immediate happiness is conveyed through the illustrations, drawn in solid, light lines. They are friendly and modern, and appealing both to children and their parents, who have to read the books again and again in response to their children's demands.

A style within divergence and complexity

The name on everyone's lips is a success story: Alex Trochut (Barcelona, 1981). After studying at Elisava Barcelona School of Design and Engineering and a brief stay in Berlin, he has had a meteoric international career, with phenomenal success. Trochut currently works between New York and Barcelona, but his clients are from all over the world and he is regularly invited to universities and schools.

He looks to maintain the freedom in his work and produce his own style, which are the values for which he is in demand; however, he is not a creator in isolation from the market. Trochut has clients. In Barcelona he has worked for

the Damm brewery, for example, in addition to multinationals such as Coca-Cola, Nike and British Airways. He designed the cover for the Rolling Stones album *Rollad Gold +*, where his ribboned letters fit in perfectly with the album's title as well as the group itself. In 2011 he published *More is More*, a book that includes work, influences, points of reference and inspirations, which show and demonstrate the qualities of graphic designers today, in the hypervisual Internet culture. Trochut has to fight against his fame, and at the moment it looks like it is going pretty well for him.

It is often said that Alex Trochut is a designer, a draughtsman, baroque. Maybe what is baroque is the era. In any case, his minimalism and elegance are now a rather conservative commonplace. The only intelligent output that is truly linked to contemporary sensibility is eclecticism. Trochut has found a style within divergence and complexity and that differentiates the artist and his discourse from puritan consistency. Despite often working on commission – or maybe for that very reason – graphic designers can end up being more free and provocative than artists.

Trochut is characterised by his meandering, sinuous (undulating) and gnarled (articulated) script, which is labyrinthine like the internet and complex like virtual reality. His poetry or manner is also identified by splatters, liquid script or stains, which are organic but also often have a clean, artificial look. There is something of Pollock's drip technique, of the seductive shine of Pop Art (especially reminiscent of Ed Ruscha). There is something of graffiti and urban art in his style and, at the same time, a cultured, advertising-like sophistication. Trochut has a style; he has a connection with the craft and with the vibrant ephemeral condition of advertising. He allows us to glimpse the possibility of design beyond fashion and contingency, that touches the spirit of the times. ■

Photos: Albert Armengol

Joan Riambau
Editor and translator

The skyline of Watusi

El día del Watusi [The day of Watusi], the monumental work by Francisco Casavella, can be read as a great novel of the Spanish transition to democracy or as a story of “why we have gone from being a dramatic country to being a stupid country”. Above all, however, it is a novel about the conflict between the individual and himself, and between mortal beings and immortal inventions.

August 1971. The body of Watusi sways in the water in the port of Barcelona. It looks like a white and blue animal, dull and pale. They had shaved him, taken his shoes and his trousers, but left the baseball jacket with the W and the words “Watusi 65” sewn on the back. So begins the monumental novel *El día del Watusi* (The day of Watusi), by Francisco Casavella, which has been recently, and wisely, republished by Anagrama. Today, a hotel has been erected on the old demolished dam, in the same place where the cadaver of that mysterious criminal, philosopher and dancer appears in the novel. The hotel is also crowned with a W, and from it you can make out the skyline of Barcelona, which Francisco Casavella chose as the setting for one of his most ambitious works. *El día del Watusi* can be read as a great novel of the Spanish transition to democracy or as a story of “why we have gone from being a dramatic coun-

try to being a stupid country”. Above all, however, it is a novel about the conflict between the individual and himself, between power and survival, and between mortal beings and immortal inventions.

“I don’t know if you’re aware, but Catalans make bread out of stones. Give me a barren plot and I’ll turn it into the land of legend in a flash,” said Casavella. Thus the literary skyline was revealed, in a city hemmed in between the sea, two rivers and a mountain chain, a city where “in relentless downward progression, you can go into a spiral of impoverishment until you end up living in the unhealthy maritime district and selling matches on the corners where the sad song of the accordion plays”. A Barcelona at the foot of Montjuïc, where the last shacks in which the protagonist of *El día del Watusi* was raised coexist alongside the vestiges of a long-gone International Exposition – abandoned palaces, mansions lost among the trees and a ruined Olympic stadium – as if an elusive Antiquity were surviving on that mountain or it was all “a remnant of shadow dreamed up by a delinquent Plato”. A city whose inhabitants live beneath the looming danger of falling, since, in the city of Watusi, moving five streets up was clear progress and doing the opposite meant the loss of prestige; people clambered upwards to gain a foothold on the sides of the hill of Tibidabo, something like the promised land.

15 August 1971 marks the way the novel’s protagonist, Fernando Atienza, sees the world, when in the wake of the floating cadaver of Watusi, he discovers that all the city’s stories empty into the sea. And from that day of Watusi onwards, Fernando will be witness to the transformation of the world around him – “Be careful how you look at the world, because the world is going to be how you look at it,” goes the maxim that best explains the paranoia. He recounts this when, in January 1995, on Epiphany, at a charity event held on Tibidabo by a well-known, recently-jailed financier, he is commissioned to produce a confidential report on a character shrouded in murky secrets. A report to the reader covering everything from the last gasps of Franco’s dictatorship to that moment when Spanish democracy – or at least a certain naïveté that went along with the

transition to democracy – faltered among political and financial scandals led by beings with a thousand faces and an aura that is maverick and criminal, or simply grotesque. It is easy and also hilarious to give faces to the novel's characters – bankers, politicians who have just discovered democracy, colourful converts and upstarts of all shapes and sizes – who are protagonists of an era in which forgetfulness was promoted as a value and no one was ashamed of their amnesia.

Casavella's novels are not realist, however, because history is the most perfect fiction through plausibility or the most imperfect through implausibility, and the protagonist of *El día del Watusi* had to survive on that inclined plane of the city – on the skyline marked by the mountain of the poor and that of the rich, where it is easy to tumble downhill – rubbing shoulders with his old neighbours from the shacks and with the bourgeoisie protected by the local banking community, which, given the imminent elections, was creating political groups to adapt to the new framework of power. And Fernando Atienza – who as a post-modern rogue has known pain, tragedy, the certainty that everything is an illusion and that nothing is serious in the end – will rationalise, with the story of his existence, the reasons behind that transformation, as he knows the world will always tell the individual “what it thinks you should know and it will always give you what it thinks you should want, but the individual will never get what he wants to get and will never hear what he wants to know”. That is the wisdom that pervades *El día del Watusi* and that Casavella was able to convey in his first novel, *El triunfo* [The triumph], which he used to open a majestic narrative parabola that was cut off too soon with his death following the publication of *Lo que sé de los vampiros* [What I know about vampires].

Barcelona's skyline, however, has changed since then. The Olympic Village reshaped its outline, new antennae appeared on the sides of its surrounding hills, as did new, unique buildings, and the towers of the Sagrada Familia continue to grow in height and in horror at a faster pace now that they are feeding off the tickets paid for with tourist cash. What times those were, the times of Watusi, when the

expiatory temple grew with the prudent contributions from the annual charity collections from Barcelonians! “Now we have five towers! Now we have six!” exclaimed the population enthusiastically before that unfinished delirium.

The church crowning Tibidabo is also expiatory. Sitting among attractions and automatons, the ascending course of the building from the crypt to the Christ that tops it reflects the desire to wipe away blame and be purified through sacrifice. Or it simply reflects the inclined plane of the city of Watusi. At the doors to the church, a red airplane held captive by its axis, condemned to eternal expiation, flies above the city. The mythical “Lío Grande de la Playa” can be spied from its windows, the meeting of mobsters on the beach, dancing to the sound of *Black is Black* by Los Bravos, until sinking into the sand, or the attack on the central bank that coincided with the theft of a ham at La Boqueria market that the junkies resold for a few cents on La Rambla – events that readers of *El día del Watusi* will never forget and that now form part of urban legend.

The legendary places of literature – Juan Marsé's Barcelona, Juan García Hortelano's Madrid, William Faulkner's Yoknapatawpha, and, of course, the Barcelona of Watusi – are not just locations in an imaginary atlas. For Casavella, the usefulness of the novel, of telling stories is, above all, rekindling tired words like memory, justice, corruption, illusion or defeat. And the writer that wants to tell a story must break down borders, lift up planes and give new names so that a more vigorous fiction can compete with that other fiction that power and idleness pass off as truth. This way, the Barcelona of Watusi survives urban planning messes and gentrification, like the legendary lands of the great novelists, and would even withstand bigger natural catastrophes. Because only great novelists have the power to urbanise the imagination, and so they are even greater than the legends. And thus Casavella, when asked about how he identified with Watusi, said, “Dancing, I dance better. Killing, I kill badly. Philosophising, I avoid. To die, I refuse”. ■

From left to right, the Barcelona seafront as seen from Miramar, the towers at the end of carrer Marina, Hotel W Barcelona or Hotel Vela, and the captive aeroplane at Tibidabo amusement park.

Jaume Fabre
Journalist

Photos: Pepe Encinas
Archives: Huertas family and J. Fabre

Barcelona, from behind bars: the Huertas case

How can a book about the districts of Barcelona be documented and written from a cell at La Model prison? This is how the journalist, writer and historian Josep Maria Huertas Clavería (Barcelona, 1939–2007) wrote a significant part of the book series *Tots els barris de Barcelona* [Every District in Barcelona] in the months immediately before and after the death of Franco.

Also taking part in this unique experience were the handful of people who supported Huertas' work, and who also made it possible to get the parts that had already been finished ready for publishing. Eventually published in 1976 by Edicions 62, the series broke new ground in terms of how life in the city could be covered and the way its districts were defined.

The work of Huertas – a key figure in modern journalism on Barcelona – was noted for its social commitment and its focus on the districts' problems. In July 1975, he was prosecuted over a sentence in an article that Franco's military establishment found offensive. His imprisonment led to the first newspaper strike since the end of the Spanish Civil War and to significant public mobilisation in solidarity with him and in defence of freedom of expression.

On the 40th anniversary of these events, Jaume Fabre, a close collaborator of Huertas' for many years and co-author of *Tots els barris de Barcelona*, has chronicled this experience for *Barcelona Metròpolis*.

Eight months, two trials and lots of work

For eight months, the author maintained regular correspondence with Huertas, imprisoned in La Model, which documented both Huertas' state of mind as well as events in and outside the prison. The two also exchanged information related to the books about the districts that they had begun to write jointly.

On 22 July 1975, Josep Maria Huertas was called before the Military Government of Barcelona, where a military judge issued an indictment against him for the newspaper report "Vida erótica subterránea" ("Underground erotic life") that had been published in *Tele/Expres* on 7 June. He was sent directly to La Model prison in handcuffs and put in cell block two. The next day, five of the city's newspapers failed to hit the streets as the employees went on strike in solidarity with him.

The report contained two lines saying that in the 1950s, widows of soldiers found it easier to obtain a permit to run *meublés* (rooms couples could hire to engage in sexual relations) than other people did. The publication of this information bothered the military establishment, who decided to teach the journalist a lesson and, in passing, to intimidate the entire profession.

At first, Huertas' situation in the prison remained "under a regime of relative tolerance of movement", as he himself later described it. That ended on 5 August, however, when the Falangist newspaper *La Prensa* ran the front page headline: "[ETA member] Wilson confesses. Four nuns and Huertas Clavería – the Barcelona contacts of Carrero Blanco's killer". A second indictment was handed down, and Huertas was put in solitary confinement in cell block five, where dangerous inmates were held.

Two members of the Basque separatist group ETA, Iñaki "Wilson" Pérez Beotegi and Juan "Txiki" Paredes Manot, had been imprisoned there not long before. Wilson carried a diary that had Huertas' name in it, as well as the name of an ex-monk from Montserrat, Francesc Bofill, who was also arrested and sent to La Model. The reason those two names were in Wilson's diary was that Bofill had helped him find temporary accommodation in Catalonia, and Huertas had hosted him for a few hours at his house, at Bofill's request. Huertas had not known exactly who he was, and directed him to his parish, in Poblenuou. That is why the rector Joan Soler was also detained for a few days.

On 24 August 1975, Huertas was court-martialled for the report in *Tele/Expres* and sentenced to two years in prison,

Above, the article that resulted in a martial court, included in the official volume of the sentence. Left, the Francoist newspaper *La Prensa* accused Huertas of being connected to ETA member Iñaki Pérez Beotegi, Wilson, considered one of the brains behind the assassination of Carrero Blanco, head of the Spanish government. Below, a collection of news on the case in a facsimile of the magazine *4 Cantons*. This edition was never distributed, and almost all copies were destroyed. On the previous page, Huertas met by a group of journalists outside la Model, on 13 April 1976.

Pepe Encinas / Europa Press

On 25 July 1975, three days after Huertas was imprisoned, journalists Andreu-Avel·lí Artis, Sempronio (at the centre of the photograph above) and Maria Favà tried to visit him in representation of around fifty professionals who rallied outside of La Model in solidarity with their imprisoned colleague. The prison director received them, but did not authorize them to visit Huertas. On the right, Huertas leaving prison on 13 April 1976. On the following page, a few days later on Sant Jordi, Huertas signing copies of *Tots els barris de Barcelona*.

which he served at La Model during the time the trial for the Wilson case was being processed.

Death of Franco and mobilisation of the press

On 20 November 1975, Franco died. Nine days later the pardon granted by King Juan Carlos meant the first case against Huertas was dropped, although he had to remain in provisional custody due to the Wilson case. This would take almost five months to be resolved, however.

The jurisdiction of the military authority was declined in the second trial on 11 March in favour of the Public Order Court. An issue of jurisdiction was then raised, which delayed the granting of provisional release and left open the possibility of the criminal investigation going back to the military court. The intervention of the Minister of Justice Garrigues Walker prevented this, and the case continued in the Public Order Court, which granted a provisional release on 12 April, one month after the first authorised demonstration by journalists had taken place in Barcelona. Placards at the demonstration called for freedom of expression and the end of Huertas' imprisonment.

Josep Maria Huertas left La Model in the late evening of 13 April 1976, Easter Monday. On 22 April, he attended the party to present the first issue of the newspaper *Avui*. He spent the next day – *El dia de Sant Jordi* (St George's day, in honour of the patron of Catalonia and a day when men traditionally receive books as gifts) – visiting bookshops and signing copies of the first two volumes of *Tots els barris de Barcelona* [Every District in Barcelona].

A very strict prison regime

In prison, Huertas got a position as a library assistant and did a second-level course in Catalan via correspondence. What kept him busiest, however, was continuing to write *Tots els barris de Barcelona*, three volumes of which we had already delivered to the publisher. We had finished one section of the fourth volume and still had two districts to go, El Coll and El Carmel. There were still three volumes left to finish in the series, one of which (the fifth overall) was written entirely by Huertas from prison.

It is important to note here that we are talking about a Spanish prison at the end of the Franco era, prior to the reinstatement of freedoms and the 1978 Constitution, which existed under a regime that operated much differently from the present-day system. Interviews with lawyers took place from behind bars, without the possibility of exchanging any objects, and all correspondence and anything else delivered to prisoners was subject to checks and censoring. Prisoners could not receive any visitors other than immediate family members and lawyers, and they could not send letters to anyone other than immediate family or a single person previously designated by the prisoner. Huertas decided that I would be that person for him, so that we could continue working on the books about the districts. Our correspondence was authorised, but the express and formal permission to work on writing the book (without a typewriter, of course) did not arrive until mid-November. This situation caused problems which included not being able to get Huertas material such as galley proofs, books, photocopies, notes or photos.

The regular correspondence thus began with his letter from 30 August and my first reply from 2 September, which were followed by 58 more back and forth. This was 32 weeks before 11 April, meaning there were around two letters a week. Their value, therefore, lies in the fact that they are the only letters Huertas was able to write in prison and send to the outside, other than those of a very different nature that he sent to his wife and his son. There were very few of these letters as he spoke to Araceli every day since she was acting as his lawyer, and his son was just a year old. All the letters had to be written in Spanish.

I always sent my letters in a yellow envelope to post box number 20. The censor complained about my handwriting to Huertas on several occasions and demanded that I improve it, without any success. Except for one letter, I always wrote them by hand, in principle to preserve the warmth of the handwriting and avoid the coldness of the typewriter.

He sent his letters in a white envelope, and in microscopic handwriting, because they only let him write on one

side of one sheet of letter size paper, twice a week. “Your writing will soon look like Espriu’s”, I told him, referring to the famous Catalan poet, in my only typewritten letter dated 11 October.

Writing between the lines

Regarding the content of the letters, there were two clear phases. The first, up to 20 November 1975, was marked by great restraint in terms of commenting on the book project, words of encouragement or intimate expressions about his mood. In this phase, we had to put to the test all the skills of writing between the lines that we had acquired over years of practising journalism under the 1964 press law. One example is this sentence with a double meaning, written on 2 November, apparently referring to work on the book, but loaded with another meaning, after the dictator’s long death throes had already begun: “Let’s see when we can get rid of this dead stuff!” But from 20 November onwards, we started to express ourselves with fewer restrictions and, although aware of the still oppressive situation, we could include references to specific facts about outside life or the general political situation without any problems. This more flexible censorship broadened as the weeks passed by.

Before Huertas’ imprisonment, we had divided up the districts that each of us had to write about in a way that enabled us to work fairly autonomously, yet with a constant exchange of information and opinions, and with each of us doing a final review of the other’s text. When he was arrested, the first three volumes had already been finished and delivered to the publisher, while the fourth was halfway done. The work done over those 20 months consisted of writing about the two districts that were missing from the fourth volume, as well as the entire fifth volume (by Josep Maria) and the entire sixth volume and part of the seventh (by me). The collated galley proofs of his texts for volumes 1, 2 and 3 were also corrected. The first two volumes finally came off the press on 9 April. We then took them to the prison, but Josep Maria did not end up getting to see them. In early December we had also brought him a copy of the second edition of his biography of the Catalan anarcho-

syndicalist Salvador Seguí, known as *El noi del sucre* (“the sugar boy”, in Catalan).

The prison made it necessary to establish a work system that was very different to the one we had been following for the volumes that had already been finished, because Josep Maria had completely lost his autonomy and it was necessary to provide him with most of the material he needed to write his part. He found a gold mine in the prison library, where, to our surprise, there were some very interesting books about the history of Barcelona, including *Recuerdos de mi larga vida* [Memoirs of my long life] by Conrad Roure, and the highly significant work about the city by Francesc Carreras Candi published in the *Geografia General de Catalunya* [General Geography of Catalonia] (1908–1918).

In his letters, Huertas constantly expressed his admiration for the work of Carreras Candi. “I’m reading nearly the whole thing, and once again I’m convinced (we’re convinced) that it’s the best book about the city of Barcelona that there is.” He devoured it from cover to cover in prison, and that was one of the things that most helped him to stay active: “Today or tomorrow,” he wrote on 22 October, “I will have finished all of Carreras Candi’s book, which is very much a feat that, believe me, I am doing more through an act of sheer will than through desire. The only desire I have now is to rest. I don’t know when or how. Sorry, it’s a bleak day, and my health is weak.”

Long-distance research

Besides the books from the prison library, Huertas only had his elephantine memory and his previous knowledge of the districts he was writing about. The rest we had to look for on the outside and give to him via official channels. First of all, we had to search his house together with his wife Araceli for the notes and press clippings he had there. I gave him everything I could from his files and from what the press was publishing, as well as the books he asked for. During this stage, one of the tasks that took up most of my time was the documentary research work in the newspaper libraries at the Casa de l’Ardiaca archives and the National

Josep Maria Huertas (centre, with a beard, briefcase and light-coloured pants) at a visit by Mayor Masó (further right, with dark glasses, a suit and tie) to a shanty town in Barcelona. Right, the *Cases Barates* ('cheap houses') in Bon Pastor, one of the four neighbourhoods built in 1929 to house the immigrant families who arrived in Barcelona, drawn by the city's Industrial expansion.

Library of Catalonia, a task made difficult due to the poor management of these institutions at that time and a strike by officials that kept me from gaining access.

Then there was the fact that I had to continue to maintain personal contacts to collect information that he was unable to obtain. That meant interviews, correspondence, roundtables with residents' associations and other business. In that regard, it is worth mentioning two opposite sides of the same coin: those people who, out of laziness, never responded to our request for information, and those who acted out of a sense of solidarity beyond all measure. A list of each type of person would bring surprises. Those who most distanced themselves were individuals who would later assume prominent positions in municipal politics, while those who most helped us were friends whose names would not mean anything to anyone today. Another significant bit of information: some people who would not lift a finger later appeared in the media saying that their involvement was key.

Apart from collecting information so that Huertas could write his part, on the outside there were many other tasks: looking for photos – Pepe Encinas gave his full cooperation here until he had to leave for military service – as well as creating maps and the fact sheets that accompany the districts in their respective volumes and, finally, keeping in touch with the publisher and the Bofill Foundation, who had given us a grant in 1975. And, obviously, I had to write my part (the estates in volumes six and seven) and meet my work commitments at *El Correo Catalán*, the newspaper that was my source of living income, and the managers of which tolerated my lack of full commitment without any complaint.

We gave the texts that had already been drafted to a typist who we cannot say was amongst the most supportive people at the time. On 23 January I wrote to Josep Maria: "The typist conned me in a bad way. Do you know how much she charged me for El Coll and El Carmel? At first I'd accepted 50 pesetas per page but she did it with big margins and spaces and on letter-size sheets instead of A4 sheets. What's more, she charged me separately for the paper. In

short, a big rip-off and a real shock to our already sufficiently tortured finances." Another obstacle was that I was admitted to a clinic for fairly delicate surgery in the second half of December and the first fortnight in January.

The most significant support came from Araceli and included taking and getting material, searching for material in her house and typing up short texts. Pepe Encinas helped a lot with looking for photos in the negative folders that Huertas had left in his house. He made contact prints from the negatives that we would take to the prison and also had full-size prints made. In addition, he took photos that Josep Maria told him to. Several people provided information about the districts; one of the greatest contributors in this regard, according to the letters, was Miquel Villagrasa, who was very familiar with the Sant Pere district.

Defining the concept of a 'district'

In addition to the questions and responses about specific issues, the letters also reflect our disagreements about what should and what should not have been considered a district. It must be borne in mind that we are talking about 1975, when what would later be the official map of Barcelona's districts had not yet been defined, or even sketched. We started from a clear outline provided by the former municipalities and historical districts of old Barcelona. But many new problems arose because of recently built estates, border areas and because of the divisions created by the large ring roads, such as Ronda del Mig, Ronda de Dalt and Ronda del Litoral, which were beginning to take shape then. Although we had made an outline of the work before starting, doubts began arising as we were working on it about whether to consider certain areas we had not taken into account as districts. This was especially due to the fact that, as we were writing, new residents' associations were being formed in areas that had not had any particular sense of identity up to that point.

The fifth volume (which included the Eixample and Barcelona Vella areas) – the one written in full by Huertas in prison – should, in theory, have raised few issues of definition. It raised other substantial issues, however, referring

“
We wanted to present a modern vision of the different districts, which avoided both costumbrism and academicism.
 ”

in particular to a more appropriate vision and a new focus that would avoid the clichés commonly found in historical books or doctoral theses that some pedantic person might want to publish. “For 30 years I’ve lived close to El Ninot,” he wrote to me on 19 October, “and that’s as much of a district as I am an Egyptian mummy. It is a market, and there was probably a time when its surroundings were classified that way. But I again emphasise that, if we don’t want to create a sort of *Enciclopedia Espasa* (traditional Spanish encyclopaedia) then our guiding principle has to be the present; in other words, within the Eixample we should consider as districts the areas that are ‘alive’, or that possibly have a residents’ association, with however many subdivisions they want.”

This contemporary focus which places an emphasis on residents’ movements and the popular demands of the second half of the 1960s and first half of the 1970s is what gives the books a distinct character. And 40 years on, when an extensive bibliography about Barcelona’s districts exists, this quality also ensures that they will retain their value as records of a key moment in the history of Barcelona. However, having made conversations with people one of the books’ most fundamental aspects also makes them valuable from another standpoint: they contain many hitherto unpublished findings that have been stored in the city’s collective memory and become part of the anonymous cumulative body of knowledge whose creators no one bothers to wonder about. ■

To learn more

–Huertas, J.M., Morell, S., Roma, H. i Sales, F.: *La presó: quatre morts, vuit mesos i vint dies. El cas Huertas Clavería* [Prison: four deaths, eight months and twenty days. The Huertas Clavería case]. Preface by Agustí de Semir. Editorial Laia, Les Eines collection, 36. Barcelona, April 1978.

–Huertas, Josep M.: *Cada taula, un Vietnam* [Each desk, a Vietnam]. Edicions de La Magrana, Meridiana collection, 22. Barcelona, May 1997. (pp. 71–96).

–Caballero, J.J.: *El cas Huertas, quaranta anys de la primera batalla per la llibertat d’expressió* [The Huertas case, 40 years since the first battle for freedom of expression]. http://www.eldiario.es/catalunyaplural/Huertas-quaranta-batalla-llibertat-dexpressio_0_410509118.html.

–*Cap de turc, bandera de llibertat: Josep Maria Huertas* [Scapegoat, flag of freedom: Josep Maria Huertas]. Virtual exhibition on the website of the Association of Catalan Journalists. <http://omeka.periodistes.org/exhibits/show/cashuertas..>

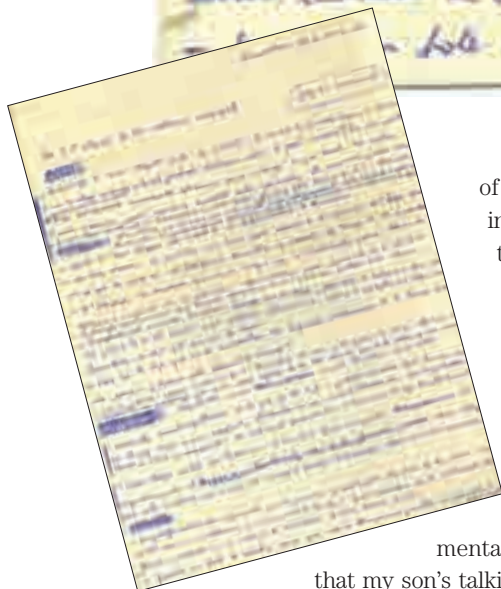
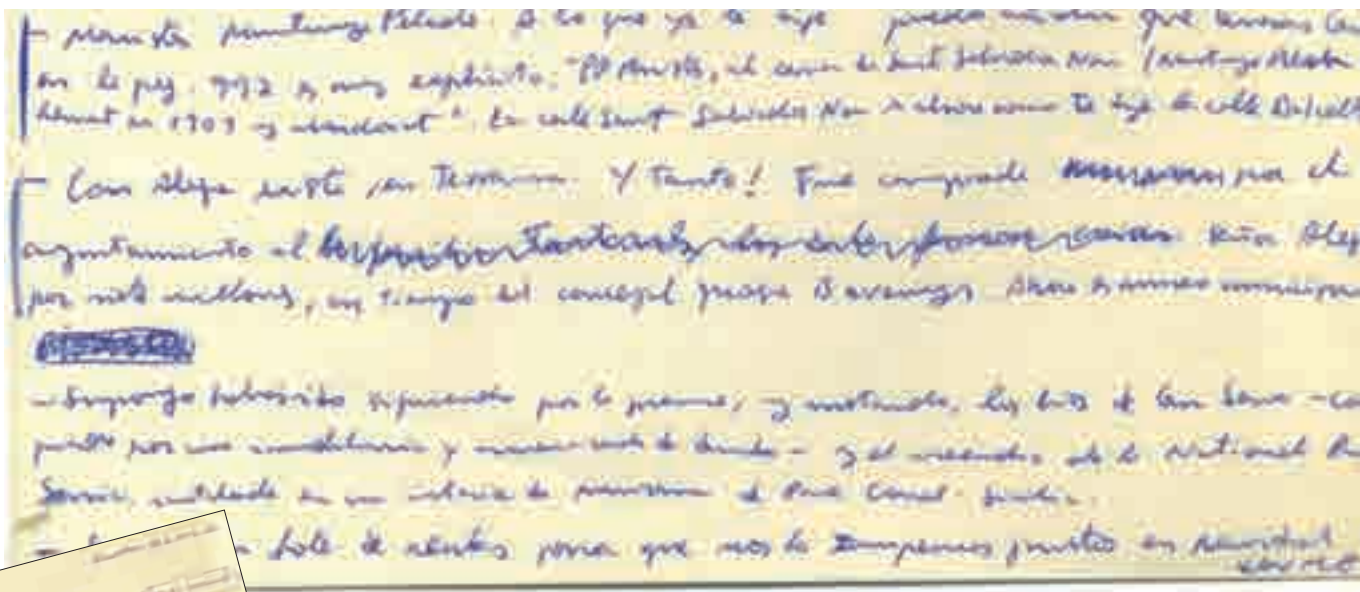
Jaume Fabre and Josep Maria Huertas in 1978.

Reaffirming one’s dignity, one day at a time

The worst of Huertas’ time in prison was the first month. The first five days of isolation were full of questions, followed shortly thereafter by the statement from ETA member Wilson, so damaging to him.

Josep Maria Huertas was halfway through his imprisonment when Franco died on 20 November 1975. The fact that he did not say one word about it in the first letter he sent afterwards, dated 23 November, or in any subsequent letter, is quite telling of the atmosphere of intensified control over the prisoners that existed. Surprisingly, not all the explanations I gave him in the letters that I sent around that time were censored.

During the five months that passed between Franco’s death and Huertas’ release, his letters revealed a constant cycle of ups and downs, of optimism and pessimism. On 12 October he wrote: “I only have three strengths to fight against the scepticism and despair that have surrounded and besieged me: being a Christian (who knows why); believing that what I was writing (not everything, of course) served a specific population; and an old phrase from Vázquez Montalbán, from an article in [the magazine] *Triunfo*, entitled ‘The journalists’. I was more or less saying that we were subjected to all manner of grief and enjoyed only one grace, that of regaining our own dignity day by day.” On 3 December he quoted Stavros, the main character in the film *The Anatolian Smile* by Elia Kazan, when he is intimidated and demeaned: “No one will be able to stop me from maintaining a shred of dignity in the innermost part

of me.” That December it was looking like he was going to be home in time for Christmas, but the holidays came and went, as did four more months, and he was still in his cell. On 10 December he wrote: “I’m in good spirits today. I hope it lasts! Maybe it’s getting the notes, maybe it’s still discovering little details about our monumental project, maybe it’s finding out

that my son’s talking now, maybe it’s knowing that

there are more of us every day...” His son Guillem turned two on 31 January, and in the nine months in prison Huertas had only been able to see him once, on Christmas Eve.

On 4 January: “I’m still living in hope here, which is getting pushed back from week to week.” And ten days later: “Although fairer winds are blowing on my anchored boat, I’m getting tired.” And the next week: “I’ve just been given a big dose of that bit of realism I’ve been living off for a long time...” On 15 February: “There are certain good impressions about my case, but faithful to my principles I’m maintaining my militant pessimism.” Sometimes, the possibility of an amnesty he might benefit from peeks through in the letters; however, he did not get this amnesty, with all its drawbacks and restrictions, until 15 October 1977, when he was already free. And so the weeks continued to pass and, although “hope has another tone” (14 March), he never gave up what he called realism or that which made him eschew false hopes and impatience and continue on with his activities in the prison. It was the best way for him to pass the time quickly and not get engrossed in the Kafkaesque situation of the final weeks, with the doubts over whether the case that had been moved to the Public Order Court would go back to the military court. Although on 11 April, two days before getting out, he wrote: “I had wanted this to be a happy letter. But luck and I have been divorced for some time... Things are fairly complicated for the time being.” But the nightmare was about to end.

The letters were censored, but I never got any with parts blacked out and none ever failed to reach me. The same can be said about the ones I sent him. As journalists who were used to working under the dictatorship, we knew the limits well and we knew how to write between the lines. That is why there are a good number of references to outside events linked to the political situation, which increased after the death of Franco and the months of Arias Navarro’s government.

Of the pieces of information that reached him, thanks to the correspondence and the newspapers (with bits cut out due to the censorship) that were allowed in, the two that interested him most were the elections in the Press Association in November, which were for the first time won by a democratic body, and the announcement of the launch of the newspaper *Avui*, which he followed with extraordinary interest from prison, and which he asked me to subscribe to on his behalf. On 7 April, one week before getting out, he wrote: “I hope that this difficult adventure of the first Catalan newspaper since the end of the Civil War has as good an outcome as possible, and that they don’t aspire to be the newspaper of all Catalans, because such a thing can’t exist, or if it did it would end up being *La Vanguardia* or *La Llanterna* from [Joan Puig i Ferrer’s novel] *Servitud*. I suggest – although no one is asking me for suggestions or advice – that it should be for all Catalans who have had it up to here with journalistic drivel, with the saying that God brings glory to those who speak Catalan, with [Barcelona’s Mayor Joaquim] Viola, with cliques and with so many other things.”

The relaxation of censorship was demonstrated by the fact that on 1 February he was able to write the following without any problems: “Parcels arrived yesterday from Joaquim Boix Lluch, the same one for whom one hundred-odd priests – when they used to wear cassocks – protested on 11 May, ten years ago now. I thought of doing a story about the event.” And he actually did it, because by May he was already back on the outside.

The matter about Joaquim Boix’s parcels warrants clarification, though, which is explained in the letter I sent him

For eight months, Josep Maria Huertas and Jaume Fabre exchanged correspondence regularly, in order to continue working on *Tots els barris de Barcelona*. They also spoke of their moods and events inside and outside of prison. Above, a letter by Fabre and, on the following page, one by Huertas.

on 3 February, in response to his: "On Saturday night I was on call at the newspaper and Boix showed up to explain to me that he had got the parcels thanks to the Secours Populaire Français [French Popular Relief], whose representatives held a press conference before leaving Barcelona, which I wrote about in *El Correo [Catalán]*." During Franco's lifetime, such things could not have been put in a letter to a prisoner or published in the press.

From punishment cell to library

On 20 October 1975 there was a riot at La Model brought about by the death of a common criminal known as "El Habichuela", due to abuse. That meant that the cells in block five (used for common and political prisoners considered dangerous), which were normally occupied by just one prisoner, were set up as punishment cells, with three prisoners in each one. The regime was a 24-hour lockup. All meals were eaten in the same shared cell, one corner of which was home to a toilet bowl, which was not separated in any way. This indirectly benefited Huertas, because from the end of October, it meant he was no longer alone and had the company of Quico Bofill (the ex-monk from Montserrat who had sent the Basque separatist Wilson to his house) and of Jordi Roca (also linked to the case). Although the company created annoyances, solitude was even worse. On 29 October he wrote: "The darkest hours have passed. There are three of us in the cell now, and the days are more pleasant, less agonising. Maybe that's why they say 'misery loves company'."

The only entertainment for the prisoners in the punishment cells was whatever they themselves could come up with – like creating a secret game of chess with breadcrumbs – or the books that Josep Maria handed out each day, passing through with a trolley accompanied by a trustworthy prisoner. In principle lending books to prisoners in the punishment cells was not allowed, so being able to do this was a small victory achieved after incessantly begging "Master José", who was in charge of the library. In the other blocks, the prisoners who were not confined to punishment cells were able to go read in the library, which Huertas

looked after during the day with the "master" having the primary responsibility, or they were able to do the other activities permitted in the prison: going out in the yard, studying, working.

In a letter dated 16 September, Josep Maria told me, "I'm a library assistant; in other words, I have a position and a job, but it still doesn't count towards my freedom (in other words, they don't give me 3 days for every 2 that I spend here)". In practice he ran the library, provided books to the prisoners and enriched the collection by bringing things in from outside. He sent me endless lists of books he considered of interest to the prison, which I had to request from the publishers. The lengths I went to in order to get them resulted in all kinds of anecdotes.

Huertas had a real obsession with making up the volumes that were missing from works that had more than one volume, and I darted around to find them in antiquarian booksellers', at a time when you couldn't even dream of using the internet to find rarities. There were difficulties in getting some books in and some were lost along the way, maybe due to censorship, maybe just because the ones they said they had sent they really had not. The meanness of some infuriated him: "Someday," he wrote on 10 December, "I will remind them that I don't want to see them with a desire to read in a place whose name I don't want to remember."

He describes his work timetable in detail in the letter from 28 January: "I have a 'life plan', but as you can imagine I didn't have that much say in preparing it: only in terms of spending the mornings (from 8 to 10 and 12:30 to 1:30) on writing the book, except Thursdays, when I do my weekly Catalan class. I also spend some time on the book in the afternoon, and then there's the library, which takes up a lot of my time. The rest you can pretty much imagine: military style, but without leave." ■

Josep Maria Huertas and his wife and lawyer Araceli Aiguaviva are reunited outside of la Model.

Araceli Aiguaviva

Lawyer. Widow of Josep Maria Huertas

A stale smell

Huertas was librarian at la Model. He was impacted by the memory of lending a book to Txiki, the day before he became the last person to be executed by Franco.

Many years have passed since Josep Maria's imprisonment, and my memory is hazy. But I will try to sum up some of what I can remember with relative clarity.

We were lucky to have Agustí de Semir and his wife Conxa. Agustí was a father, friend, counsel, strategist and an expert on the ways of the Franco regime, because he had been a soldier. When he left the army he became a great

fighter for human rights, together with Conxa. I used to meet with them every morning. They were often accompanied by Josep Maria Prochazka, then chairman of the Poble Nou residents' association. Although Josep Maria's official lawyer was the Press Association's criminal lawyer Octavio Pérez Vitoria, we went to all kinds of lengths and organised all sorts of contacts to get his defence on track, not only legally but especially on a personal scale, to keep him from getting bogged down by everything and to work with the citizen and journalistic movement that materialised.

The biggest shock was when a Francoist newspaper published a news item, which was reproduced on television, with a headline that said "Four nuns and Huertas Clavería – the Barcelona contacts of Carrero Blanco's killer". One of the decisions we then made was that I would publish a letter in the media to explain the reality, which was only having fed a guy who came from the Basque Country and who was looking for somewhere to stay. The letter tore down the Franco regime's propagandist and opportunist plot by means of which it was trying to link Josep Maria to the Basque separatist group ETA.

I was able to register as his second lawyer. This allowed me to visit him at the prison every day. No physical contact was allowed during visits. We always saw each other through a window with iron bars and a plastic barrier with holes that was dirty and scratched and had a very unpleasant smell.

Starting in October he shared his cell with the doctor Jordi Roca and an ex-monk from Montserrat, Quico Bofill. Every day I brought them lunch from Bar Modelo, located opposite the prison, and the three of them would share it. I remember the couple who ran the bar very well. They were very progressive, pleasant, and it's worth saying that they cooked very well and generously. We saw each other several times after Josep Maria left the prison.

There was only one time that Josep Maria wanted our son Guillem – who was about to turn two – to come to La Model to visit him. He didn't want it to happen again because it was too painful. They didn't let me come in with the child. A nun accompanied him to the designated place where he could see his father.

It was very important to him that the "master" of the prison let him be the librarian. This enabled him to spend lots of time organising the library and handing out books to the prisoners. He explained to me how the day he took books to the ETA militant Txiki had an impact on him: Txiki took one entitled *Te veré en el infierno* [See you in hell] and told Josep Maria he didn't need anything else. He was executed the next day.

The other chance to stay active was to get permission to work on *Tots els barris de Barcelona*. With him inside the prison, Jaume [Fabre] outside and me looking for all the material that Josep Maria was asking me for, we made a very effective team. I went in and brought all the material that went from Josep Maria to Jaume and vice versa: books, galley proofs, notes, clippings, newspapers, etc., always within the bounds of the permitted channels. ■

Aleix Porta Alonso

The city as a symbol of itself

Barcelona, ciutat simbòlica
[Barcelona: a symbolic city]
Author: Miquel de Moragas Spà
Barcelona City Council
Barcelona, 2016

Emerging out of the notion that cities are places for living in (an idea as questioned today as it is revived) is a scenario that will impact us throughout this century: the city as a central theme of political, social and cultural debate. In this book Miquel de Moragas Spà, Professor of Communication at the Universitat Autònoma de Barcelona, explores different aspects of communication and semiotics as they have existed in Barcelona from the 1930s to the present.

Cities are a subject of study in various disciplines. This plurality reflects the richness and complexity that cities bring to our lives. Urban semiotics analyse human communication used by different individuals and groups in a single city over a period of time. To live (in) a city is to interpret messages (walk here, buy this, remember to, etc.), to adapt to these codes and even to play a part in creating new meanings.

The city transmits a wealth of information that one must know how to interpret. Urban design is amongst the transmitters: a reinterpretation of a particular understanding of the space in which we must live and make things happen. But there are also meanings in monuments (To what? By whom? Why? When?), pavements, materials, street

furniture, signage and architecture, and in so many other things. To walk around a city is to continuously decode both obvious and hidden meanings.

De Moragas analyses the image and the images that enable us to be in contact with Barcelona. Because contact is not just about living there; it is also about the image that we have of the city before we set foot in it for the first time. Barcelona is a source of communicative images, from the early icons and postcards to the semantic abbreviations of Barça, sea and Gaudí. A more profound examination reveals a city rich in messages, discourse and urban quality whilst in a constant state of evolution and debate. Superimposed images: symbols of the people who experience them first hand.

We should not confuse the city's ability to communicate with the fact that it is the scene and the museum of its own history. Obviously, the pieces of information that the city transmits (its name being one example) are the result of specific historical contexts. But it is, in fact, the shape taken by this history and this intent to communicate. Often the city itself is a message that explains certain meanings. One example is: could the Olympic Games have been held without first cleaning up the building facades and the "Barcelona, posa't guapa" [Barcelona, make yourself pretty] campaign?

The contact one has with Barcelona is influenced by the formats used to transmit messages, by our ability to interpret them and by the context and moment we are in. The city of Barcelona conveys itself through audio-visual messages and languages that describe it to external audiences, to strangers.

Barcelona attracts and seduces and is the subject of photographs, films, engravings, novels, poems and songs. To learn to read it is to learn to interpret these creations and to differentiate between admiration, belonging, criticism, parasitism, propaganda and speculation. ■

Josep Rom

Advertising and educating the senses

Barcelona. Publicitat i ephemera
[Barcelona. Advertising and ephemera]
Authors: Víctor Oliva Pascuet,
Oriol Oliva Sanosa
Barcelona City Council
Barcelona, 2015

The writer Josep Pla said that we Catalans get lost in aesthetics. This book is testament to that. It is a collection of prints, but also an expression of the most popular aesthetics, an account of the quality of the communications professionals of the past and of the roots of Catalan graphic design. It should be remembered that Barcelona is one of the most important cities in the history of European advertising. In 1857, Roldós Viñols opened the first advertising agency in Spain, and the new professionals demonstrated a modernity and a capacity to innovate on the level of quality of Paris or London.

How is it possible to make such a beautiful book from a few very humble sheets of paper? The authors discuss the difficulty of organising this "jigsaw" of images that represents a "graphic archaeology" of Barcelonian advertising. These 590 pages represent 20 years of cataloguing work by Víctor Oliva, one of the top book and catalogue designers in Catalonia. An illustration of ephemeral advertising, since the nature of an ad is to make an impact and then disappear. Still, all these product brochures, posters and product wrappers have a deep cultural impact in our memory, and collectors such as Oliva

help us discover new meaning there. Is it nostalgia? Perhaps, but when the pieces of the jigsaw are put together we see the beauty of the whole, the story of everyday life through the products. This book requires slow, careful reading. Its pages are showcases, because this collection of advertising cannot be read like a normal book; instead, it is a museum of graphic arts and the history of our advertising.

In his 1917 book *Una nueva técnica: la publicidad científica* (A new technique: scientific advertising), Pere Prat Gaballí, the father of modern advertising, said, “Advertising sets out to create desires and needs: to do this, it has to work on sensitivity.” It is an activity with an educational nature that teaches the value of products and brands. In the prints in this book, we understand the words of the first theorist in the discipline in Spain, and we discover the aesthetic mechanisms of advertising prior to the 1960s, before the birth of the *Mad Men* of contemporary 20th-century marketing and the advertising agencies of *Tuset Street*.

The authors organise the book into themed chapters. They create a hybrid between product advertising and sectorial advertising, but it is not organised as a lesson on brands: the aim is to underscore the role of the artists, not the messages. Each chapter has its own closing text by Víctor Oliva, Oriol Oliva, Santi Barjau, Jaume Bosch, Albert Domènech or Jaume Capdevila, short summaries to highlight technical or cultural aspects.

All the great artists are there, but the best part is recovering the small pieces, the labels, the catalogue covers, the point-of-sale displays and the fans of different types. All these prints that we would currently call unconventional advertising. Advertising that is always modest, but that includes a deep love for communication, a homage to often anonymous pioneers who are as unconventional as this work. ■

Jordi Puntí

The albino gorilla in El Poble Espanyol

Kitsch Barcelona
Author: Anna Pujadas
Barcelona City Council
Barcelona, 2016

Everything that tourism touches turns into kitsch. This may be the inevitable conclusion to be drawn from a reading of *Kitsch Barcelona*. The book, published by the Barcelona City Council and edited by design theorist Anna Pujadas, sets out to be an exhaustive catalogue of the most emblematic expressions of kitsch which, consciously or unconsciously, also form part of the city's personality. Pujadas, who offers us an introduction to this phenomenon, asks us to see it not as something to look down upon, but as something to celebrate. In this vein, some thirty different designers, architects, anthropologists and writers have curated and illuminated a collection of our very own home-grown kitsch.

Possibly, the most obvious success story is Gaudí's mosaic, used everywhere and elevated to sublime levels at a McDonald's on Passeig de Gràcia. Then we have examples of historic kitsch that are worthy of vindication as they are part of our tradition, and which range from the Poble Espanyol to the *Lady with the umbrella* sculpture to the church on Tibidabo. Another group, including the statues on La Rambla and Claes Oldenburg's sculpture of giant matches, is proudly being reborn from the ashes of Olympic Barcelona. We can even consider our recollections of the albino gorilla Snowflake as a kind of kitsch memory game, even though what

is really kitsch is the fact that the gorilla was given his very own national identity card. And how about our memories of the banana splits at the 7 Portes restaurant? What is clear today, however, is the fact that some of the visual milestones of our childhoods are now in the hands of an absolutely ruthless tourism industry and have consequently been trivialised by the masses and distanced from our personal experiences of them. Whether you call them kitsch or just plain cringeworthy, some things such as the Lladró ornaments shops or adverts for Crujicoques are so universal that they attain a kind of meta-kitsch status (a bit like the works of Carlos Pazos, born with kitsch intentions).

The second conclusion we can draw from this book is that kitsch is, above all, a subjective way of looking at things. Such subjectivity can be found in the attempt to put some kitsch into Barcelona's image as a tourism destination for “foodies” (such an irritating word), with glorious examples such as the Toc de Mar bar and the depictions of Montserrat mountain's rock formations by the Brunells pastry brand.

What gives here is the fact that everyone puts their taste threshold at a different level, and maybe that is why you get the feeling that some selections have been included just to be criticised, as they are either naff, old or simply annoying. It is hard to understand, for example, why the Hotel Camper or the Casa Planells by Josep M. Jujol sit side-by-side with the Arenas shopping centre, the Drummer Boy sculpture and the barracks at El Bruc. Or why the Eixample neighbourhood should be considered the kitschiest neighbourhood of all because it is “a democracy that is fed up with noise and pollution”. In more than one case, the lack of context means that banal and gratuitous selections that should not be there are indeed there.

This elitist sense of irony is also a typical Barcelonan attitude. It makes me think that the kitschiest thing one can do is to write a book on Barcelona kitsch. A kitsch anthology of kitsch for commercial purposes, intended to attract the tourists that we can still just about put up with, the ones that are able to distance themselves from the phenomenon and laugh at it. The hoteliers will be over the moon. ■

© Miguel Herranz

Víctor del Árbol

Torre Baró or the blue borders

This hill was colonised by people who came from all over, tamed the hillsides, opened the path between Barcelona and its backbone.

I have no memories of the smell of *lignum vitae*, cedar or any other hardwoods. If memories travel in scents and the scents are places, then mine travel in fallen pine needles, the stunted pine trees whose low branches served as the vantage point from which you could make out Barcelona, so near and yet so far. The rumbling of the city grows dim like the bumblebees buzzing in and out of the shrubs around the *castle*. Afternoons of cold *tortilla* sandwiches spent watching the shiny film of the sea in the distance, being surrounded by the whispering of the pine trees, the density of time passing slowly and almost limitless freedom. The touch of hands between the cracks of that unfinished tower that someone dreamed up, the war games that toughened the kids up, the assaults on the battlements and later, charging uphill to the *eagle's peak*. And the caves where there were no old mattresses or obscene paintings, because imagination drew cave paintings, legends of the dead hand.

All that, and the torrents rushing down towards Ciutat Meridiana when it was raining and not even Noah could have saved himself; and the houses built by people from Andalusia, Murcia and Extremadura, dripping inside, the furniture shivering; and the old cars covered in mud; and us kids, we used to look out of the windows and the claps of thunder would shake our warrior ferocity. And sometimes the priests who would come from the city to distribute books and affection and ball games with mended balls.

We were free and happy. The stray dogs that answered to our calls, the rafts constructed with sticks and reeds, the disorganised bonfires of Saint John, the star-filled nights without streetlights, the mothers sitting in chairs, peeling potatoes in a green basin while forcing us to wearily repeat our times tables. Us, the warriors with wooden swords. We had it all. And we didn't know it.

Lives have passed by and my gaze is that of a man who was a boy. The landscape is no longer a geography, just the reflection of those adventures, the tired men who climbed uphill in the evening, the mothers carrying their bags of groceries from the market. Now it's not muddy ground but civilising tarmac, the buses announce the stop at the top of the *castle* and there are people exercising with brightly coloured t-shirts and bicycles that are nothing like my bike with its bell. I barely recognise the streets and they barely recognise me. That's what leaving is like. Leaving something behind means going forward, but it also means losing something. And remembering. Landscapes also become stories; I'm still looking for my granddad's Seat 850, the books from the mobile library and the nursery school where they would make me take a siesta. None of it's left.

Who decides where men will be happy or sad? This hill was colonised by people who came from all over, tamed the hillsides, opened the path between Barcelona and its backbone, like a hinge opened to two realities. Some people say that if there were a triumphal arch here it would be the great entrance to Barcelona. But an entrance is also an exit, and something about that lives on. At least there are no rows of houses with pools and magazine-inspired gardens or decorated with papier maché. I can still hear the laughter and the kids turning the street into their playground, the jumping over the skipping rope and the football goalposts made with school bags. Now the *castle* is illuminated at night and the dragons that lived inside have escaped. I've just enough breath still to climb up to the *eagle's peak* and the caves are just as they always were, holes where Sunday day-trippers leave their debris. But I still see the picnic area and the restaurant where my father would make pig's snout. I don't know which of these pines is the one that split my head open when I was playing at being an explorer. They've been replanted, and now on the slopes below I see small vegetable patches marked out by fencing, vegetables and tomato plants. I listen to the Latin American music coming from a car with tinted windows, and I spot a couple of city cops arriving on motorcycles.

The sun shines in this winterless winter, and Barcelona still seems to me as far away as ever. But now I don't feel as though these streets from my childhood recognise me. Where did my friends go? Did they succeed in life? And was success achieved by leaving here? Or by staying? Perhaps, I tell myself, the only roots that endure are those that our memories conspire to construct. ■

Foto: Pere Virgili

Bernat Puigtobella

Najat El Hachmi

Barcelona, la ciudad en que puedes dejar de ser inmigrante

La escritora de origen marroquí Najat El Hachmi refleja en sus libros la contraposición entre el mundo del que procede y el que ha encontrado aquí, la negociación entre ambos mundos. Somos afortunados de tener en Cataluña a una autora que ha podido poner por escrito esta experiencia.

Najat El Hachmi (1979) es una de las autoras más celebradas e influyentes de su generación. Nacida en Marruecos, se trasladó con su familia a Vic, donde se escolarizó en catalán. En el año 2008 ganó el premio Ramon Llull con *L'últim patriarca*, una novela que incorporaba a la literatura catalana este mundo hasta entonces inédito. Este año ha sido reconocida con el premio Ciutat de Barcelona por su tercera novela, *La filla estrangera*, que ya había obtenido el premio BBVA de Literatura Catalana. La misión de Najat es escribir buenos libros, pero con estos buenos textos consigue desmontar tópicos sobre el islam.

En *La filla estrangera* hay un episodio en que la protagonista accede a ponerse el velo por la pura presión de la familia. Con esta novela usted hace ver al lector que detrás del hiyab siempre se encuentra una persona.

Cada mujer que se pone el velo se lo pone por motivos diferentes. Durante años intenté evitar el tema del velo en mi

obra literaria o en los coloquios a los que me invitaban. Y lo más curioso es ver cómo en todos estos años en que los medios de la sociedad de acogida han dado demasiada importancia al pañuelo, el hiyab ha cobrado más significado para las personas que lo llevan. Ha tomado una carga simbólica, ha habido un proceso de reislamización difundido y reforzado desde algunos países que quieren dar una visión muy concreta del islam y que quieren influir mucho en las nuevas generaciones de musulmanes de aquí. No quieren perder creyentes, porque saben que así los podrán dominar políticamente.

Y aquí a menudo se ha demostrado una incapacidad flagrante para comunicarse con el recién llegado, para establecer con él una relación auténtica. Ha habido mucha condescendencia con respecto a los inmigrantes, y eso en *La filla estrangera* se ve clarísimamente.

Estamos acostumbrados a pensar que los inmigrantes de

aquí no perciben lo que decimos de ellos; se habla al respecto como quien se refiere a un objeto, no a alguien que te puede estar leyendo o mirando. Cuando era pequeña y mi madre llevaba pañuelo no me había cuestionado nunca si se lo tenía que poner o no, pero cuando todos en Vic te preguntan por qué no te lo quitas, empiezas a pensar que quizás sí que es importante. En el caso de las adolescentes marroquíes que viven aquí, el tema aún es más complejo, porque se mezcla la relación con el propio cuerpo, la inquietud que despierta la sexualidad y cuál es el cuerpo correcto, porque en casa les dicen una cosa y en la calle otra muy distinta.

En *La filla estrangera* habla del deseo sexual de una adolescente. Usted también había explorado la sexualidad femenina en *La caçadora de cossos*, que es una novela muy diferente.

El tema del cuerpo es un problema que afecta igualmente a las adolescentes occidentales. ¿Cómo identificas tu deseo y cómo lo canalizas? ¿Qué haces con el deseo que pueda provocar tu cuerpo?

Tanto en *La filla estrangera* como en sus artículos usted explora la relación entre el sexo y la maternidad. El sexo va vinculando todos los ámbitos de la persona y también está vinculado a la maternidad; no es un órgano independiente, según usted. Dicho por una mujer católica se podría leer como una declaración integrista. En cambio, en labios de una marroquí que se declara abiertamente atea produce una impresión totalmente distinta.

Yo hablo de los temas que me inquietan, pero no quiero pensar que el hecho de tener un origen determinado me condiciona a la hora de hablar de la sexualidad, ni tampoco la educación que me dieron en casa. Llevo a cabo una reflexión y la hago en función del mundo en el que estoy viviendo. Yo ya he nacido en la época de los anticonceptivos, para mí ya está claro que el sexo y la maternidad no van ligados... Por tanto, hay que ir más allá y entender qué sucede en este terreno una vez ganada la batalla por desvincular una cosa de la otra. Yo quiero entender qué me está pasando como mujer, yo que soy madre también. Vincular sexo y maternidad no es retroceder, sino avanzar. Quiero entender todos los elementos que forman parte de la condición de una mujer e integrarlos. No quiero analizarlos sobre la base de ningún prejuicio ideológico... por más que crea en el feminismo. Hay que abrir el debate de la maternidad.

En un artículo reciente usted hablaba de la maternidad y decía: “Las criaturas humanas tienen el defecto de nacer a media gestación y pasa un tiempo hasta que tienen la autonomía necesaria para desprenderse del cuerpo de la madre”.

A mí me costó mucho, me chocó, y eso que yo había vivido en un entorno en el que la crianza era habitual. Me ha pasado tanto con el primer hijo como con el segundo. Ves que tienes que hacer una renuncia por amor, porque te la pide el cuerpo, no porque te la haya impuesto nadie.

En *La filla estrangera* se describe un caso muy interesante, el de una madre marroquí que no quiere llevar a sus hijos

pequeños a la escuela porque necesita estar con ellos, y la protagonista, que hace de mediadora social, casi se ve obligada a arrebatarle a la niña...

Muchas madres, no es necesario que sean marroquíes, se encuentran en este punto. Son madres que practican una lactancia más larga de lo que se estilaba, que quieren vivir la maternidad. Y cada día más se observa una agresividad contra las madres en el ámbito laboral, como si una mujer con hijos ya no pudiera tener la misma productividad. Desde según qué instancias del feminismo se quiere obviar y negar esta necesidad de la maternidad, y se nos propone igualdad en la baja de maternidad y paternidad. A mí buscar la igualdad por este lado me parece absurdo; es una visión paternalista hacia la mujer, fomentada justamente desde instancias feministas que nos dicen: “Os están haciendo volver a casa...” Yo no defenderé nunca la profesionalización de la maternidad, cuidado: no es positivo ni para la mujer ni para los hijos. Conviene vigilar qué mensaje transmitimos. Mi hija coge la máquina de escribir y dice que es escritora. Hay que poder vivir el período de crianza con cierta paz, sin que luego lo pagues caro profesionalmente. Yo temía que me costara volver; es muy difícil no pagarlo caro en ciertas profesiones.

En sus artículos ha defendido siempre el feminismo, hasta el punto de considerarlo uno de los cambios más importantes de la humanidad. También ha escrito que “no nacerán hijos feministas sin hacer nada, solo porque nosotros ya no hemos vivido lo que vivieron nuestras abuelas”. Y no es que el machismo haya vuelto, como decimos a menudo, sino que no se ha ido nunca. ¿Cuál cree que es el papel del feminismo hoy?, ¿en qué trampas no se puede permitir caer ahora mismo?

A veces hemos tendido a creer en el progreso exclusivamente en términos de evolución, pero la ideología no se transmite a través del ADN, sino a través de la educación y la cultura. Por eso tenemos que ser conscientes de nuestra misión de transmisores y no relajarnos.

A veces el feminismo se ha manifestado de manera puramente retórica. ¿El caso del desdoblamiento de género no es algo epidérmico? Yo he llegado a oír auténticos disparates, como aquel maestro que se dirigía a “els alumnes i alumnes”...

El desdoblamiento no tiene demasiado efecto. Es mucho más significativo ver cómo se tratan los adolescentes entre ellos. Hay que ser muy militantes en cosas básicas. El insulto y el maltrato no son admisibles. No puede ser que en la esfera pública te insulten por el hecho de ser mujer, que te ataquen por el cuerpo que tienes. Por otro lado, desde el feminismo no podemos caer en la tentación de errores del pasado como el exceso de corrección política o el querer censurar cosas. No hace mucho en Vic hubo una polémica en una feria de novias. En una foto de unos novios aparecía la imagen de una mujer en una posición supuestamente sumisa... y los de Capgirem Vic lo denunciaron. Tampoco hay que entrar a censurar la sexualidad, no nos podemos meter en qué tipo de sexo deben tener las personas. Me parece un exceso de corrección. Es mejor dedicar el tiempo a cosas más importantes, como por ejemplo la desigualdad.

En cuanto a la desigualdad, en un artículo reciente usted hablaba de la crisis de los refugiados y del trato diferente que damos al refugiado de guerra y al refugiado económico.

Sí, hay mucha gente indignada con lo que pasa en la frontera de Grecia o Hungría que no pedirá nunca que se cierren los centros de internamiento de extranjeros (CIE), ni tampoco exigirá más derechos para los inmigrantes que ya están aquí. Debe ser porque se separa más la clase que el origen, y que en nuestro imaginario siempre nos igualamos al otro al alza. No hace mucho el hijo de la duquesa de Alba explicaba que había acogido a un refugiado en su casa, y que era un médico... Evidentemente, las personas que pueden venir hasta aquí son normalmente las que tienen más dinero. Y en algunos países los han extorsionado.

Usted ha vivido la experiencia de inmigrar en primera persona. Viajó de Nador a Vic, de Vic a Granollers y por último a Barcelona. ¿Cómo se ha sentido acogida aquí?

Hace cinco años que vine a vivir a Barcelona, una ciudad que deseé durante mucho tiempo a través de la literatura. Para una familia de inmigrantes como la mía era la ciudad a la que íbamos a arreglar los papeles, adonde íbamos a hacer horas de cola. Fui conociendo los lugares que había conocido a través de la lectura, rincones descritos por mis autoras de cabecera: Rodoreda, Montserrat Roig, etcétera, pero también Josep Pla. Lugares con los que me había implicado emocionalmente. Por eso mi arraigo en Barcelona fue más fácil, porque antes de ser una ciudad vivida ya era para mí una ciudad leída.

Era la ciudad deseada, y temida al mismo tiempo por el anonimato que te da, que puede ser positivo, pero también te puede dejar muy a la intemperie. Es una sensación compartida por muchas personas inmigrantes que viven en comarcas y que miran la ciudad con respeto, porque el lugar al que vas a parar como inmigrante siempre es muy concreto. Vas siempre de un lugar concreto a otro, no de un país a otro.

Una ciudad pequeña como Vic puede resultar más abaricable; te permite establecer una red, pero al mismo tiempo también te condiciona porque tienes unos límites. Es curioso observar cómo para muchos inmigrantes, especialmente para los hijos de la inmigración, Barcelona es la ciudad en la que precisamente puedes dejar de ser inmigrante. Una vez aquí te desvinculas de tu colectivo inmigrante, que te da apoyo cuando tienes necesidad de ello, pero que también ejerce un control social.

Usted ha trabajado como mediadora cultural, aproximando a la comunidad marroquí y a la autóctona. En *La filla estrangera* hace decir a la madre de la protagonista: “El peor problema que tienen los marroquíes son los propios marroquíes”.

Sí, esta crítica despiadada es muy propia de los marroquíes. La frase también es propia de alguien que siente la mirada de los demás sobre el propio colectivo, porque la sociedad de acogida tiene la necesidad de identificar un colectivo y etiquetarlo. Cuando trabajaba de mediadora y hacía de traductora, algunas mujeres me pedían que no lo tradujera todo: “Esto no lo traduzcas”, me pedían con cierta prevención. Era la conciencia de pertenecer a un colectivo sin

poder dentro de otro grupo mayor, la conciencia de vivir sin igualdad de condiciones. De pequeños mis padres nos decían: “Esta no es nuestra tierra”.

En este número de *Barcelona Metròpolis* abordamos el tema del multilingüismo en la ciudad. Y ahora que comenta su experiencia como mediadora, ¿cómo vive la experiencia de ser una autora que habla lenguas diferentes con los padres, hermanos o hijos? ¿Cómo cree que hay que abordar la diversidad lingüística? El Grupo de Estudio de Lenguas Amenazadas dice que en Barcelona ya se hablan trescientas lenguas y propuso una votación para decidir cuál debía tener el honor de llevar este número. ¿Cuál votaría usted?

Yo votaría por un *pidgin*, por una lengua criolla. Mis sobrinos viven en Vic en un barrio en el que hay muchos bereberes, y la mezcla que hacen del catalán y el amazigh es increíble. Toman verbos catalanes y los flexionan en amazigh. En el amazigh que ellos hablan ya hay interferencias del catalán de Vic. Y en el catalán que ellos hablan entre ellos, también hay elementos amazigh.

¿Qué lenguas habla con sus familiares?

De pequeña yo viví en un barrio periférico de Vic e iba a la escuela pública. Me recuerdo teniendo que aprender castellano en el patio, después de aprender catalán en el aula, porque los otros niños se reían de nosotros si no hablábamos castellano. Por eso acabé hablando en castellano con mis hermanos. Después la mayoría de nosotros hemos acabado hablando en catalán o amazigh con nuestros hijos. Yo hablo amazigh con mi madre, castellano con mis hermanos y catalán con mis hijos. Los factores sociolingüísticos son cambiantes en el tiempo, no hay unos patrones claros y establecidos, sino que pueden pasar cosas de estas.

Sobre el presente y el futuro de la novela, usted ha comentado que el escritor no se tendría que sentir obligado a innovar a cada paso. Quizás ya hemos llegado al final de la historia de la novela y podemos por fin hablar de lo importante. Usted también ha reconocido la deuda hacia las mujeres de su familia, grandes narradoras, que sabían explicar las cosas entreteniéndose en detalles y manteniendo la tensión dramática. ¿Qué influencia ha tenido en su obra el estilo de narrar de las mujeres marroquíes?

Si he de ser justa, diría que no se puede considerar un rasgo de las mujeres marroquíes. Es más bien un don de mi madre, que me tenía fascinada. Mi madre es analfabeta, pero tiene una capacidad única para explicar historias. Empieza a hablar y enseguida te encuentras dentro de su relato, no sé muy bien cómo lo hace. Lo hace de manera natural, sin especular, con una capacidad para captar el detalle. Yo me recuerdo callada escuchando... Una influencia así no está reconocida en ninguna parte, ni está prestigiada, pero es mi raíz como narradora. Mi bisabuela también era una gran narradora, de una gran vitalidad, dotada con este mismo instinto de explicar historias. Mi única esperanza es que a través de la literatura pueda explicar este mundo que se pierde. ■

© Cristina Daura

La ciudad multilingüe

La globalización ha supuesto un gran incremento de la movilidad y de los intercambios culturales en todo el mundo. Barcelona, que acapara gran parte de la inmigración de Cataluña, se ha convertido en un mosaico muy diverso de culturas y de lenguas. Es una responsabilidad compartida velar por que el patrimonio que aportan sea motor de riqueza y de oportunidades para todos. La historia de las lenguas, en efecto, muestra que las grandes innovaciones se dan en sociedades que han sido capaces de incorporar las aportaciones de otras culturas, que han aprovechado la llegada de otros grupos para transformarse y potenciar su creatividad.

Especialistas en lingüística y representantes de entidades vinculadas al estudio y la defensa de la lengua trazan en este dossier un retrato de la sociedad barcelonesa y apuntan vías para la resolución de los problemas derivados de este carácter plurilingüe. Se consideran ampliamente las relaciones entre los dos idiomas principales, el catalán y el castellano, en un contexto en que la lengua histórica, reintroducida en los ámbitos institucionales, tiene aún pendiente el reto de recuperar el mundo de la proximidad. Las relaciones entre las distintas lenguas, según se determina en uno de los artículos, se deberían ajustar a criterios de sostenibilidad. Una sostenibilidad que, reconociendo el aumento de la intercomunicación, reclamaría al mismo tiempo las condiciones que garantizaran el desarrollo de los diferentes grupos lingüísticos.

El dossier dedica un artículo específico a la situación en las aulas escolares, donde el catalán es la principal lengua vehicular pero la presencia del castellano dista mucho de ser anecdótica. Y se recuerda, asimismo, el vigésimo aniversario de la Declaración Universal de los Derechos Lingüísticos, que se aprobó en una conferencia mundial celebrada en la Universidad de Barcelona con el apoyo de la Unesco.

AFB

Pérez de Rozas / AFB

Francesc Xavier Vila

Director del Centro Universitario de Sociolingüística y Comunicación (CUSC-UB)

Una historia con muchas lenguas

La lengua histórica de la ciudad se ha reintroducido en ámbitos institucionales pero aún debe recuperar la proximidad. El castellano domina el sistema comunicativo y funciona como instrumento de relación entre los barceloneses de nacimiento y los de adopción.

La historia del multilingüismo en Barcelona arranca con Barkeno, donde se encuentran íberos, griegos y cartagineses; continúa con una Barcino que latiniza a autóctonos y colonos y se prolonga en una Barchinona en que el latín popular convive con el latín culto y con el griego, el hebreo, las lenguas de los bárbaros, el árabe y el amazigh. Instalada ya plenamente en el catalán, la ciudad medieval mantendrá el uso del latín administrativo y será visitada, entre otros, por el occitano, el aragonés, el genovés, el sardo, el siciliano, el napolitano, el toscano, el castellano y el romaní. El dominio de los Austria intensifica el contacto con el castellano, pero la ciudad también acoge a italianos, occitanos, franceses, flamencos, valones, alemanes y holandeses.

La derrota de 1714 cambia la realidad sociolingüística. Las nuevas instituciones instauran la supremacía de la lengua del vencedor y difunden una ideología diglósica destinada a arrinconar al catalán. De hecho, entre los siglos XVIII y XX son muchos los estados de Europa que se esfuerzan por homogeneizar nacionalmente a sus súbditos. Es entonces cuando el Reino Unido y Francia lanzan sus polí-

ticas de unificación lingüística, muy pronto seguidas por los imperios alemán, austrohúngaro, zarista... La Primera Guerra Mundial marcará un antes y un después en el mapa lingüístico: las potencias derrotadas se ven obligadas a liberar a los pueblos subyugados, mientras que los vencedores acentúan sus presiones homogeneizadoras. En pocas décadas, las lenguas de los primeros se normalizan mientras que las otras lenguas minorizadas entran en proceso de extinción.

¿Y en Cataluña? En 1900 el castellano señorea la Administración, la escuela y la letra escrita, pero Barcelona no es *demográficamente* bilingüe. El bilingüismo es un patrimonio de las elites. En una ciudad con pocos foráneos y en que la mitad de la población es analfabeta, la vida se desarrolla casi exclusivamente en catalán. La situación, con todo, va cambiando, porque la escolarización creciente y el servicio militar obligatorio extienden el conocimiento del castellano. Además, en los años veinte, los inmigrantes – aragoneses y murcianos – llevan el castellano a la calle. A partir de 1939 el franquismo expulsará el catalán de la vida pública, y las grandes inmigraciones del desarrollismo se verán privadas de su aprendizaje.

Sin embargo, ni siquiera en los momentos de máxima represión los catalanes dejan de usar su lengua y de animar a los recién llegados a adoptarla. Y de este modo, aún no ha caído la dictadura cuando ya se abre paso una Barcelona orgullosa tanto de sus raíces como de los injertos de sus nuevos hijos, una ciudad que en las décadas siguientes tendrá que esforzarse por cerrar las heridas, también lingüísticas, del régimen anterior.

La multilingüización

El siglo XXI encuentra a Barcelona en plena transformación, también sociolingüística, empujada por la evolución hacia el capitalismo tardío y la sociedad de la información, y el *boom* económico de los primeros 2000. De entrada, la ciudad se abre al mundo y conoce un aumento significativo de visitantes foráneos: en 2014 pasan por ella 7.874.941 turistas (estadísticas 2015 del Ayuntamiento). En segundo lugar, crece el número de conocedores de lenguas extran-

teras. Según la Encuesta de Usos Lingüísticos (EULP13), en 2013 el 43% de los barceloneses declara saber hablar inglés y un 16% francés, cifras aún más altas entre la población juvenil. La composición demográfica de la ciudad también cambia: entre 2000 y 2014 la población de nacionalidad española se reduce de 1.450.175 a 1.329.265 personas, mientras que el número de extranjeros crece de los 46.091 a los 273.121 (datos del Padrón Municipal de Habitantes, disponibles en el web del Idescat). El cambio tiene impactos lingüísticos: en 2013, más de dos tercios de los barceloneses autóctonos dicen que el catalán es su lengua de identificación –el 57% en exclusiva, más un 10% que se identifica con el catalán y el castellano a la vez. Pero la escasa adopción del catalán por parte de las sucesivas inmigraciones reduce la cifra hasta el 44% en la población total (36% más 8% de bilingües) de la ciudad. De hecho, mientras que el 99% de los barceloneses dicen saber hablar en castellano, solo el 80% sabe hablar catalán.

La ciudad también gana en diversidad lingüística. La lista de las nacionalidades de los barceloneses permite captar cuáles son las lenguas de origen de los recién llegados: de más a menos, Italia, Pakistán, China, Marruecos, Francia, Bolivia, Ecuador, Perú, Colombia, Filipinas, Rumania, República Dominicana, Alemania, Reino Unido, Argentina, Brasil, Honduras, Rusia, India y otros. Por supuesto, conviene evitar dos errores. Por un lado, confundir a los extranjeros con los alóglotas, porque, de hecho, la lengua de origen más frecuente entre los recién llegados es el castellano. Y tampoco se puede identificar a la nacionalidad con la lengua: en Pakistán, por ejemplo, el urdu es la lengua oficial, aunque demográficamente es muy minoritaria, mientras que en China se aprende el mandarín como lengua común, pero la mayoría de los chinos de Europa hablan otras lenguas chinas.

Dicho esto, según la Encuesta de Usos Lingüísticos de la Población de 2013, el porcentaje de alóglotas en Barcelona era del 12,6%, y sus lenguas más frecuentes eran, por este orden, el italiano, el urdu, el francés, el árabe, el inglés, las lenguas chinas (sumadas todas ellas), el ruso y el portugués. Ninguna superaba el 1,5% de la población, lo que muestra la fragmentación de los colectivos de recién llegados.

Y ahora, ¿políticas para el multilingüismo?

Una ciudad multilingüe requiere una política específica que atienda adecuadamente su realidad. En Barcelona queda mucho camino por recorrer. Entre todas las lenguas presentes, el castellano es la que muestra los mejores índices de conocimiento, la que domina el sistema comunicativo y la que funciona como instrumento de relación entre barceloneses de nacimiento y de adopción, incluso en los patios escolares. Nada sugiere que los barceloneses no lo aprendan, como lo demuestra el hecho de que es la primera, muy a menudo la única, que adquieren los recién llegados.

Muy distinta es, por el contrario, la situación del catalán. Desde el fin de la dictadura, la lengua histórica de la ciudad se ha reintroducido en ámbitos institucionales, pero le queda pendiente un reto formidable: recuperar el mundo de la proximidad. El castellano tendrá siempre un valor como herramienta de comunicación con el resto del mundo hispánico, pero el catalán solo puede mantenerse si recobra protagonismo como lengua de calle, de amistades, de

relaciones interpersonales. Las rutinas impuestas durante el franquismo recluyeron su uso entre los catalanes “de toda la vida” y provocaron que pasarse al castellano delante de los “otros” se convirtiera en un requisito de buena educación. La anécdota del presidente de “la Caixa”, Isidre Fainé, preguntando al primer teniente de alcalde Gerardo Pisarello si sabía catalán ilustra que hay un verdadero techo de cristal con el que la lengua propia topa una y otra vez, una barrera mental que genera un círculo vicioso, porque nadie aprende una lengua en la que no le hablan. Se corre el peligro de acabar desembocando en una funesta racialización de los comportamientos lingüísticos, de modo que la simple apariencia no europea o mediterránea o incluso un nombre de resonancias extranjeras acabe excluyendo a amplios sectores de la población del acceso al catalán. Para evitarlo hay que conseguir que el conocimiento de la lengua vuelva a darse por descontado, como un atributo por defecto de todos los barceloneses independientemente de su color, origen o condición social, como la marca de integración instrumental y emocional definitiva en la ciudad.

Junto a las dos grandes lenguas societarias, convendría saber desarrollar unas prácticas y unos discursos más valientes para las lenguas de origen. Las políticas de acogida, de asilo y de integración tienen unas dimensiones lingüísticas que, bien resueltas, facilitan los trámites y humanizan la sociedad de recepción. También hay argumentos económicos en favor de unas políticas proactivas de atención a la diversidad. En el mundo industrial del XIX, disponer de trabajadores políglotas era un lujo inútil. Pero en la nueva economía, una fuerza de trabajo capaz de conectar las expectativas locales con los mercados exteriores y los inversores foráneos constituye una ventaja competitiva que es irracional desaprovechar. ¿Quién mejor que los jóvenes catalanes de origen extranjero para colaborar en la internacionalización de las empresas barcelonesas? Políticas poco costosas como la de los cursos de lenguas de origen en los centros escolares o su reconocimiento en el currículum escolar son a la vez una política de empoderamiento y una inversión económica de futuro.

Finalmente, hay que afrontar el reto de universalizar el acceso a las lenguas francas extranjeras. Son muchos los factores que animan a aumentar su conocimiento, sobre todo del inglés, y muchos los recursos mal invertidos. Urgen políticas públicas informadas para rentabilizar los esfuerzos existentes y para evitar que el acceso desigual a estos recursos acabe contribuyendo a forjar una fractura social. ■

En la página anterior, a la izquierda, la Librería Española de la Rambla, propiedad del librero y editor Antonio López, en una imagen tomada entre los años 1924 y 1934. A la derecha, una pancarta escrita en castellano encabeza una manifestación de profesores de instituto en la plaza de la Universitat, en febrero de 1977, en los primeros tiempos de la Transición.

A la izquierda, página del *Hagadá de Barcelona*, del siglo XIV, que se conserva en la British Library de Londres. El *hagadá* es un libro de oraciones y lecturas de la Pascua judía. A la derecha, portada de uno de los decretos de Nueva Planta de Felipe V. Las instituciones surgidas de la derrota catalana en la Guerra de Sucesión instauraron la supremacía del castellano.

Fotos: Pere Virgili

Mercè Solé i Sanosa

Vocal de Linguapax Internacional

El potencial de la ciudad multilingüe

La lista de las lenguas más habladas en Barcelona evidencia que las lenguas son transfronterizas y que la diversidad lingüística es la norma. El hecho puede facilitar los intercambios y constituye un activo más del futuro económico de la ciudad.

Desde Linguapax nos hemos propuesto contribuir a hacer aflorar la diversidad lingüística presente en la sociedad catalana y barcelonesa como un modo más de poner en valor la riqueza de la diversidad y el potencial de todas las lenguas para la cohesión social y el diálogo intercultural.

Cada vez disponemos de más datos cuantitativos y cualitativos sobre la vida en Barcelona. Sabemos bastante bien cómo son las personas que viven en la ciudad; de dónde vienen, dónde nacieron, cuántos años hace que residen aquí, su género, sus estudios... Carecemos, sin embargo, de una información importante: cuál o cuáles son sus lenguas familiares. La sociolingüística ha tendido a hablar de manera preferente de lengua familiar o lengua materna. La realidad, no obstante, es que las familias plurilingües han sido una constante en países con una gran diversidad lingüística (el continente europeo seguramente sería la excepción) y, hoy, ya no son la excepción en nuestro país.

No sabemos cuáles son las lenguas con que los ciudadanos nacidos en el extranjero se sienten identificados y reconocidos, porque no se lo hemos preguntado. En el momento del empadronamiento se les pregunta su lugar de nacimiento y su nacionalidad, pero no cuáles son sus lenguas familiares. Si el número de estados en el mundo es de unos doscientos y el número de lenguas de alrededor de las seis

mil (datos recogidos en el web de la Linguistic Society of America, www.linguisticsociety.org) parece evidente que en el seno de los estados la diversidad de lenguas es la norma y no la excepción.

Este desconocimiento no deja de ser curioso desde la perspectiva de una sociedad como la catalana, altamente sensible a la situación de las lenguas. Pese a que no disponemos de datos oficiales y precisos, se han hecho algunas aproximaciones para saber cuáles son las lenguas de las personas de origen extranjero residentes en el país y en la ciudad. Por ejemplo, el Departamento de Enseñanza de la Generalitat dispone de información sobre las lenguas familiares de los alumnos y también sobre cuáles son las lenguas de los alumnos de las aulas de acogida. Por su parte, el Grupo de Estudio de las Lenguas Amenazadas (GELA) de la Universidad de Barcelona ha realizado una labor de identificación de las lenguas de los catalanes y ya ha contabilizado más de trescientas; otra fuente de información (de tipo cualitativo) la facilitan las entidades de cooperación y de inmigración y, por último, se han llevado a cabo estudios sobre algunas comunidades.

La pregunta no se ha realizado y, cuando se realice, se tiene que precisar bien. No debemos olvidar que los prejuicios o estigmas asociados a las lenguas viajan con los hablan-

tes, lo que es especialmente relevante para los de lenguas sin reconocimiento oficial. Tal podría ser, por ejemplo, el caso del punyabi, lengua habitual entre los habitantes del Punjab pakistaní (y también del hindú), pero sin reconocimiento oficial en Pakistán, país que otorga al urdu la categoría exclusiva de lengua nacional; es frecuente que pakistaníes hablantes de punyabi, cuando se les interroga por su lengua, mencionen el urdu (que es la lengua de prestigio, de la escolarización, de los medios de comunicación...) y rechacen ser identificados como hablantes de una lengua aún no reconocida. Sin duda, este hecho se ha dado o se puede dar con hablantes de otras lenguas sin estado, como es el caso de los amazigh de origen marroquí o de los quechuas peruanos, ecuatorianos o bolivianos.

Las personas cambian las ciudades

La transformación económica, urbanística y sociológica de Barcelona ha sido importante y decisiva a lo largo del siglo XX y es ahora, en el XXI, cuando las consecuencias de los cambios se concretan de distintos modos. Una de las transformaciones más visibles es la demográfica. Cataluña y Barcelona han crecido gracias a la llegada de personas de todo el mundo. En Barcelona, la población nacida en el extranjero ha pasado del 7,8 % en 2000 al 22,26 % en 2015, mientras que la población con nacionalidades diferentes de la española ha pasado del 6,34 % en 2001 al 17 % en 2014, según el Instituto Municipal de Estadística (IME).

Conocer los países y las regiones de origen, junto con datos de otras fuentes consultadas (Departamento de Enseñanza, GELA e IME), nos permite cierta aproximación a las lenguas con más hablantes: alemán, bereber, inglés, árabe, vasco, castellano, bengalí, francés, gallego, guaraní, hindi, italiano, occitano, pastún, punyabi, portugués, quechua, rumano, ruso, tagalo, ucraniano, urdu, wu y chino mandarín. Para ser más precisos deberemos ampliar la lista de nacionalidades e incluir en ella a grupos de unas 1.500 a 2.000 personas. Así la lista podría ampliarse con: búlgaro, fulani (Camerún, Nigeria, Senegal, Sudán...), georgiano, igbo y yoruba (Nigeria), mandinga (Senegal, Gambia, Guinea-Bissau), soninké (Mali, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mauritania y Senegal) y wolof (Senegal, Gambia, Guinea, Guinea Bissau, Mali, Mauritania). La lista evidencia que las lenguas son transfronterizas y que la diversidad lingüística

es la norma. Y también, que esta gran cantidad de lenguas es una posible fuente de intercambios de todo tipo y un activo más para el futuro económico de Barcelona, que así consolida su cosmopolitismo y su diversidad.

Esta última es desigual en el espacio público. Por ejemplo, las personas con nacionalidad italiana ocupan una de las tres nacionalidades con más presencia en ocho de los diez distritos municipales. Por ello el italiano tendría que mostrar una presencia destacada en muchos ámbitos y seguramente no es así. Quizás no todas las personas con nacionalidad italiana tienen el italiano como lengua familiar, ya que su lugar de nacimiento puede estar lejos de Europa desde hace más de dos generaciones.¹ Esta es también una de las paradojas que oculta la palabra “nacionalidad”.

Buena parte de los pakistaníes se encuentra en el Raval (Ciutat Vella) y en el Poble-sec y el Parque de Montjuïc (Sants-Montjuïc); cada vez es más habitual escuchar urdu y punyabi en sus conversaciones y establecimientos. Para la comunidad filipina (presente también en estos barrios) el inglés es uno de sus activos, especialmente valorado en las actividades de servicio doméstico y de cuidado de los niños, y el tagalo se limita a los ámbitos privados. En Fort Pienc y en L'Esquerra de l'Eixample la comunidad china es especialmente numerosa, pese a que su presencia se extiende a todos los barrios por medio de bazares y bares. En el Turó de la Peira y en Ciutat Meridiana ecuatorianos, bolivianos, hondureños y dominicanos son mayoría y seguramente en el ámbito privado el quechua, el aimara y el guaraní mantienen su espacio. En el extremo opuesto, el inglés es la lengua más visible en el espacio público, tras el catalán y el castellano, y su presencia no para de crecer.

Las lenguas que viajan con las personas hoy buscan su espacio para vivir dignamente dentro de Barcelona. Es una responsabilidad compartida velar para que el patrimonio que aportan se convierta en un motor de riqueza y de oportunidades. Desde Linguapax Internacional trabajaremos en esta dirección. ■

Notas

1 – Datos de 2014 para toda Cataluña. Personas con nacionalidad italiana nacidas en Italia, el 49 % del total; en Argentina, el 25,5 %; en España, el 6,9 %; en Uruguay, el 6,2 %, y en Venezuela, el 2,4 %.

En la página anterior, miembros de la comunidad filipina residente en la zona superior del Raval jugando a baloncesto en la plaza de Terenci Moix. En esta página, la celebración del Año Nuevo chino en el paseo de Sant Joan, en febrero de 2015, y una tienda de alimentación regentada por ciudadanos pakistaníes en la calle de Lepant.

Fotos: Pere Virgili

Griselda Oliver
Periodista

Un paisaje lingüístico diverso

La globalización ha impulsado la movilidad y el intercambio cultural en todo el mundo. En Cataluña se hablan más de trescientas lenguas. Barcelona, que aglutina gran parte de la inmigración que llega al territorio, se ha convertido en un mosaico muy diverso de culturas y lenguas.

Según el Padrón Municipal de Habitantes, actualmente en Barcelona viven 347.897 personas de origen extranjero, muchas de las cuales no conocen la realidad catalana cuando llegan. Creen que el castellano es la lengua que se habla aquí y suele ser la primera que aprenden. En algunos casos después deciden estudiar catalán, porque facilita la vida en la ciudad. Otros simplemente lo hacen para regularizar su situación, ya que necesitan acreditar unos conocimientos mínimos de catalán para conseguir el certificado de arraigo.

Ahora bien, los forasteros tienen dificultades para encontrar un espacio en el que practicar el catalán y suelen experimentar el trato social en castellano, sobre todo en grandes ciudades como Barcelona, ya que la ciudadanía local está acostumbrada a asignar el uso del castellano a los recién llegados. Aunque inicien una conversación en catalán, la mayoría de los autóctonos les responden en castellano, lo que les puede generar cierta frustración y que desistan de aprender el catalán.

Presentamos una muestra de diferentes colectivos para descubrir cómo se han adaptado a una ciudad multilingüe como Barcelona.

Británicos, en busca de calidad de vida

El clima mediterráneo y la calidad de vida –la vida fuera de casa, la comida, las relaciones sociales– son fundamentales para la decisión de los británicos de vivir en Barcelona: representan el 2,44 % de la población extranjera. Viven

considerablemente repartidos, aunque se concentran en los distritos de L'Eixample, Ciutat Vella, Sant Martí y Gràcia.

Pese a que la mayoría de británicos residentes en la ciudad suelen tener trabajos relacionados con la lengua inglesa, el idioma no es obstáculo para integrarse y, de hecho, suelen relacionarse con la población local y forman muchas parejas mixtas. Según los datos de 2011 del censo de población y viviendas del Idescat, el 72,1 % de los británicos entiende el catalán.

Los brasileños, una comunidad abierta

Los brasileños son, en general, una comunidad abierta con mucha capacidad de integración. Viven dispersos por toda la ciudad. Las dimensiones y la diversidad de la comunidad son considerables, como su país de origen: un 2,1 % de la población extranjera de Barcelona procede del Brasil. Sin embargo, estos datos deben ser relativizados, puesto que hay personas que poseen la doble nacionalidad.

Como el portugués es también una lengua románica, a los brasileños les es más fácil aprender el catalán y el castellano que a otros colectivos. “Las personas con estudios probablemente estudiaron algo de castellano al plantearse venir a vivir a Barcelona, pero no catalán”, aclara Andréia Moroni, doctoranda de Sociolingüística y presidenta de la Associação de Pais de Brasileirinhos na Catalunha. Quienes carecen de estudios suelen hablar solo en castellano, aunque también los hay que “no llegan a hablar ninguna de las dos lenguas y se quedan en un punto intermedio, que no

es ni catalán ni castellano, lo cual, por otra parte, no les representa ningún problema para vivir aquí”, según Moroni.

El pragmatismo italiano

Los italianos representan el 9,16 % de la población inmigrada en Barcelona, aunque en este caso también hay que relativizar el dato debido a la doble nacionalidad de algunos miembros del colectivo. Viven en áreas tan distintas como Ciutat Vella, L'Eixample, Gràcia, Sants-Montjuïc o Sarrià-Sant Gervasi, y no en comunidades cerradas.

Suelen utilizar el castellano en las relaciones interpersonales y en contextos de ocio. Según Nicola Vaiarello, investigador visitante del Centro Universitario de Sociolingüística y Comunicación (CUSC-UB), que ha realizado un doctorado sobre los italianos en contextos educativos plurilingües, tras esta actitud hay un discurso de utilidad: “La relación que establecen con el catalán como lengua regional está influida por la situación de sus lenguas de origen”, asegura, ya que en Italia hay una serie de lenguas regionales y dialectos sin estatus oficial. “Si tuviesen ese estatus, el hecho se traduciría en un mayor prestigio para la lengua respectiva y, en un contexto multilingüe, en una actitud más positiva hacia una situación como la catalana”, observa.

El Pakistán hermético

La inmigración pakistaní, que representa en Barcelona el 7,42 % de la población foránea, tiene habitualmente motivos económicos y laborales. La mayoría son jóvenes, practican el islam –si bien también hay comunidades cristianas minoritarias– y hablan punyabi, una lengua mayoritaria en Pakistán, pero no oficial: el urdu es la lengua oficial y de prestigio y la que se enseña en la escuela.

Como la prioridad de este colectivo es encontrar trabajo, la cuestión de la lengua es secundaria y el interés por realizar cursos de catalán está enfocado a obtener el certificado de arraigo. A estos factores se suma un tercero: “Si no amas tu lengua, es difícil entender la situación del catalán, ya que ves el castellano como la lengua de prestigio”, observa Imanol Larrea, doctorando que ha estudiado el caso de los pakistaníes en Barcelona. Pero también hay quien considera

Los forasteros suelen experimentar el trato social en castellano, sobre todo en las grandes ciudades.

En la página anterior, Javed Ilyas, fundador y presidente de la Asociación de Trabajadores Pakistaníes, ante la sede social de la entidad en la calle del Robador, y Andréia Moroni, presidenta de la Associação de Pais de Brasileirinhos na Catalunha. En esta página, Aziz Baha y Ál-la N Ayt Lhu, presidente y secretario de la Casa Amaziga de Cataluña, respectivamente.

el catalán como una vía para integrarse: así la Asociación de Trabajadores Pakistaníes, finalista de la edición de 2016 del premio Martí Gasull a la ejemplaridad en defensa de la lengua, que otorga la entidad privada Plataforma per la Llengua.

La sensibilidad amazigh

La mayoría de la población amazigh, procedente del norte de África, especialmente del Marruecos y Argelia –el 4,78% y el 0,64% de la población inmigrante en Barcelona, respectivamente–, se concentra en poblaciones de las dos primeras coronas metropolitanas como Cornellà de Llobregat, Sant Joan Despí y Sabadell, y en el barrio de Torre Baró .

Es un colectivo que conserva notablemente sus costumbres, sobre todo en cuanto a las relaciones interpersonales, tradiciones y religión –practican un islam popular mezclado con costumbres locales–, pero tienen una mentalidad abierta, participan en la vida social y muestran especial sensibilidad hacia la cuestión lingüística debido a su propia especificidad como colectivo en sus países de origen. Las personas con pocos o nulos estudios y que han venido por motivos laborales suelen limitarse a aprender el castellano, mientras que los universitarios sienten una mayor atracción por el catalán, tal como observan Ál-la N Ayt Lhu (Abdellah Ihmedi) y Aziz Baha, secretario y presidente de la Casa Amaziga de Cataluña, respectivamente.

Japoneses, un colectivo monolingüe

Los japoneses forman una población poco numerosa y mal conocida en Barcelona: representan el 0,58 % de la población extranjera y viven en distritos como Sarrià-Sant Gervasi o Les Corts. Su grado de integración varía en función de los motivos que los condujeron a migrar.

Por un lado se cuentan los que están de paso, trabajadores enviados por empresas japonesas o profesores del Colegio Japonés, que se esfuerzan por mantener sus costumbres de origen. No suelen apuntarse a cursos de catalán y priorizan el castellano, lo que refleja la ideología monolingüe de Japón. Y en segundo lugar están los que se instalan aquí por razones familiares, culturales o académicas y se adaptan a las costumbres locales, que combinan con las suyas. Se apuntan a cursos de catalán “por curiosidad”, pero no lo utilizan como lengua habitual: “La segunda generación de emigrantes japoneses o las parejas mixtas, en cambio, sí suelen tenerlo como lengua habitual”, explica Makiko Fukuda, profesora de Traducción e Interpretación en la Universidad Autónoma de Barcelona y experta en transmisión lingüística en el seno de familias mixtas. ■

Pere Virgili

Vanessa Bretxa

Centro Universitario de Sociolingüística y Comunicación (CUSC-UB)

La gestión de las lenguas en las aulas

Aunque el catalán es la principal lengua vehicular en las aulas catalanas, la presencia del castellano dista mucho de ser anecdótica. El uso o no del castellano como herramienta docente no se deriva de un proyecto explícito, sino más bien de la combinación de las preferencias personales de algunos docentes y alumnos.

La escuela ha ido adquiriendo un papel central en las políticas lingüísticas de todo el mundo, y Cataluña no es una excepción. Todavía en estos momentos el modelo lingüístico educativo catalán sigue siendo un tema de debate político y social de primer nivel. El modelo de conjunción en catalán, que hace del catalán la lengua vehicular del sistema educativo, ha triunfado plenamente en cuanto a la cohesión social y en la mayoría de los casos en cuanto al aprendizaje de lenguas. Ahora bien, cada vez hay más voces y datos que nos indican que dentro de las aulas de Cataluña –y no solo en los patios– la alternancia de catalán y castellano está presente en un grado superior al que cabría esperar del modelo teórico. Ante este hecho no hay todavía ningún proyecto lingüístico explícito de cómo gestionar la alternancia de lenguas en las aulas.

Las prácticas lingüísticas en el aula son un tema de análisis complejo, puesto que en la actividad docente se

combinan diversos tipos de relaciones y de situaciones, que van desde la clase magistral hasta el trabajo en pequeño grupo, las exposiciones ante los compañeros, los usos orales frente a los escritos, etc. Es frecuente que el propio docente cambie de lengua para dirigirse a un alumno concreto. El uso de materiales reales –documentación escrita o recursos audiovisuales– hace más habitual la presencia de diversas lenguas en la actividad docente cotidiana.

Ante esta situación nos planteamos: ¿cuáles son las lenguas usadas en las relaciones entre alumnos y profesores dentro de las aulas? ¿Y qué estrategias siguen los profesores para gestionar las lenguas en secundaria? Para responder a estas preguntas se han utilizado algunos de los datos recogidos en diferentes proyectos de la Universidad de Barcelona.¹

Actualmente, en los centros de secundaria de la región metropolitana conviven un número considerable de lenguas,

Arriba, una clase en catalán en el Instituto Ferran Tallada del barrio del Carmel. En el paso a secundaria el uso escolar del castellano gana terreno en las aulas de la región metropolitana de Barcelona, pero no tanto de modo aislado como en régimen de bilingüismo.

pero son dos claramente las que tienen un papel destacado: el catalán y el castellano. Entre una legislación que quiere hacer del catalán la lengua normal de la enseñanza y una realidad sociolingüística que confiere complejidad a este objetivo, los datos y las voces del profesorado muestran que en distintos entornos, y por varias razones, el peso del castellano sigue siendo muy alto tanto en el caso de los alumnos como en el de los docentes, pero con diferencias importantes en cada colectivo.

Los profesores utilizan más el catalán dentro del aula que los alumnos, que en cambio usan más las dos lenguas que sus docentes. En general, los profesores tienden a utilizar por defecto el catalán dentro del aula; ahora bien, muy a menudo de manera inconsciente y rutinaria se converge hacia el castellano con ciertos alumnos, como bien ejemplifica esta profesora de catalán de Mataró: “Los profesores declaran que dan las clases en catalán, pero ¿qué es dar una clase en catalán? Entrar en catalán y salir en catalán, y no que un alumno se te dirija en castellano y tú le respondas en castellano”.

En algunos casos se utiliza el castellano como recurso didáctico dentro del aula, y una minoría de profesores dan las clases solo en castellano. El equipo directivo de una escuela de Sant Joan Despí así lo confirma: “La lengua vehicular es el catalán. Pero a veces se oye castellano dentro de las aulas. [...] Sigue habiendo personas que dan las clases medio en catalán medio en castellano, o algunas que las imparten en castellano. Aunque la mayoría las dan en catalán, me estoy refiriendo a una cierta minoría”.

Desde un punto de vista longitudinal, el uso del catalán por parte del profesorado en clase sigue una dinámica un tanto ondulante: cae abruptamente de 6.º (79%) a 1.º de ESO (68%), pero después vuelve a aumentar de 1.º a 4.º de ESO (70%). El cambio importante en la lengua del profesorado aparece con la transición a la educación secundaria.

El uso del catalán entre el alumnado cae de 6.º (73%) a 4.º de ESO (58%). En el paso a secundaria el uso escolar del castellano gana terreno, no tanto de manera aislada como en régimen de bilingüismo, hasta el punto de que cerca de un tercio del alumnado utiliza las dos lenguas dentro de las aulas. El porcentaje de alumnos que dicen que hablan solo en castellano con todos los profesores en los municipios de la región metropolitana de Barcelona oscila en torno al 7%. El motivo es, por una parte, que sigue habiendo alumnos con un dominio débil del catalán después de acabar la educación primaria; y, por otra, que los hay que muestran unas actitudes negativas respecto al catalán y que incluso cuestionan su papel dentro de la enseñanza secundaria.

Ante esta minoría de alumnos la mayoría del profesorado evita el conflicto abierto y la politización buscando argumentos a favor del uso y la utilidad de la lengua catalana. Hemos identificado diferentes estrategias.

La primera es la estrategia *moral y emocional*: el profesorado apela al respeto, al afecto y a la empatía de los alumnos hacia las lenguas. La premisa es que hay que respetar la diversidad lingüística mundial y local, y que las lenguas están relacionadas con nuestras emociones.

La segunda es una estrategia de tipo *social*, es decir, se intenta vincular la lengua a aspectos sociales externos al

aula a partir de la idea de que vivimos en un entorno sociolingüístico rico en que conviven diferentes lenguas, y explicar que estas son fuente de conocimiento.

En tercer lugar, encontramos estrategias de tipo *instrumental*. La lengua se presenta solo como herramienta de comunicación, muchas veces con intención de esquivar el problema y no politizar el asunto. Otros profesores recurren a su *autoridad*, es decir, potencian el uso del catalán en el aula con sanciones e incentivos en la nota.

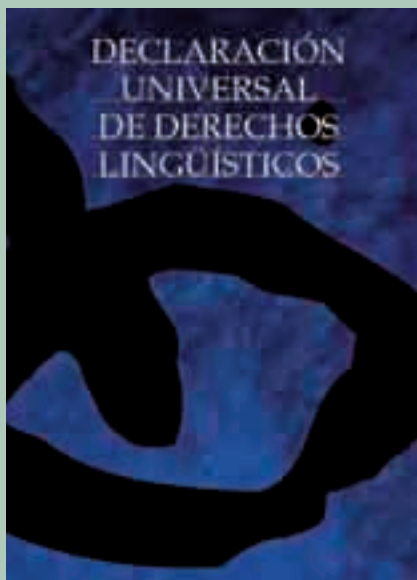
Por último, un número importante de docentes declara no tener ninguna estrategia para afrontar los retos sociolingüísticos del aula, pese a que reconocen que los hay. Tal como declara un tutor de 4.º de ESO de Mataró: “Como mínimo se intenta que los alumnos hablen catalán en todas las asignaturas, que hagan los exámenes en catalán y se les descuenten las faltas. Pero conseguir que todos los alumnos hablen en catalán es una lucha muy dura”.

En conclusión, se evidencia que detrás del modelo de conjunción en catalán se oculta una gran variedad de prácticas lingüísticas. Los datos de diferentes proyectos muestran que, si bien el catalán es la principal lengua vehicular, la presencia del castellano en las aulas de Cataluña dista mucho de ser anecdótica, sobre todo en secundaria. Existe un porcentaje nada negligible de alumnos de primaria y de secundaria que dicen que *también* se relacionan en castellano en clase con sus docentes, y la cifra de los alumnos que afirman que al menos una parte de sus docentes se les dirigen en esta lengua es igualmente muy significativa.

Así pues, habría que avanzar en el conocimiento de cómo se organizan estos usos bilingües y qué resultados tienen en el aprendizaje de las lenguas objeto del estudio. Los datos disponibles hacen pensar que el uso o no del castellano como herramienta docente no se deriva de un proyecto explícito, sino más bien de la combinación de las preferencias personales de algunos docentes y alumnos. De este modo muchos profesores se encuentran en situaciones sociolingüísticas complejas. Algunos salen de ellas bastante airosos, seguramente por tener experiencia o incluso formación en sociolingüística. Pero también se hace evidente que otros emplean estrategias que no siempre les funcionan bien, o que se sienten desamparados. En este sentido, sería útil prever algún tipo de formación inicial o permanente en torno a la sociolingüística en la etapa secundaria. ■

Nota

1 – Los proyectos concretos que han dado lugar a este estudio son: *Resocialització i llengües (RESOL): els efectes lingüístics del pas de l'educació primària a secundària en contextos plurilingües* (2006-2009), y *Resocialització lingüística en educació secundària (RESOLSEC)* (2010-2012), ambos del Centro Universitario de Sociolingüística y Comunicación de la UB, y *Diversitat sociocultural i adquisició de la confiança lingüística en català i castellà* (2012-2015), en el marco del RecerCaixa2012. Más información en www.ub.edu/cusc/sleeducativa.

Mònica Sabata

Directora ejecutiva de la Cátedra UB Josep Termes

La Declaración Universal de Derechos Lingüísticos, veinte años después

Aprobada al inicio de la Conferencia Mundial de Derechos Lingüísticos que se celebró en la Universidad de Barcelona, la declaración proclama unos derechos equitativos sin diferenciar tipos de lenguas y considera inseparables las dimensiones colectiva e individual de estos derechos.

Este año la Declaración Universal de Derechos Lingüísticos (DUDL) cumple veinte años. El 6 de junio se conmemora la celebración de la Conferencia Mundial de Derechos Lingüísticos en el Paraninfo de la Universidad de Barcelona. Al inicio de la reunión, en la que participaron 61 ONG, 41 centros PEN y 40 expertos en derecho lingüístico de todo el mundo, se aprobó la Declaración de Barcelona. La conferencia fue una iniciativa del Comité de Traducciones y Derechos Lingüísticos del PEN Club Internacional y el Centro Internacional Escarré para las Minorías Étnicas y las Naciones (CIEMEN), y contó con el apoyo moral y técnico de la Unesco. Constituyó, además, un proceso revolucionario en el fondo y en la forma.

La DUDL se gestó durante la sesión extraordinaria del Comité de Traducción y Derechos Lingüísticos del PEN Club en Palma de Mallorca, en diciembre de 1993. En aquel momento la asociación de escritores evaluó la necesidad de elaborar un texto que pudiera ser depositado en la mesa de las instituciones internacionales como punto de partida de la tarea de los expertos gubernamentales. Es por ello que el 6 de junio de 1996 el documento firmado y ratificado por el centenar de asistentes a la conferencia fue entregado a Andri Isaksson, representante oficial del director general de la Unesco, Federico Mayor Zaragoza.

Una de las peculiaridades del proceso es la propia redacción del texto, durante tres años y con dieciséis borradores diferentes. Los proponentes llegaron a Barcelona con la labor realizada. Fueron precursores de lo que ahora ponemos en valor: el trabajo en red. Y es que durante el proceso de redacción de la DUDL todas las entidades y expertos fueron capaces de constituirse en una red, hacer trabajo colaborativo y coordinado y compartir las diferentes visiones que tenían sobre la protección que la declaración debía ofrecer a las comunidades lingüísticas de todo el mundo.

Visión colectiva de los derechos lingüísticos

Algunos expertos afirman que el 80 % de las lenguas del mundo desaparecerán durante el siglo XXI, lo que supondrá la pérdida de una riqueza que hay que preservar. Por tal motivo los promotores del texto argumentaban que el plurilingüismo y la diversidad lingüística son promotores de paz

lingüística. Se parte del principio de que ni las diferencias entre los pueblos (económicas, sociales, religiosas, culturales o demográficas) ni las características de las lenguas justifican ningún tipo de discriminación: todas las comunidades lingüísticas han de tener los mismos derechos. En este sentido uno de los objetivos de la declaración era proclamar unos derechos lingüísticos equitativos, sin diferenciar entre lenguas oficiales y no oficiales, mayoritarias y minoritarias, regionales y locales, modernas o arcaicas. Se trataba de dar el mismo estatus a las seis mil lenguas de todo el mundo a la vez que situar el derecho lingüístico en el seno de las comunidades. Es decir, el texto considera que las dimensiones colectiva e individual de los derechos lingüísticos son inseparables y que los individuos solo pueden utilizar una lengua en el seno de la comunidad.

Los lectores pueden adivinar que este planteamiento no es en absoluto sencillo. No en vano algunos estados creen que tales derechos son individuales y, en consecuencia, no comparten esta visión colectiva del derecho lingüístico. Al mismo tiempo hay que reconocer que garantizar la convivencia de diferentes comunidades y personas en un espacio compartido no es fácil. Para resolverlo, el texto partió de una concepción que tenía en cuenta las comunidades asentadas históricamente en un territorio.

Paralelamente, plantea diferentes secciones que se deberían regular: Administración pública y órganos oficiales, educación, onomástica, medios de comunicación y nuevas tecnologías, cultura y ámbito socioeconómico. Y establece tres disposiciones adicionales, que depositan en los poderes públicos la responsabilidad de tomar medidas y velar por la aplicación de la DUDL, así como prever las sanciones para quien la vulnere; y dos finales, que proponen la creación de un Consejo de las Lenguas en el seno de las Naciones Unidas y la creación de una Comisión Mundial de Derechos Lingüísticos, de naturaleza no oficial y de carácter consultivo, formada por representantes de ONG y entidades del ámbito del derecho lingüístico.

La DUDL es un texto de referencia. No en vano ha sido la base para la elaboración de nuevas legislaciones nacionales sobre los derechos lingüísticos e incluso de algunas reformas constitucionales. Ahora bien, aunque es cierto que

En la página siguiente, en las dos primeras fotos, el lingüista y filósofo estadounidense Noam Chomsky y la escritora Easterine Kire, del estado indio de Nagalandia, dos de las personas que dieron apoyo al Manifiesto de Gerona. Debajo, presentación del encuentro del Comité de Traducciones y Derechos Lingüísticos del PEN Internacional, que tuvo lugar en Barcelona el 5 de junio de 2012, coincidiendo con la presentación oficial del Manifiesto de Gerona.

no ha evolucionado hacia las Naciones Unidas, se han abierto nuevos caminos para defender los derechos lingüísticos: por un lado, el Manifiesto de Gerona, impulsado por el PEN Club, que promovía la difusión y la implementación de la DUDL y que fue traducido a unas cincuenta lenguas; y por otro, las jornadas que se llevarán a cabo durante los días 8, 9 y 10 de diciembre de 2016 en San Sebastián, capital europea de la cultura, durante las cuales se hará hincapié en el hecho de que la diversidad lingüística es una de las principales fuentes de riqueza del continente europeo.

En conclusión, la DUDL es un texto de vital importancia para las lenguas de todo el mundo. Lo es hoy y lo será en el futuro. También abre, y abrirá, una ventana de oportunidad que los hablantes, las comunidades y las organizaciones internacionales no deben pasar por alto. Sin embargo, debemos ser conscientes de que veinte años después hay todavía asignaturas pendientes: falta crear las condiciones para el respeto y la gestión adecuada de esta diversidad que permitan afrontar el reto que supone la convivencia y la paz lingüística en todo el mundo. ■

Emili Boix

Sociolingüista. Centro Universitario de Sociolingüística y Comunicación (CUSC-UB)

Entre el caos y la salvación

En círculos catalanistas corría el mito de que el ombligo de la catalanidad se hallaba por las colinas del Ampurdán. Yo me permito sugerir que está en Barcelona, en cualquier plaza donde los niños, al salir de la escuela, jueguen y se persigan... en catalán. Donde una lengua tan maltratada por la historia está, pese a todo, muy viva.

El catalán se ha salvado en buena parte porque se ha mantenido y se mantiene en la metrópolis catalana, Barcelona. Quizá lo ha hecho más híbridamente que en la Cataluña interior, quizá se usa con una vocal neutra que no lo es tanto como antes, pero sigue siendo lengua tanto de cotidianidad como de prestigio. Ninguna ciudad importante de Europa con una lengua mediana como el catalán puede decir lo mismo: Valencia o Alicante, las competidoras en el arco mediterráneo, han sido mucho más castellanizadas, por no hablar de las ciudades del Mediodía francés (Montpellier, Toulouse, Marsella, Nimes), la antigua Occitania donde el occitano ha pasado a ser un residuo conservado en formol.

El catalán es una lengua mediana que, por su demografía, podría aspirar a llevar una vida relativamente cómoda, sin sufrimientos, como un jubilado con una pensión modesta pero asegurada. Sin embargo, en Barcelona, el catalán no puede vivir plácidamente como lo hacen el francés en París, el castellano en Madrid, el neerlandés en Ámsterdam o el alemán en Berlín. En todas estas ciudades se oyen, aparte de la lengua histórica, centenares de lenguas provenientes de oleadas inmigratorias diversas; se oye el inglés, insidioso e inevitable, pero las lenguas comunes para dirigirse a un desconocido en la calle son indiscutidas. A lo sumo, hay conflictos con el inglés que, como interlengua omnívora, usurpa funciones de la lengua local o se convierte en lengua de distinción. Las ciudades occidentales más comparables con Barcelona son aquellas en que dos grupos lingüísticos se sienten legítimos "propietarios" de un mismo territorio: inglés y francés en Ottawa/Gatineau, en Canadá; francés y neerlandés en Bruselas; alemán e italiano en Bolzano/Bozen, en Italia, y francés y alemán en Bienne/Biel, en Suiza.

En la actualidad la situación sociolingüística de Barcelona es casi caótica. La lengua *in vitro*, la de las instituciones, la de los altavoces de los metros cuando informan de la siguiente estación, es a menudo el catalán, mientras que la lengua *in vivo*, la más espontánea, varía bastante según los barrios. La concentración máxima de catalanohablantes se da en barrios de clase media y media-alta de la ciudad

(Gràcia, Guinardó, centros de Sants y Sant Andreu, Sant Gervasi...), de modo que se puede tildar socialmente al catalán de lengua “bocadillo”. En cambio, los ciudadanos de primera lengua castellana se concentran en Pedralbes, Les Corts, Sarrià y Sant Gervasi (castellanos de origen o catalanes castellanizados), o en barrios populares como Nou Barris, el Carmel, la Vall d’Hebron, el Raval, la Verneda... (provenientes de las grandes oleadas de inmigración).

El Raval, por ejemplo, se ha dado la vuelta como un calcetín desde que Joan Amades recogía el recuerdo del folklore catalán de los labios de sus habitantes. Ahora en el Raval se oye el árabe y el urdú que se han añadido (¿mezclado?) a las capas anteriores del catalán y del castellano. Estos nuevos ciudadanos son el resultado de las migraciones africanas, asiáticas y latinoamericanas desde finales del siglo pasado. Hacia donde se orientan lingüísticamente: ¿hacia el castellano o hacia el catalán? Si no se interviene, si no se actúa, lo más probable y sencillo es que aprendan el castellano, la lengua más conocida. Habrá que añadir a este cuadro la creciente presencia de población móvil, sobre todo turistas y profesionales. La globalización y la movilidad internacionales se añaden a un paisaje sociolingüístico complejo y se interrelacionan.

Una excepción notable entre las ciudades europeas

Hay, por tanto, muchas Barcelonas, lingüísticamente hablando. El dominio político y comunicativo del castellano es obvio: un Estado español normalmente no demasiado propicio y la oferta de medios de comunicación favorecen sin paliativos al castellano, la lengua más conocida. El catalán, sin embargo, “aguanta”. Barcelona es una excepción muy notable dentro de las ciudades europeas: en su seno se mantiene viva, tanto en los hogares como en el gobierno local, una lengua mediana y minorizada. La lengua histórica del país, el catalán (el caste-

llano es una lengua sobrevenida no hace mucho) no tiene connotaciones de *lengua aldeana* como aún hay quien sostiene.

El calidoscopio de las lenguas de Barcelona es evidente, casi caótico. Los taxistas, por ejemplo, cuando establecemos una conversación fática camino del aeropuerto, se pueden descolgar como anticatalanes, sin soltar ni una palabra de cortesía en catalán o, en cambio, pueden ser neoprendices del catalán, entusiastas del “país que nos ha acogido”. En la oferta de las iglesias católicas observamos una escrupulosa atención (Dios nos libre de perder más feligreses...) por ofrecer celebraciones en una y otra lengua. En los quioscos compiten silenciosamente las dos montañas de ejemplares de las ediciones catalana y castellana de *La Vanguardia* y *El Periódico*. En el campo del Barça, los avisos por megafonía se realizan primero en catalán. En los polideportivos, muchos cursos de yoga o de pilates se anuncian en catalán, pero el monitor o monitora los imparte en castellano. En los cines, pese a que las informaciones de horarios son a menudo en catalán, todas las películas, dobladas o subtituladas, lo son en castellano, con la milagrosa excepción del cine Texas, que lo hace en catalán. En las escuelas de conducción los cursos son prácticamente siempre en castellano, pese al derecho, solamente teórico, a hacer el examen en catalán. En el Liceu, las traducciones de los diálogos que aparecen sobre el escenario son en catalán, pero las pantallitas que hay frente a cada butaca son trilingües en catalán, castellano e inglés. En las farmacias, los avisos de los establecimientos de guardia son en catalán, pero todos los medicamentos son exclusivamente en castellano... En las despensas de las cocinas de las casas, los productos están etiquetados principalmente en castellano (Bonpreu o Caprabo constituyen gloriosas excepciones) y seguro que en ellos está más presente el portugués que el catalán. Pero el catalán se asocia a profesiones prestigiosas (médicos, profesores, abogados, usan esta lengua) y a instituciones atractivas (la mayoría de las universidades, asociaciones culturales y deportivas, ateneos de todo tipo) y, sobre todo, al progreso social.

La competencia lingüística en la ciudad es, pues, desigual, porque el castellano juega con ventaja. Y, pese a todo, el multilingüismo funciona sin conflictos abiertos, a la manera belga, donde hay fronteras rígidas entre neerlandófonos y francófonos. Hay muchos neohablantes del catalán, gente que lo ha aprendido, más o menos bien, y que considera que ya es también su lengua. Maruja Torres, una periodista y escritora de primera lengua castellana que aprendió el catalán en el Raval, ha escrito que el catalán es “un idioma que nunca será como mi piel, pero sin cuya existencia no puedo sentirme a gusto en mi piel” (Maruja Torres, 1997, p. 39, *Un calor tan cercano*, Madrid, Alfaguara).

No sabemos a dónde irán las lenguas de la ciudad. Sabemos de cierto que forman y formarán parte de las identidades de los barceloneses. Porque no solo son herramientas de comunicación, sino que también inspiran lealtad, miedo, odio, resentimiento, celos, amor, euforia, todo un abanico de emociones humanas. Hasta ahora yo puedo sentir el pequeño orgullo de que, pese a todo, mi ciudad trata tanto de ser fiel al catalán –mi lengua, la lengua de mi país–, como abierta (no sometida) a muchas otras lenguas. ■

Un taxi con un cartel oficial de bienvenida a sus clientes en catalán, castellano e inglés.

Pere Virgili

Pere Virgili

Albert Bastardas i Boada

Catedrático del Departamento de Lingüística General de la Universidad de Barcelona

Ciudades polilingües y sostenibilidad lingüística en la era ‘glocal’

La sostenibilidad lingüística reconocería el hecho –a menudo ineluctable– del aumento del plurilingüismo y de la intercomunicación, pero a la vez reclamaría las condiciones necesarias para garantizar la continuidad y el desarrollo de los diferentes grupos lingüísticos.

El siglo XXI nos ha llevado a metrópolis polilingües, en que a menudo poblaciones ya bilingüizadas, por el hecho de estar integradas en estados en los que otra lengua es predominante, conviven con numerosas personas de lengua inicial diferente procedentes del mismo territorio estatal y/o de diversos lugares del planeta. En las sociedades más desarrolladas, a eso se añade una tendencia creciente al dominio y al uso de las grandes lenguas internacionales, por la participación de muchas empresas y organizaciones en las redes continentales o globales. Este gran aumento de los contactos lingüísticos constituye un cambio muy importante en los ecosistemas socioculturales territoriales en los que tradicionalmente los distintos grupos humanos habían ido desarrollando sus lenguas. Si no aprendemos a gestionar bien las nuevas situaciones, las evoluciones sociolingüísticas podrían tener efectos futuros no precisamente positivos para la linguodiversidad humana.

La necesidad de intercomprensión en los espacios urbanos y las competencias más disponibles para los individuos tienden a llevar al aumento del uso de las lenguas interna-

cionalmente más extendidas. En el caso de sociedades que tienen ya como propias estas lenguas, la llegada de nuevas poblaciones puede no afectarles demasiado. La situación puede ser diferente en el caso de comunidades lingüísticas medianas, ya caracterizadas por su propia condición como masivamente bilingües o plurilingües. Una llegada muy importante de personas de otros lugares puede aumentar muy sustancialmente el uso de la lengua estatal o internacional que predomine en detrimento de la lengua local.

Este tipo de fenómenos son claramente visibles en el caso catalán, donde el conocimiento de la lengua castellana es general por parte de la población de origen autóctono y es este el código de integración que mayoritariamente desarrollan de forma espontánea –si es que no lo llevaban ya– las poblaciones de inmigración más reciente. La perpetuación de estos hábitos incluso en las generaciones sucesivas no es descartable, pese a que los hijos ya puedan haber nacido en Cataluña y estén escolarizados aquí, debido a las inercias sociolingüísticas instauradas en la sociedad catalana actual y, en especial, en las áreas metropolitanas.

Arriba, la biblioteca del Instituto Italiano de Cultura.

La colonia italiana constituye el grupo más numeroso de la población barcelonesa de origen foráneo, y es también uno de los más antiguos, arraigados e influyentes.

¿Cómo podemos gestionar, desde una actitud de respeto, esta serie de nuevos contactos y a la vez dotar a la lengua local, el catalán, de la función de comunicación intergrupal que asegure su futuro? Quizás hallemos pistas en los principios que la filosofía de la sostenibilidad ha desarrollado para el mantenimiento de la biodiversidad y de un progreso socioeconómico equilibrado. También, así, podríamos postular la fraternidad necesaria entre los miembros de una misma especie, pero culturalmente diversa.

Parafraseando a Ramon Folch en una entrevista sobre la sostenibilidad en general, podríamos decir que la “sostenibilidad lingüística” sería un proceso de transformación gradual del modelo actual de organización lingüística que tendría el objetivo de evitar que la bilingüización o plurilingüización colectiva comportase necesariamente el abandono de las lenguas propias de los distintos grupos culturales. La sostenibilidad lingüística, pues, reconocería el hecho a menudo ineluctable del aumento del plurilingüismo y de la intercomunicación, pero a la vez reclamaría las condiciones necesarias para la continuidad y el pleno desarrollo de los grupos lingüísticos humanos.

Desde este punto de vista, el contacto lingüístico sostenible será aquel que no produzca exposición o uso lingüísticos en una lengua no propia del grupo en un grado o presión tan altos que hagan imposible la continuidad de las lenguas autóctonas. Podríamos afirmar, así, que el carácter sostenible de una bilingüización masiva vendría dado por la comparación entre el grado de valoración y de funciones de la lengua no propia y el de la lengua propia del grupo. Si el primero es menor, el contacto masivo y la bilingüización puede ser sostenible. Si es mayor, la bilingüización probablemente no será sostenible y la lengua propia se irá abandonando y desaparecerá en unas décadas.

Actuar sobre el abandono de las lenguas grupales por parte de sus hablantes bilingüizados o plurilingüizados significa sobre todo llegar a construir contextos en que no desarrollen valoraciones negativas respecto a su código de origen y, en cambio, puedan disponer de funciones útiles y dignificadoras de su lengua y de su grupo. En los casos en que las condiciones demosociolingüísticas hacen que, de manera espontánea y autoorganizada, los hablantes por motivos prácticos vayan dejando de utilizar su código —a menudo de manera inconsciente—, habría que hacerles darse cuenta de sus comportamientos evolutivamente auto-destructivos y promover la valoración digna de sus atributos culturales propios.

Es obvio que los poderes públicos desempeñan un papel muy importante en esta consecución de la sostenibilidad lingüística, ya que han de vehicular los discursos positivos; dar ejemplo de las normas de uso más pertinentes; regular lingüísticamente las administraciones, la educación y los servicios públicos, y guiar también las comunicaciones de las organizaciones no oficiales hacia este objetivo. El principio de subsidiariedad lingüística —“todo lo que pueda hacer una lengua local no lo tendría que hacer una más global”— podría ser, entre otros, la base de una distribución equitativa de funciones, que asegurase la lengua local en la comunicación general de la sociedad y a la vez el uso de los otros idiomas en las funciones que cada grupo o persona creyera conveniente. ■

Fotos: Pere Virgili

M. Carme Junyent

Grupo de Estudio de Lenguas Amenazadas.
Universidad de Barcelona

Las lenguas de los barceloneses

Las grandes innovaciones se dan en sociedades que han sabido incorporar las aportaciones de otras culturas, que han aprovechado la llegada de otros grupos para transformarse y potenciar su creatividad.

Contar es a menudo una manera de desdibujar la realidad, de hacer homogéneo lo que es diverso. Pero contar es también una manera de hacer accesible la comprensión de fenómenos que frecuentemente son inaprehensibles. Cuando contamos lenguas hacemos las dos cosas a la vez. Por un lado, cosificamos un elemento en principio inalcanzable y, por otro, representamos una realidad que a menudo está oculta. En Barcelona hay hablantes de como mínimo ciento cincuenta lenguas de todo el mundo, pero un gran número quedan escondidas en las historias de muchos barceloneses a quienes han explicado que vivimos en una ciudad bilingüe en que su lengua está fuera de lugar.

La diversidad lingüística de la ciudad ha crecido espectacularmente en este inicio de siglo. Tal crecimiento nos plantea retos nuevos, el más estimulante de los cuales consiste en buscar modos de convivir sin renunciar a la diversidad. Una ciudad que se quiere acogedora no puede ignorar el bagaje íntimo y cultural de sus habitantes. No puede vivir al margen de los vínculos que establece con rincones de todo el planeta a través de sus vecinos. Cuando el Grupo de Estudio de Lenguas Amenazadas se propuso hacer el inventario de las lenguas que se hablan en Cataluña pretendía, además de realizar un retrato lo más fiel

posible de nuestra diversidad, buscar respuestas a dos cuestiones fundamentales: qué hay que hacer con estas lenguas y qué nos aportan.

Podríamos emular la respuesta que otras culturas han dado a estas cuestiones: no son asunto nuestro, son cosa de sus hablantes, y no nos aportan nada, su destino nos es indiferente. Pero la historia muestra que las grandes innovaciones se dan en sociedades que han sabido incorporar las aportaciones de otras culturas, que han aprovechado la llegada de otros grupos para transformarse y potenciar su creatividad. Además, los movimientos migratorios no cesan de evidenciar que se incorpora más fácilmente en un grupo quien tiene claros sus vínculos con la comunidad de origen. En este sentido, la diversidad lingüística nos ofrece la posibilidad de renovarnos y nos ayuda a fortalecer los vínculos de la convivencia, dos buenos motivos para no ignorarla.

Reconocer el valor de las lenguas

Las lenguas forman parte del bagaje cultural de las personas; pero, demasiado a menudo, este bagaje ha sido ignorado o menospreciado hasta el punto de que su propio portador no lo valora. El primer paso es, pues, reconocerlas, de modo que todos puedan apreciar su valor. Y reconocer no es por fuerza un posicionamiento oficial; a veces basta simplemente con no cuestionar su valor. No tildarlas de dialectos, o de lenguas primitivas (¿hay que recordar que en el mundo ninguna lengua es primitiva ni tampoco desarrollada?). No suponer que son una rémora para sus hablantes, o un obstáculo para sus hijos.

No es extraño encontrar familias que no transmiten la lengua de origen a sus hijos con el objetivo de facilitarles la integración en la escuela. Eliminan así la base imprescindible para aprender todas las lenguas que se quiera: tener una consolidada. El reconocimiento implica, inevitablemente, la no discriminación por razón de lengua. La no obstaculización y, a ser posible, el fomento del aprendizaje. Solo hay que pensar en todo lo que invertimos en el aprendizaje de lenguas extranjeras para darnos cuenta de que ignorar las que tenemos al alcance no es más que un despilfarro incomprensible.

Cuando estas lenguas forman parte de nuestro paisaje lingüístico, lo que nos aportan se vuelve más transparente. Las lenguas son maneras alternativas de explicar la realidad, por eso disponer de tantas formas posibles de entender las cosas nos convierte en un colectivo más flexible y versátil. La diversidad de lenguas en Barcelona hace posible la intersección de un número infinito de representaciones de todo lo que nos conforma. En la ciudad se cuenta de tantas maneras diferentes como los sistemas numerales de sus lenguas. Con el sistema decimal coexisten vigesimales y quinaris, de modo que podemos encontrar hasta veinte sistemas diferentes de contar del 6 al 9 (5+1, 5+2, 5+3, 5+4, o 3+3, 3+4, 4+4, 4+5, o 3+3, 7, 4+4, 9, etc.). 400 puede ser tanto 4 x 100, como 20 x 20, como 2 x 200. En las lenguas que se hablan en Barcelona encontramos términos para designar una realidad muy cotidiana que para nosotros no tiene nombre: la mujer de mi padre que no es mi madre. Y hay un gran número de sistemas de pronombres personales que no diferencian entre hombres y mujeres. Los ejemplos son incontables y, sobre todo, inenarrables, pero todos nos ofrecen la oportunidad de ir más allá de nuestros límites, porque todos nos proporcionan nuevos recursos que estimulan nuestra creatividad.

Y, además de las posibilidades de multiplicar la experiencia, a través de estas lenguas nuestra vida cotidiana se ha ido llenando de nuevas palabras que designan tantas realidades que hemos hecho nuestras también con las palabras. Estos son algunos de los últimos préstamos incorporados al catalán: *alquena*, *asiago*, *auale*, *babaganuix*, *baclava*, *caiac*, *coulis*, *dashi*, *dóner kebab*, *falâfel*, *haik*, *hijab*, *hummus*, *mutâbal*, *nicab*, *pròvola*, *sake*, *sari*, *sashimi*, *sushi*, *tabule*, *tagín*, *tatami*, *xapata*, *xauarma*. Estas palabras y muchas más son el testimonio que permanecerá para siempre de que, a principios del tercer milenio, Barcelona cambió radicalmente y se nutrió con las aportaciones de quienes serán antepasados de los barceloneses del futuro. ■

En el ámbito gastronómico es frecuente la adopción de términos prestados de otras lenguas. Arriba, muestras de productos alimentarios foráneos: la chapata italiana, el sushi japonés y, en las dos imágenes de la derecha, el baclava y el hummus, tal como los preparan en el restaurante libanés Sannin del barrio de Gràcia.

Fotos: Robert Ramos

Mercè Ibarz
Escritora

Capmany, veinticinco años después

El 2 de octubre se cumplirá un cuarto de siglo de la muerte de Maria Aurèlia Capmany (1918-1991), una autora versátil que durante más de treinta años se mantuvo en el centro del panorama cultural con una publicación incesante de títulos y artículos. Cultivó casi todos los géneros, aunque conviene destacar sus ensayos sobre feminismo y juventud.

Hoy en día, la obra poliédrica de Maria Aurèlia Capmany y la posibilidad misma de realizarla parecen haber pasado a la historia. No me viene a la memoria ninguna autora ni autor actuales entre nosotros tan admirablemente versátiles. Una versatilidad animada por el mundo cultural durante las tres décadas y media, de mediados de los cincuenta a bien entrados los ochenta, durante las que Capmany iba sacando a la luz título tras título, artículo tras artículo. Ahora se necesitaría ser éuskaro para beneficiarse de un clima, público y privado, que permita a un autor cultivar diversos géneros e incluso entremezclarlos en un mismo libro –novela, ensayo, cuentos, poesía, teatro, letras de canciones, guiones de cómics y de filmes y de televisión, traducciones, memorias y dietarios, artículos de periódicos y revistas–, tener bastantes lectores y ser traducido. Capmany hizo de todo lo citado, excepto poemarios –pero, ojo, que las letras de canciones son poesía– y guiones de cine.

Vale la pena subrayar, como saeta certera de los cambios culturales a peor en este cuarto de siglo, sus ensayos sobre el feminismo y el nuevo papel de la juventud. Formidables por la oportunidad, marcaron época. ¡Los escribió a

propuesta editorial! ¿No sería hoy igual de necesaria una puesta al día, cuando los cambios generacionales y las mentalidades avanzan en esta doble dirección, por más obstáculos que encuentren? Con todo, si así fuera, no sé si habría alguna editora que se los encargara a una intelectual.

La dona a Catalunya: consciència i situació se publicó hace medio siglo, en 1966, el año de la Captuxinada, en la que la autora participó. Maria Aurèlia –como tanta gente la llamaba, en prueba de su reconocimiento y popularidad– ya era una narradora considerada, desde la publicación de la primera novela, *Necessitem morir* (1952), ultimada en 1947. Un título alegórico de aquellos años de transformación y recuperación cultural, escrito por una mujer de treinta años que había vivido la guerra y la dura posguerra primera, una fracasada, como ella misma se califica en sus memorias, sin misericordia, con determinación resuelta de no olvidarlo y a la vez de no quejarse.

También era mujer de teatro, autora y actriz. Profesora, activista antifranquista y catalanista, mujer a contracorriente que, ojos grandes y lengua afilada, tenía más y más presencia pública. Una señora de costumbres bohemias y

más. No era una *beatnik*, pero empezaba a ser una divulgadora de la novela negra norteamericana y una vislumbradora de la contracultura naciente, como se vería después. Una hija de la Rambla de les Flors.

El libro sobre el feminismo fue valioso. Leído ahora, es plausible decir que se trataba de un precedente de los estudios culturales que se gestaban como disciplina intelectual en el mundo académico anglosajón. Capmany daba un buen repaso crítico al contexto y a las mujeres de la pequeña burguesía ilustrada de principios del siglo xx, el feminismo prudente que siempre la sacaba de quicio. Pero también las rescataba del vacío y de la nada cultural. Dolors Monserdà y Francesca Bonnemaison revivían. Tres años después de esta zambullida histórica en un pasado que, de tan opaco, parecía nulo, se sumerge en el presente.

Emerge con *La joventut és una nova classe?*, en la misma línea de atención a la cultura popular y de análisis que evita hacer de las elites el centro de la exploración. Lo publicó también en Edicions 62, proyecto editorial convertido entonces en una realidad que, vista desde hoy, era gloriosa. No penalizaba la inteligencia y el atrevimiento; al contrario, los alentaba.

Este arco temporal de intereses que va de la historia cultural de la modernidad al presente del país y a las vibraciones del mundo occidental, pese al franquismo, le daría la proyección aún más pública con artículos en periódicos y revistas. Era una autora informada, conocedora de lenguas y de otros paisajes culturales que, en Francia, en Italia y en Estados Unidos, removían los estatus y espabilaban los entendimientos. Ya se sabía que era polifacética, pero cuando publica el libro sobre el feminismo y luego el de la juventud aparece una autora que va más allá de las novelas, género que seguirá cultivando pero que poco a poco será uno más de los que practica. Mención obligada es el teatro, como actriz, en la compañía Adrià Gual, que tanto haría por acompañar la obra de Espriu. También como autora, de obras como la tan revulsiva de 1971 *Preguntes i respostes sobre la vida i la mort de Francesc Layret, advocat dels obrers de Catalunya*, coescrita con Xavier Romeu.

Una intelectual en un momento espléndido

Capmany fue una intelectual que, por suerte para ella y para nosotros, se encontró con un momento cultural espléndido al entrar en la edad adulta. El ensayo es hoy una quimera para tantos autores y autoras, como lo es la prosa misma si no reviste la forma novelesca o de las memorias, y aún así. Una autora de talento, que escribe muy bien, una prosista nada adocenada, contraria al tópico, atenta de manera luminosa a las manifestaciones de la vida diaria y de los propios sentidos, una argumentadora nata, una provocadora de las palabras. Son cualidades que la relacionan con dos autores coetáneos que pudieron ser exclusivamente prosistas, como si fuesen franceses o italianos, gracias al mismo momento editorial y político, a la revuelta cultural de tintes diversos, en suma, que se expresaba como podía y que les hacía confluír desde diferentes ángulos: Josep Pla y Joan Fuster. Da igual si se tenían manía, si se relacionaban o no. Somos nosotros quienes con la lectura terminamos los libros o los desestimamos, dialogamos con ellos o no, los hacemos revivir o no. De Pla, oímos hablar casi siempre; de Fuster,

Maria Aurèlia Capmany en la biblioteca de su casa en Barcelona, en 1985. En la página anterior, un retrato en la legendaria sala La Cova del Drac, con motivo de la presentación de una obra de teatro-cabaret, en 1989. A pie de página, portada de su libro sobre la mujer en Cataluña, de 1966.

menos, demasiado poco; de Capmany, casi nunca. Deberíamos preguntarnos las razones.

El yo y el nosotros es el punto central de su obra. Sus últimos libros de memorias son, en este sentido, un documento literario y un sumario moral sobre la vida de una mujer y de una cultura que, para seguir siendo de su tiempo, modernas, las han visto de todos los colores. Rezuman la inteligencia de decir sin decirlo todo, dejando a los lectores el espacio y la responsabilidad que nos corresponde. Poco sabremos de la autora en estos libros, de sus difíciles infancia y juventud, de su vejez aún más difícil. Pero sabremos bastante más sobre nosotros mismos, si así lo deseamos.

Redactó estos libros cuando era una socialista de bandera y había logrado autoridad pública. Aquella mujer que en el caluroso –política y, aún más, meteorológicamente– Mitin de la Libertad de 1976, en Montjuïc, cuando no estaban legalizados ni los comunistas, gritó a la multitud: “¡Sudemos socialismo!” La concejala de cultura que acompañaría al alcalde Maragall durante años, la virreina del palacio de la ídem. Y se pone a escribir *Dietari de prudències* (1981), *Mala memòria* (1987), para acabar con *Això era i no era* (1989), ya enferma de cáncer. Junto con los escritos memorialísticos previos, los dos volúmenes de *Pedra de toc* (1970-1974) constituyen un compendio inestimable sobre cómo religar el yo y el nosotros. Eso que tanta falta hace todavía.

¡Salud, Maria Aurèlia! ■

Àlex Mitrani

Profesor en EINA, Centre Universitari de Disseny i Art

Sin miedo: el estallido de la creación gráfica

Por tradición, Barcelona es un lugar atractivo para los diseñadores, y tiene escuelas y centros universitarios de prestigio. La modernidad atrae a la modernidad, pero el aparato empresarial debe poder consolidarlos. La combinación de precariedad y estímulos lleva a redefinir la profesión y las maneras de hacer, tal como demuestran Alex Trochut, Marta Altés y Ariadna Serrahima.

“Lo que quiero es ser un agente activo”, afirma Ariadna Serrahima (Barcelona, 1984), y nada parece definirla mejor que la acción y la colaboración. Acabados sus estudios en Central Saint Martins, en Londres, realiza una breve estancia en Nueva York y vuelve a Barcelona, hace unos siete años. Aquí, su carrera se acelera y toma una dirección determinada y divergente, construida sobre dos pilares: la actividad artística ligada a la creación contemporánea más avanzada y el empuje de proyectos colaborativos, de matriz crítica y activista. Se presenta para realizar una publicación en la Sala d'Art Jove de la Generalitat, pero acaba realizando una exposición. En la multiplicación actual de formatos del arte, donde la dimensión comunicativa y narrativa a menudo es fundamental, el diseño gráfico entendido como contribución semiótica desempeña un papel clave.

Ariadna Serrahima es un torrente de entusiasmo y de proyectos, concretados. El valor del colectivo es esencial en las nuevas estrategias de todo tipo de creadores y agentes críticos en un entorno mercantilizado. Es un aprendizaje y un modelo: “Hay que ser rápido y saberse adaptar para trabajar colectivamente”. Serrahima es una de las fundadoras de la asociación cultural L'Automàtica (www.lautomatica.org), una imprenta de tipografía *letterpress* con máquinas tradicionales (unas preciosas Heidelberg y Minerva), condenada al cierre pero recuperada en 2011 por un grupo de jóvenes que la autogestionan y que incorporan al impresor que la regía siguiendo la tradición familiar. La aventura coincide con el 15-M y una implicación militante que se concreta gráficamente con Dinou (www.dinou.net), “publicación irregular” que informa y despierta con simplicidad contundente. En L'Automàtica germina Munt (www.munt.net), editora de música experimental.

Ariadna Serrahima demuestra cómo la nueva generación tiene una relación desprovista de prejuicios con el

oficio tradicional y el analógico. Se aleja del profesional de estudio y se acerca al terreno de la producción que le permite tomar decisiones y conducir su trabajo de manera completa. Ha realizado numerosos diseños de catálogos y libros de artista para otros, pero en paralelo desarrolla un constante trabajo experimental propio, con publicaciones en las que transgrede técnicas y ensaya una poética fotográfica entre el ruido y el silencio. No es extraño, pues, que se oriente también a la edición, con su proyecto personal IF Publicacions (www.if-publicacions.org).

Fábulas contemporáneas

Uno de los terrenos en los que el libro de papel parece tener mejor salud es el del libro infantil. Hemos visto crecer las secciones que le están dedicadas en las grandes librerías, entre las obras de arte o de filosofía. El Festival de Literaturas y Artes Infantil y Juvenil, Flic (www.flicfestival.com), ya va por su sexta edición. El éxito de los libros de Marta Altés (Barcelona, 1982) es un excelente ejemplo de este auge y este encanto. Estudió en EINA y en la Cambridge School of Arts. Desde 2011 vive en Londres y ha orientado su obra hacia la literatura infantil ilustrada, pese a mantener vínculos profesionales con Barcelona. Escribe y dibuja sus libros, publicados por Macmillan y, en Cataluña, por la innovadora editorial Blackie Books. Han sido traducidos a numerosas lenguas, lo que nos plantea la cuestión de su posible universalidad.

A pesar de que en Cataluña hay una tradición importantísima, que viene de Lola Anglada y pasa por Pilarín Bayés y Roser Capdevila, los referentes de Marta Altés parecen otros, quizás Schulz y, sobre todo, Sempé. La simplicidad de las historias y la claridad del dibujo son requisitos de su género, a menudo no suficientemente valorados en su dificultad. El resultado son unas fábulas contemporáneas

Isa Virtual

Núria Rius

Albert Armengol

En esta página, de izquierda a derecha, Marta Altés y Ariadna Serrahima. En la página anterior, Alex Trochut.

que, con costumbrismo tiernamente irónico, reflejan la inquietud y los anhelos del niño de hoy. Desordenados, creativos o neuróticos, los protagonistas –niño o animal humanizado– manifiestan el deseo de naturalidad y libertad que se quiere para el niño emocionalmente equilibrado desde una perspectiva moderna en la que no se pretende adiestrarlo. La rebelión y el juego son celebrados y reivindicados como quien no quiere la cosa. El protagonista de *Sóc un artista* dice: “No puedo parar de crear. Todo me inspira”. Esta joya elemental, esta felicidad inmediata, se transmite con el dibujo, de un esquematismo sólido y ligero, amable y moderno, que se hace atractivo tanto para los niños como para los padres, que, respondiendo a la dinámica lectora de sus hijos, tendrán que leer los libros una y otra vez.

Un estilo dentro de la divergencia y la complejidad

En boca de todos está uno de los casos de más éxito, el de Alex Trochut (Barcelona, 1981). Después de sus estudios en Elisava y una breve estancia en Berlín, su carrera internacional ha sido meteórica, con un éxito fenomenal. Actualmente, Alex Trochut trabaja entre Nueva York y Barcelona, pero sus clientes proceden de todo el mundo y es invitado habitual de universidades y escuelas para presentar sus proyectos y hablar de su trabajo.

Intenta mantener la libertad en su trabajo y elaborar un estilo propio, que son los valores por los que se le solicita, pero no es un creador que se abstraiga del mercado. Trochut tiene clientes. Ha trabajado aquí para la Damm, por ejemplo, pero también con multinacionales como Coca-Cola, Nike o British Airways. Ha diseñado la cubierta del álbum *Rolled Gold +*, de los Rolling Stones; su letra caracoleante encaja de lleno con el título y el grupo. En 2011 publica *More is More*, un libro que recoge trabajos, influencias y referentes, inspiraciones, que nos muestran y

demonstran las cualidades del diseñador gráfico de hoy, en la cultura hipervisual de internet. Trochut tiene que luchar contra su fama y parece que de momento se las arregla muy bien.

Se dice a menudo que Alex Trochut es un diseñador, un dibujante, barroco. Tal vez lo que es barroco es la época. En cualquier caso, el minimalismo y sus elegancias son ya un lugar común más bien conservador. La única salida inteligente y auténticamente ligada con la sensibilidad contemporánea es el eclecticismo. Trochut ha encontrado un estilo dentro de la divergencia y la complejidad, y eso lo diferencia del artista y su discurso de la coherencia puritana. El diseñador gráfico, pese a trabajar a menudo por encargo, o quizás por eso mismo, puede llegar a ser más libre y sugerente que el artista.

Trochut se caracteriza por su escritura serpenteante, sinuosa (ondulada) y nudosa (articulada), laberíntica como la red y compleja como la realidad virtual. Son también identificadores de su poética o manera las salpicaduras, la escritura o la mancha líquida, orgánica pero a menudo de aspecto limpio y artificial. Hay algo del *dripping* de Pollock, de la brillantez seductora del pop (pensamos sobre todo en Ed Ruscha). En su estilo hay elementos del grafiti y del arte urbano y, a la vez, una sofisticación culta y publicitaria. Trochut tiene un estilo, posee un vínculo con el oficio y está conectado con la vibrante condición efímera de la publicidad. Nos deja vislumbrar la posibilidad de un diseño más allá de la moda y la contingencia, que toca el espíritu de los tiempos. ■

Fotos: Albert Armengol

Joan Riambau
Editor y traductor

El ‘skyline’ del Watusi

El día del Watusi, de Francisco Casavella, se puede leer como la gran novela de la Transición o como un relato de “por qué hemos pasado de ser un país dramático a ser un país imbécil”. Pero su tema es, sobre todo, el conflicto del individuo consigo mismo, entre el poder y la supervivencia, y entre seres mortales e invenciones inmortales.

Agosto de 1971. El cuerpo del Watusi se mece en el agua del puerto de Barcelona. Parece un animal blanco y azul, sin destellos, pálido. Le han rapado, le han sacado los zapatos y los pantalones, pero han dejado la cazadora de béisbol con la W y la inscripción “Watusi 65” cosidas en la espalda. Así arranca la monumental novela *El día del Watusi*, de Francisco Casavella, que Anagrama ha reeditado recientemente con muy buen tino. Y hoy, sobre el antiguo dique derrumbado, en el mismo lugar donde en la novela aparece el cadáver de ese misterioso criminal, filósofo y bailarín, se alza un hotel coronado también con una W desde el que se divisa el skyline de la Barcelona que Francisco Casavella eligió como escenario de una de sus obras más ambiciosas. *El día del Watusi* puede leerse como la gran novela de la Transición española o como un relato de “por qué hemos pasado de ser un país dramático a ser un país imbécil”, pero es sobre todo una novela sobre el conflicto del individuo

consigo mismo, entre el poder y la supervivencia, y entre seres mortales e invenciones inmortales.

“No sé si usted está al tanto, pero los catalanes de las piedras hacemos panes. Deme usted una parcela yerma y la vuelvo territorio mítico en un periquete”, afirmaba Casavella, y así vio la luz el skyline literario de una ciudad encajonada entre el mar, dos ríos y una cadena montañosa en la que “en implacable progresión descendente, uno puede irse empobreciendo hasta habitar los insalubres barrios marítimos y vender cerillas por las esquinas donde suena el lamento del acordeón”. Una Barcelona a los pies de Montjuïc donde las últimas chabolas en las que se ha criado el protagonista de *El día del Watusi* conviven con los vestigios de una remota Exposición Internacional –palacios abandonados, mansiones perdidas entre los árboles y un estadio olímpico ruinoso– como si en esa loma sobreviviera una Antigüedad inasible o todo ello fuera “un resto de sombra soñado por un Platón quinqué”. Una ciudad en la que sus habitantes viven bajo el acechante peligro de la caída, ya que, en la ciudad del Watusi, mudarse cinco calles más arriba era un progreso evidente y hacer lo contrario suponía un desprestigio y la gente gateaba pendiente arriba para hacerse un hueco en las faldas del monte Tibidabo, algo así como la tierra prometida.

El 15 de agosto de 1971 marcará la manera de ver el mundo del protagonista de la novela, Fernando Atienza, cuando en la estela del cadáver flotante del Watusi descubre que todas las historias de la ciudad desaguan en el mar. Y desde ese día del Watusi, Fernando será testigo de la transformación del mundo que le rodea –“Ten cuidado cómo miras el mundo, porque el mundo va a ser como lo mires”, dice el aforismo que mejor explica la paranoia– y lo relatará cuando el día de Reyes de 1995, en una fiesta benéfica organizada en el Tibidabo por un conocido financiero recién encarcelado, se le encarga un informe confidencial sobre un personaje rodeado de turbios secretos. Un informe al lector que abarca desde los últimos estertores del franquismo hasta ese momento en el que la democracia española –o al menos cierta ingenuidad que acompañó a la Transición– se tambalea entre escándalos políticos y financieros protago-

nizados por seres de mil caras con una aura aventurera y criminal o simplemente grotescos. Es fácil y también hilarante ponerles cara a los personajes de la novela –banqueros, políticos que acaban de descubrir la democracia, conversos variopintos y arribistas de todo pelaje–, protagonistas de una época en la que se fomentó el olvido como valor y nadie se avergonzaba de su amnesia.

Sobrevivir en un plano inclinado

Y, sin embargo, las novelas de Casavella no son realistas, porque la historia es la ficción más perfecta por verosímil o la más imperfecta por inverosímil, y el protagonista de *El día del Watusi* debe sobrevivir en ese plano inclinado de la ciudad –en el *skylíne* marcado por la montaña de los pobres y la de los ricos donde es fácil rodar ladera abajo dando tumbos–, codeándose con sus antiguos vecinos de las barracas y con la burguesía amparada por la banca local que ante las inminentes elecciones crea formaciones políticas para adaptarse al nuevo marco del poder. Y Fernando Atienza –que, como pícaro posmoderno, ha conocido el dolor, la tragedia, la seguridad de que todo es ilusión y de que, al fin y al cabo, nada es serio–, razonará con el relato de su existencia el porqué de esa transformación, pues sabe que el mundo siempre le dirá al individuo “lo que cree que debería saber y siempre le dará lo que cree que debería querer, pero el individuo nunca recibirá lo que quiere recibir y nunca oír lo que quiere saber”. Esa es la sabiduría que impregna *El día del Watusi* y que Casavella supo trasladar ya desde su primera novela, *El triunfo*, con la que abrió una majestuosa parábola narrativa truncada prematuramente con su muerte tras la publicación de *Lo que sé de los vampiros*.

El *skylíne* de Barcelona, empero, se ha ido transformando desde entonces. La Vila Olímpica redibujó su trazado, aparecieron nuevas antenas en las lomas de sus montes circundantes y también edificios singulares, y las torres de la Sagrada Família no dejan de crecer en altura y en horror a un ritmo más acelerado ahora que se alimentan de las entradas que los turistas pagan a tocateja. ¡Qué tiempos, aquellos del Watusi, cuando el templo expiatorio crecía

con las prudentes aportaciones de las cuestaciones anuales de los barceloneses! “¡Ya tenemos cinco torres! ¡Ya tenemos seis!”, exclamaba la población con entusiasmo ante ese delirio inacabado.

Y también es expiatorio el templo que corona el Tibidabo. Entre atracciones y autómatas, el sentido ascensional del edificio desde la cripta hasta el Cristo que lo culmina, refleja la voluntad de borrar las culpas y purificarse por el sacrificio. O simplemente remite al plano inclinado de la ciudad del Watusi. A las puertas del templo, un avión rojo cautivo de su eje, condenado a la eterna expiación, sobrevuela la ciudad. Desde sus ventanillas se atisba el mítico Lío Grande de la Playa, aquel enfrentamiento de pandilleros en la playa bailando al son del *Black is Black* de Los Bravos hasta hundirse en la arena, o el asalto al Banco Central, que coincidió con un robo de jamones en el mercado de La Boqueria que los yonquis revendían por cuatro perras por la Rambla, acontecimientos que los lectores de *El día del Watusi* no olvidarán jamás y ya forman parte de la leyenda urbana.

Los espacios míticos –la Barcelona de Marsé, el Madrid de García Hortelano, Yoknapatawpha... y, por supuesto, la Barcelona del Watusi– no son solo localizaciones en un atlas imaginario. Para Casavella, la utilidad de la novela, del contar historias, es, sobre todo, reavivar palabras fatigadas como memoria, justicia, corrupción, ilusión o derrota. Y el escritor que desea contar una historia debe delimitar fronteras, levantar planos y volver a nombrar para que una ficción más vigorosa compita con esa otra ficción que el poder y la desidia hacen pasar por verdad. Por ello la Barcelona del Watusi sobrevive como los territorios míticos de los grandes novelistas a los desaguizados urbanísticos o a la gentrificación, e incluso soportaría mayores catástrofes naturales. Porque solo los grandes novelistas tienen el poder de urbanizar la imaginación, por ello son más grandes incluso que los mitos. Y así Casavella, preguntado por su identificación con el Watusi, afirmó: “Bailar, bailo mejor. Matar, mato mal. Filosofar, lo evito. A morir, me niego”. ■

De izquierda a derecha, la fachada marítima vista desde Miramar, las torres de Marina, el hotel W Barcelona o Vela, y el avión cautivo del parque de atracciones del Tibidabo.

Jaume Fabre
Periodista

Fotos: Pepe Encinas
Archivos: Familia Huertas y J. Fabre

Barcelona, desde las rejas de la cárcel: el caso Huertas

¿Cómo puede documentarse y escribirse un libro sobre los barrios de Barcelona entre las cuatro paredes de una celda de la Modelo? Así es como el periodista, escritor e historiador Josep Maria Huertas Clavería (Barcelona, 1939-2007) elaboró una parte importante de la obra *Tots els barris de Barcelona* durante los meses inmediatamente anteriores y posteriores a la muerte de Franco.

En esta experiencia irreplicable participaron un puñado de personas que ayudaron a Huertas en la tarea y también hicieron posible que quedara a punto para editarse la parte previamente acabada. La obra, publicada en 1976 por Edicions 62, inauguró nuevos caminos en el tratamiento informativo de la vida ciudadana y en la definición misma de los barrios.

El trabajo de Huertas, figura referencial del moderno periodismo barcelonés, se destacó por el compromiso social y por la atención a los problemas de los barrios. En julio de 1975 fue procesado por una frase de un artículo que el estamento militar franquista consideró ofensiva. Su encarcelamiento dio pie a la primera huelga de periódicos desde el final de la Guerra Civil y a una importante movilización solidaria y en defensa de la libertad de expresión.

En ocasión del cuarenta aniversario de los hechos, Jaume Fabre, estrecho colaborador de Huertas durante muchos años y coautor de *Tots els barris de Barcelona*, ha elaborado para *Barcelona Metròpolis* una crónica de aquella experiencia.

Ocho meses, dos procesos y mucho trabajo

Durante ocho meses el autor mantuvo con Huertas, encarcelado en la Modelo, una correspondencia regular en que se explicaban el estado de ánimo y los acontecimientos de dentro y de fuera de la cárcel, e intercambiaban informaciones sobre los libros dedicados a los barrios que habían empezado a escribir en equipo.

El 22 de julio de 1975 Josep Maria Huertas fue convocado al Gobierno Militar de Barcelona, donde un juez militar le entregó una orden de procesamiento por el reportaje “Vida erótica subterránea” –publicado en el diario *Tele/eXpres* el 7 de junio anterior– y lo envió directamente a la cárcel Modelo, esposado. Ingresó en la segunda galería. Al día siguiente cinco periódicos no salieron a la calle al declarar sus trabajadores una huelga en solidaridad con Huertas.

El reportaje contenía dos líneas con la referencia de que en los años cincuenta a las viudas de militares les era más fácil obtener un permiso para regentar *meublés* que a las demás personas. La afirmación molestó al estamento militar, que decidió escarmentar al periodista y, de paso, atemorizar a toda la profesión.

La situación de Huertas en la prisión se mantuvo al principio, como él mismo la definiría después, “en un régimen de una relativa tolerancia de movimientos”. Pero esto se terminó el 5 de agosto cuando el periódico falangista *La Prensa* tituló en primera plana: “Confesó [el etarra] Wilson. 4 monjas y Huertas Clavería, contactos en Barcelona del asesino de Carrero Blanco”. Se decretó una segunda orden de procesamiento y Huertas quedó incomunicado en la quinta galería, la de los presos peligrosos.

Los etarras Wilson y Txiki habían sido detenidos poco antes. Wilson llevaba encima una agenda en la que figuraba el nombre de Huertas y el del ex monje de Montserrat Francesc Bofill, que también fue detenido e ingresado en la Modelo. El motivo de la presencia de los dos nombres en la agenda de Wilson era que Bofill le había ayudado a encontrar alojamientos provisionales en Cataluña y que Huertas lo había acogido por unas horas en su casa, a petición del primero. Huertas no sabía de quién se trataba exactamente y lo derivó hacia su parroquia, en Poblenou. Por esta razón también estuvo detenido unos días el rector Joan Soler.

El 24 de agosto de 1975 se celebró el consejo de guerra por el reportaje de *Tele/eXpres*. Huertas fue condenado a dos años de prisión, pena que cumpliría en la Modelo mientras se iba desarrollando el proceso por el caso Wilson.

Arriba, el artículo de *Tele/eXpres* del 7 de junio de 1975 que originó el consejo de guerra, religado en el tomo de la sentencia. A la izquierda, el diario del Movimiento *La Prensa* acusó al periodista de estar relacionado con el etarra Iñaki Pérez Beotegi, *Wilson*, considerado uno de los cerebros del atentado contra Carrero Blanco. A la derecha, recopilación de noticias sobre el caso Huertas en una reproducción facsímil de la revista *4 Cantons*. Este número no se llegó a distribuir y se destruyó casi toda la tirada. En la página anterior, Huertas recibió por un grupo de periodistas a la salida de la Modelo, el 13 de abril de 1976.

El 20 de noviembre de 1975 murió Franco y nueve días más tarde el indulto otorgado por el rey Juan Carlos supuso la anulación de la primera causa. Pero tuvo que seguir en prisión preventiva por el caso Wilson. Aún tardaría casi cinco meses en salir.

En este segundo proceso la autoridad militar se inhibió, el 11 de marzo, en favor del Tribunal de Orden Público (TOP). Entonces se planteó un problema de competencias que demoró la concesión de la libertad provisional y dejó en el aire la posibilidad de que el sumario volviese al tribunal militar. La intervención del ministro de Justicia Garrigues Walker lo evitó y la causa permaneció en el TOP, que otorgó la libertad provisional el 12 de abril, un mes después de que en Barcelona tuviera lugar la primera manifestación autorizada de periodistas. Las pancartas reclamaban libertad de expresión y el fin del encarcelamiento de Huertas.

El 13 de abril de 1976, lunes de Pascua, a última hora de la noche, Josep Maria Huertas salía de la Modelo. El 22 de abril participó en la fiesta de presentación del primer número del diario *Avui* y el día siguiente, día de Sant Jordi, lo pasó recorriendo librerías y firmando ejemplares de los primeros volúmenes de *Tots els barris de Barcelona*.

Un régimen carcelario muy estricto

En la cárcel Huertas obtuvo un destino como ayudante de bibliotecario y siguió el segundo curso de catalán por correspondencia. Pero lo que lo mantuvo más ocupado fue la continuación del trabajo de redacción de la obra *Tots els*

Pepe Encinas / Europa Press

El 25 de julio de 1975, tres días después del encarcelamiento de Huertas, los periodistas Andreu-Avel·lí Artís, *Sempronio* –en el centro de la imagen superior– y María Favà intentaron visitarlo en representación del medio centenar de profesionales concentrados ante la Modelo en solidaridad con el compañero detenido. El director del centro los recibió pero no autorizó la visita. A la derecha, Huertas saliendo de la prisión el 13 de abril de 1976. En la página siguiente, pocos días más tarde, por Sant Jordi, firmando ejemplares de *Tots els barris de Barcelona*.

barris de Barcelona, de la que, antes de su entrada en prisión, ya habíamos entregado tres volúmenes a la editorial. Del cuarto volumen teníamos una parte acabada y quedaban pendientes dos barrios, el Coll y el Carmel. Y aún faltaban tres volúmenes más para cerrar la serie, de los que uno, el quinto, lo escribió él enteramente en prisión.

Hay que tener en cuenta, en primer lugar, que estamos hablando de una cárcel española de finales del franquismo, anterior a la recuperación de las libertades y a la Constitución de 1978, con un régimen de funcionamiento muy diferente del actual. Las entrevistas con los abogados se hacían con una reja de por medio, sin posibilidad de intercambiar ningún objeto, y la correspondencia y todo lo que se hacía llegar a los presos era sometido a control y censura. No podían recibir otras visitas que las de familiares directos y abogados ni enviar cartas más que a los familiares directos o a una única persona previamente designada por el preso. Huertas decidió que yo sería esa persona, para poder seguir trabajando en los libros de los barrios. Nos autorizaron la correspondencia, pero el permiso expreso y formal para trabajar en la redacción del libro (sin máquina de escribir, por descontado) no le llegó hasta mediados de noviembre, con la dificultad que ello supuso antes para entrarle material como galeradas, libros, fotocopias, apuntes o fotos.

Así empezó la correspondencia regular, con una carta suya el 30 de agosto y una primera respuesta mía el 2 de septiembre, a las que siguieron 58 más de cada parte. Hasta el 11 de abril fueron 32 semanas, lo que equivale a cerca de dos cartas semanales. Su valor reside, por tanto, en el hecho de que son las únicas que Huertas pudo escribir en prisión y enviar al exterior, excepto las de un carácter muy diferente que envié a su esposa y a su hijo; pocas, porque con Araceli ya hablaba cada día como abogada suya que era, mientras que su hijo apenas tenía un año. Todas las cartas tenían que estar escritas en castellano.

Yo las enviaba en un sobre amarillo al apartado de correos número 20. Varias veces el censor se quejó de mi letra, y Huertas me pedía que la mejorase, sin éxito. Excepto una, las escribí siempre a mano, por principio, para evitar la frialdad de la máquina de escribir.

Él las enviaba en un sobre blanco, con letra microscópica, porque solo le dejaban escribir una hoja holandesa por una cara, dos veces por semana. “Tu letra pronto se parecerá a la de Espriu”, le decía en mi única carta mecanografiada, el 11 de octubre.

En cuanto al contenido de las cartas, hay dos etapas claras. La primera, hasta el 20-N, con una gran contención en cuanto a comentarios ajenos al trabajo, a las palabras de aliento o a las expresiones íntimas sobre el estado de ánimo. En esta etapa tuvimos que poner a prueba todas nuestras habilidades para escribir entre líneas adquiridas durante años de ejercicio del periodismo bajo la Ley de Prensa de 1964. Un ejemplo lo constituye esta frase de doble sentido escrita el 2 de noviembre, aparentemente referida al trabajo en el libro pero cargada de otro significado cuando ya había empezado la que sería larga agonía del dictador: “¡A ver cuándo nos sacamos este muerto de encima!” Pero a partir del 20-N comenzamos a expresarnos con menos limitaciones y, pese a ser conscientes de la situación aún opresiva, podíamos incluir ya sin problemas referencias a hechos concretos de la vida exterior o a la situación política general. Esta manga ancha censora se fue ampliando a medida que pasaban las semanas.

Antes de que Huertas perdiera la libertad nos habíamos repartido los barrios sobre los que tenía que escribir cada uno de manera bastante autónoma, pero con un intercambio constante de informaciones y opiniones y una revisión final del texto mutua. Cuando Huertas fue detenido, los tres primeros volúmenes ya estaban acabados y entregados a la editorial, mientras que el cuarto lo teníamos a medias. El trabajo realizado durante aquellos ocho meses consistió en la redacción de los dos barrios que faltaban del volumen cuarto y de la totalidad del volumen quinto, por parte de Josep Maria, y de la totalidad del volumen sexto y parte del séptimo, por mi parte. También llevó a cabo la corrección de galeradas y compaginadas de sus textos en los volúmenes 1, 2 y 3.

Los dos primeros salieron finalmente de imprenta el 9 de abril. Los introdujimos en la cárcel en seguida, pero Josep Maria ya no los llegó a ver allí. También le habíamos

hecho entrar, a primeros de diciembre, un ejemplar de la segunda edición de su biografía del Noi del Sucre.

La cárcel nos obligó a establecer un sistema de trabajo bastante diferente del que habíamos seguido para los volúmenes ya realizados, porque Josep Maria había perdido completamente la autonomía y había que facilitarle la mayor parte del material que necesitaba para redactar su parte. La biblioteca de la Modelo resultó ser un auténtico filón: Huertas encontró en ella, para sorpresa nuestra, algunos volúmenes muy interesantes sobre la historia de Barcelona, como los *Recuerdos de mi larga vida*, de Conrad Roure, y el fundamental volumen que Francesc Carreras Candi había dedicado a la ciudad dentro de la *Geografía General de Catalunya* (1908-1918).

En las cartas Huertas mostraba constantemente su admiración por la obra de Carreras Candi. “Estoy leyéndomela casi entera y una vez más me confirmo (nos confirmamos) en que es el mejor libro sobre la ciudad de Barcelona que existe”. Efectuó el vaciado completo estando en prisión, tarea que fue una de las que más le ayudaron a mantenerse activo: “Hoy o mañana –escribía el 22 de octubre– habré terminado de vaciar el libro de Carreras Candi, lo que no deja de ser una hazaña que, créeme, realizo más por un acto de suprema voluntad que por ganas. Ganas ya sólo tengo de descansar... no sé cuándo ni cómo. Perdona, pero el día es pesimista, y mi salud, floja”.

Investigación a distancia

Aparte de los libros de la biblioteca de la prisión, Huertas solo disponía de su memoria de elefante y de los conocimientos que ya tenía sobre los barrios acerca de los que debía escribir. El resto se lo tuvimos que ir buscando en el exterior y pasar por el conducto reglamentario. Con Araceli nos dedicamos a buscar en su casa los apuntes y recortes de prensa que conservaba, y a facilitarle todo lo que podía extraer de archivos y lo que publicaba la prensa, así como los libros que solicitaba. Una de las tareas que más horas me ocupó fue el trabajo de investigación documental en las hemerotecas de la Casa de l’Ardiaca y de la Biblioteca de Catalunya, labor dificultada por el mal funcionamiento que tenían entonces estas instituciones y por una huelga de funcionarios que me impidió el acceso a ellas.

Después tuve que ir manteniendo los contactos personales para recoger información que él no podía obtener. Esto suponía entrevistas, correspondencia, mesas redondas con asociaciones de vecinos y otras gestiones. Y hay que aludir a las dos caras de la moneda: hubo personas que, por pereza, no respondieron en absoluto a la petición de información que les hacíamos, y otras que actuaron con un sentido de la solidaridad más allá de toda medida. Una lista de unos y otros aportaría sorpresas: quienes más largas daban eran personajillos que después alcanzaron puestos preeminentes en la política municipal, mientras que quienes más ayuda nos facilitaron fueron amigos cuyos nombres ahora ya no dirían nada a nadie. Y otro dato significativo: algunos de los que entonces no movieron un dedo han aparecido después en los medios presentando su intervención como decisiva.

Además de la recogida de información para que él pudiera redactar su parte, en el exterior había muchos otros

trabajos que hacer: buscar fotos –Pepe Encinas prestó una colaboración total hasta que tuvo que marcharse al servicio militar–, elaborar los planos y las fichas de datos que acompañan a cada barrio en el volumen correspondiente y, finalmente, mantener los contactos con la editorial y con la Fundación Bofill, que nos había otorgado una beca durante el año 1975. Y, por supuesto, escribir mi parte (los polígonos de los volúmenes seis y siete) y cumplir con el trabajo en *El Correo Catalán*, el medio que era mi fuente de ingresos para la vida y cuyos directivos toleraron sin ninguna queja mis faltas de dedicación.

Los textos ya redactados los pasaba a una mecanógrafa que de ningún modo podemos poner en la lista de las personas más solidarias del momento. El 23 de enero escribía a Josep Maria: “La mecanógrafa me timó de mala manera. ¿Sabes qué me cobró por pasar el Coll y el Carmel? Yo le acepté de entrada las 50 pts por hoja, pero lo hizo en holandesas, con mucho margen y espacios, en lugar de folios. Además me cobró el papel aparte. En resumen, timo gordo y un buen susto para nuestra ya bastante torturada economía”. Otro obstáculo importante fue que estuve ingresado en una clínica por una intervención quirúrgica bastante delicada durante la segunda mitad de diciembre y la primera quincena de enero.

El apoyo más destacado fue el de Araceli, entrando y sacando material, buscando en su casa y pasando a máquina textos cortos. Pepe Encinas colaboró mucho en la búsqueda de fotos en las carpetas de negativos que Huertas había dejado en casa, confeccionado contactos con ellas que introducíamos en la cárcel y revelando las copias. Y también tomando él mismo las fotos que le indicaba Josep Maria. Varias personas aportaron informaciones sobre los barrios; uno de los que más se dedicaron a ello, según reflejan las cartas, fue Miquel Villagrasa, buen conocedor del barrio de Sant Pere.

Definiendo el concepto de barrio

Aparte de las preguntas y respuestas sobre cuestiones concretas, las cartas reflejan nuestras discusiones sobre qué había que considerar barrios y qué no. Estamos hablando

del año 1975, cuando todavía no estaba definido, ni tan siquiera esbozado, lo que después sería el mapa oficial de barrios de Barcelona. Partíamos del esquema claro que ofrecían los antiguos municipios y de los barrios históricos de la Barcelona vieja. Pero se planteaban muchos problemas nuevos con los polígonos de construcción reciente, con las zonas de frontera y con las divisiones que creaban las grandes vías de comunicación, como las rondas del Mig, de Dalt y del Litoral, que entonces empezaban a perfilarse.

A pesar de que habíamos trazado un esquema de la obra antes de empezar, cuando trabajábamos en ella fueron emergiendo dudas sobre la posibilidad de considerar barrios también algunas zonas que no habíamos tenido en cuenta. Sobre todo por el hecho de que, mientras nosotros íbamos escribiendo, se formaban nuevas asociaciones de vecinos en áreas hasta entonces sin personalidad.

El quinto volumen (sobre el Eixample y la Barcelona vieja), que es el que escribió Huertas completamente en prisión, debía plantear, en teoría, pocos problemas de definición. Pero presentaba otros de fondo referidos sobre todo al tratamiento más adecuado, que debía ofrecer una visión actual y un nuevo enfoque que evitara los tópicos costumbristas de los libros históricos o el carácter de estudio doctoral que algún sabelotodo había dado a libros publicados más recientemente. “He vivido treinta años cerca del Ninot –me escribía el 19 de octubre– y aquello es un barrio como yo soy una momia egipcia. Es un mercado, y probablemente tiempo hubo en que así se clasificaron sus alrededores. Pero vuelvo a insistir en que, si no queremos hacer la *Enciclopedia Espasa*, nuestro criterio ha de ser la actualidad, o sea, considerar como barrios, dentro del Eixample, aquellos que están ‘vivos’, o sea que han creado incluso una asociación, con todas las subdivisiones que convengan.”

Este carácter de actualidad, de poner énfasis en el movimiento vecinal y las reivindicaciones populares de la segunda mitad de los sesenta y primera de los setenta, es lo que confirió a los libros un carácter diferente y lo que hace que cuarenta años más tarde, cuando ya existe una extensa bibliografía sobre los barrios de Barcelona, conserven su valor como documento de un momento clave de la historia de la ciudad. Debido a que las conversaciones con la gente constituyeron uno de los frentes básicos de trabajo, también presentan el valor de haber incorporado muchos hallazgos hasta entonces inéditos, que han pasado a la memoria colectiva y han entrado a formar parte del saber acumulativo anónimo cuya autoría ya nadie se detiene a considerar. ■

Para saber más

Caballero, J.J.: *El cas Huertas, quaranta anys de la primera batalla per la llibertat d'expressió*. http://www.eldiario.es/catalunyaplural/Huertas-quaranta-batalla-llibertat-d'expressio_0_410509118.html.

Cap de turc, bandera de llibertat: Josep Maria Huertas. Exposición virtual en la web del Colegio de Periodistas de Cataluña. <http://omeka.periodistes.org/exhibits/show/cashuertas>.

Huertas, J.M.; Morell, S.; Roma, H., y Sales, F.: *La presó: quatre morts, vuit mesos i vint dies. El cas Huertas Clavería*. Prólogo de Agustí de Semir. Editorial Laia, colección Les Eines, 36. Barcelona, abril de 1978.

-Huertas, Josep M.: *Cada taula, un Vietnam*. Edicions de La Magrana, colección Meridiana, 22. Barcelona, 1997 (p. 71-96).

Reafirmando la propia dignidad día a día

Lo peor del paso de Huertas por la cárcel fue el primer mes, con los cinco días iniciales de aislamiento llenos de interrogantes, y con la declaración del etarra Wilson, que tanto le perjudicó, poco después. A partir de septiembre su situación fue entrando en una rutina estable.

Justo en el meridiano de su encarcelamiento, Josep Maria Huertas vivió la muerte de Franco, el 20 de noviembre de 1975. Es bastante significativo del ambiente de intensificación del control sobre los presos que se vivió el hecho de que en la primera carta que envió después, fechada el 23 de noviembre, no diga ni una palabra al respecto, ni tampoco en las cartas siguientes. Sorprendentemente, en cambio, no fue censurada ninguna de las explicaciones que yo le daba en las cartas que le enviaba aquellos días.

Los cinco meses que pasó desde la muerte de Franco hasta su liberación son, en las cartas, un constante de altibajos de optimismo y pesimismo. El 12 de octubre escribía: “Para combatir el escepticismo y la desesperanza que también a mí me han rondado y asediado, he tenido sólo tres fuerzas: la de ser cristiano (vete a saber por qué); la de creer que aquello que escribía (no todo, por supuesto) estaba al servicio de un pueblo concreto, y una frase de Vázquez Montalbán, ya vieja, en un artículo de *Triunfo* titulado ‘Los periodistas’. Más o menos venía a decir que teníamos todas las servidumbres y una sola grandeza, la de ir recuperando día a día la propia dignidad”. El 3 de diciembre

citaba a Stavros, el personaje central de la película *América, América*, de Elia Kazan, cuando se ve acorralado y degradado: "Nadie podrá impedir que en lo más íntimo de mí conserve un rincón de dignidad". Aquel diciembre parecía que podría comerse el turrón en casa, pero pasó Navidad, y cuatro meses más, y siguió en su celda. El 10 de diciembre escribía: "Hoy tengo alta la moral. ¡Que dure! Quizás la entrada de los apuntes, quizás seguir descubriendo pequeños detalles de nuestra obra monumental, quizás saber que mi hijo ya habla, quizá saber que cada día somos más..." Su hijo Guillem cumplió dos años el 31 de enero y en los casi nueve meses de cárcel solo le pudo ver una vez, en vísperas de Navidad.

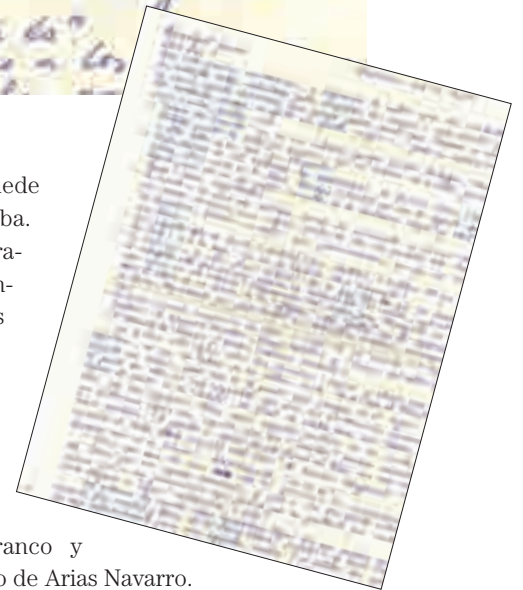
El 4 de enero: "Aquí sigo viviendo de esperanzas, que se aplazan de semana en semana". Y diez días más tarde: "Aunque soplan vientos más favorables sobre mi anclada barca, estoy cansado". Y a la semana siguiente: "Se impone un poco de ese realismo a dosis masiva del cual he ido sobreviviendo a lo largo de mucho tiempo..." El 15 de febrero: "Hay ciertas buenas impresiones sobre mi asunto, pero fiel a mis principios mantengo mi pesimismo militante". En algún momento las cartas incluso traslucen la posibilidad de una amnistía que le beneficiase, pero la amnistía, con todos sus inconvenientes y limitaciones, no le llegó hasta el 15 de octubre de 1977, cuando ya hacía un año y medio que estaba en libertad. Y así iban pasando las semanas y, a pesar de que "la espera tiene otro tono" (14 de marzo), no abandonó nunca eso que él denominaba realismo y que le hacía descartar falsas ilusiones e impacencias y seguir con sus actividades en la prisión. Era la mejor manera de que las horas le pasaran volando y de no obsesionarse con la situación kafkiana de las últimas semanas, con las dudas sobre si la causa que había pasado al TOP volvería o no a la jurisdicción militar. Y aún el 11 de abril, dos días antes de salir, escribía: "Esta hubiese querido ser una carta alegre. Pero la suerte y yo llevamos algún tiempo divorciados... Por el momento las cosas están algo complicadas". Pero al fin la pesadilla estaba a punto de acabar.

Las cartas pasaban censura, pero nunca me llegó ninguna con fragmentos tachados ni me dejó de llegar

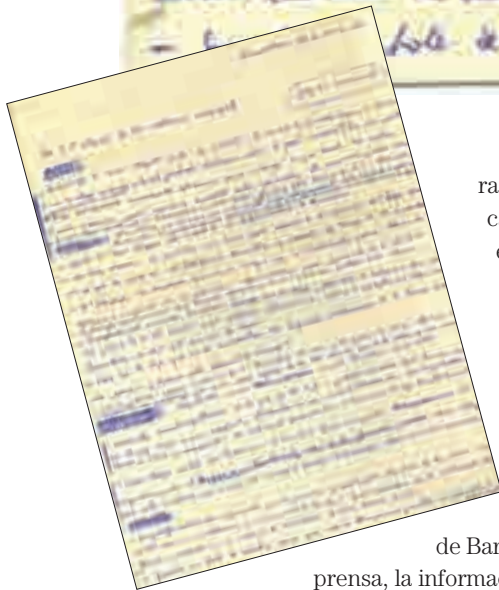
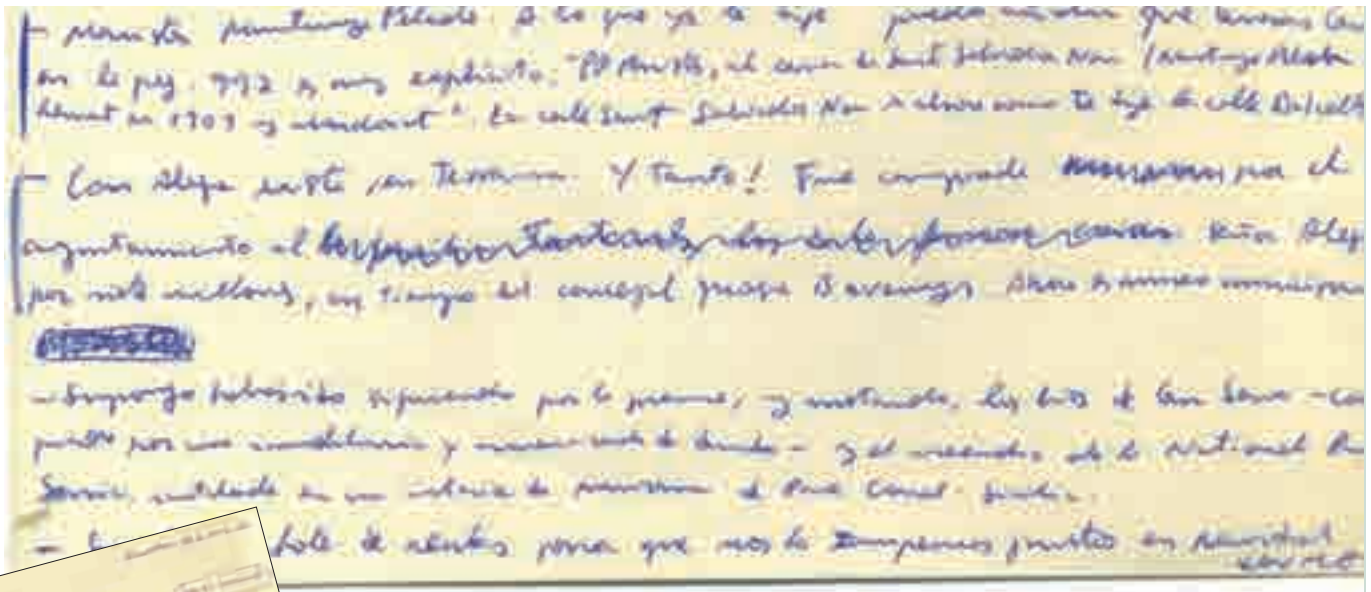
ninguna carta. Y lo mismo puede decirse de las que yo le enviaba. Éramos periodistas acostumbrados a trabajar bajo el franquismo, conocíamos bien los límites y sabíamos escribir entre líneas. Por eso se encuentran bastantes referencias a hechos exteriores vinculados a la situación política, que aumentaron a partir de la muerte de Franco y durante los meses del gobierno de Arias Navarro.

De las informaciones que le llegaban, gracias a la correspondencia y a los periódicos (recortados por la censura) que podían entrar, las dos que más le interesaron fueron las elecciones de la Asociación de la Prensa, que ganó por primera vez una junta democrática, en el mes de noviembre, y el anuncio de la próxima aparición del diario *Avui*, que él siguió con extraordinario interés desde la cárcel, y al que me pidió que le suscribiera. Escribía, el 7 de abril, una semana antes de salir: "Deseo que esa aventura difícil del primer diario catalán después del 39 salga lo mejor que pueda ser, que no sueñen con que van a ser el diario de todos los catalanes, porque esa fórmula no existe, o cuando existe da lugar a *La Vanguardia* o a *La Llanterna* de [la novela de Joan Puig i Ferrer] *Servitud*. Sugiero, aunque nadie me pida la sugerencia o el consejo, que sea destinado a todos aquellos catalanes que están hasta las narices del 'mel i mató' convertido en periodismo, del 'puix que parla català, Déu li doni glòria', del Viola, de las capelletes y de tantas otras cosas".

Que la censura se había ido relajando lo demuestra el hecho de que el 1 de febrero pudiera escribir sin problemas: "Ayer llegaron paquetes de Joaquim Boix Lluch, el mismo por el cual ciento y pico de curas de cuando llevaban sotana protestaron un 11 de mayo, hace ya diez años. Yo tenía la idea de hacer un reportaje sobre la efeméride". Y efectivamente lo hizo, porque en el mes de mayo ya estaba en la calle. Lo de los paquetes de Joaquim Boix merece una aclamación.

Durante ocho meses Jaume Fabre y Josep Maria Huertas -en la página anterior, en una imagen de 1978- mantuvieron una correspondencia regular que les permitió seguir trabajando en *Tots els barris de Barcelona* al tiempo que se explicaban los estados de ánimo y los sucesos de dentro y fuera de la prisión. Sobre estas líneas, una carta de Huertas y, en la página siguiente, una de Fabre.

ración, que se explicita en la carta de respuesta que le envié el 3 de febrero: “El sábado por la noche estaba de guardia en el periódico y se presentó Boix para explicarme que los paquetes se habían conseguido gracias al *Secours Populaire Français*, cuyos representantes, antes de marcharse

de Barcelona, hicieron una rueda de prensa, la información de la cual publiqué yo en *El Correo [Catalán]*”. Cosas, en fin, que en vida de Franco no habrían podido ponerse en una carta a un preso ni publicar en la prensa.

De la celda de castigo a la biblioteca

El 20 de octubre de 1975 se produjo en la Modelo un motín a raíz de la muerte por maltratos de un delincuente común conocido como *El Habichuela*, y las celdas de la quinta galería (la destinada a los presos comunes y políticos considerados peligrosos), normalmente ocupadas por un solo preso, fueran habilitadas como celdas de castigo, con tres presos en cada una. El régimen era de veinticuatro horas sin salir. Todas las comidas se consumían en la misma celda compartida, en un rincón de la cual, y sin ninguna separación, había una taza de wáter. Indirectamente esto benefició a Huertas, ya que, a partir de finales de octubre, dejó de estar solo y contó con la compañía de Quico Bofill, el ex monje de Montserrat que le había enviado a Wilson, y de Jordi Roca, también vinculado al caso. Aunque la compañía creaba incomodidades, peor era la soledad. El 29 de octubre escribía: “Las horas bajas pasaron. Ahora somos tres en la celda y el día resulta más ameno, menos angustioso. Quizá por aquello de ‘mal de muchos, consuelo de tontos’”.

La única distracción de los presos en las celdas de castigo eran las que ellos mismos se podían inventar –como, por ejemplo, fabricar a escondidas un juego de ajedrez con miga de pan– o los libros que Josep Maria les repartía cada

día pasando con un carro en compañía de un preso de confianza, uno de los llamados “boqueras” por los otros presos, por razones obvias. Extender el préstamo de libros a los confinados en las celdas de castigo, en principio no permitido, fue una pequeña victoria que consiguió después de mucho mendigarlo al “maestro don José”, responsable de la biblioteca. En las otras galerías, los presos no confinados en celdas de castigo podían ir a leer a la biblioteca, de la que Huertas cuidaba durante el día con el “maestro” como principal responsable, o realizar las otras actividades permitidas en la cárcel: patio, estudios, trabajo.

En una carta fechada el 16 de septiembre, Josep Maria me hacía saber que “soy auxiliar de bibliotecario, es decir, tengo un destino y un trabajo, pero aún no redimo (es decir, no me cuentan 3 días por cada 2 que paso aquí)”. En la práctica llevaba la biblioteca, proporcionaba libros a los presos y enriquecía el fondo haciendo entrar libros de fuera. Me enviaba interminables listas de libros que consideraba interesantes para la cárcel, que yo tenía que pedir a los editores. Las gestiones para obtenerlos aportaron todo tipo de anécdotas. Huertas tenía una verdadera obsesión por completar los volúmenes que faltaban de las obras integradas por más de un volumen, y yo andaba de cabeza para encontrarlos en libreros de viejo. Hubo dificultades para hacer entrar algunos libros y otros se perdieron por el camino, quizás por censura, quizás simplemente porque los que decían que los habían enviado en realidad no lo habían hecho. La tacañería de ciertas personas lo soliviantaba: “Algún día –escribía el 10 de diciembre– les recordaré que no deseo verlos con ganas de leer en un lugar de cuyo nombre no quiero acordarme”.

En la carta del 28 de enero describe en detalle su horario de trabajo: “Llevo un ‘plan de vida’, pero en su confección general ya puedes imaginar que he intervenido más bien poco: solo en cuanto a dedicar las mañanas (de 8 a 10 y de 12.30 a 1.30) a escribir el libro, excepto el jueves, que hago mi semanal clase de catalán. Algún otro rato de la tarde lo dedico también al libro, y luego está la biblioteca, que me roba bastante tiempo. El resto ya lo puedes imaginar: tipo *mili*, pero sin permisos”. ■

Araceli Aiguaviva

Abogada. Viuda de Josep Maria Huertas

Olor a cerrado

En la cárcel Huertas fue bibliotecario. Guardaba un lacerante recuerdo de cuando llevó un libro a Txiki, que un día más tarde se convertiría en el último ajusticiado del franquismo.

Han pasado muchos años desde el encarcelamiento de Josep Maria y la memoria es flaca. Pero intentaré resumir algunos aspectos de lo que recuerdo con más claridad.

Tuvimos la suerte de contar con Agustí de Semir y su esposa, Conxa. Agustí fue el padre, el amigo, el abogado, el estratega, el conocedor de las maneras del régimen franquista porque había sido militar, y cuando salió del Ejército se convirtió en un gran luchador por los derechos humanos, junto con Conxa. Me reunía con ellos cada mañana. A menudo nos acompañaba Josep Maria Prochazka, presidente de la Asociación de Vecinos del Poblenou. Aunque oficialmente el abogado de Josep Maria era el penalista de la Asociación de la Prensa Octavio Pérez Vitoria, nosotros organizábamos todo tipo de gestiones y contactos para encarrilar su defensa, no tan solo jurídicamente, sino sobre todo en el ámbito personal, para evitar que él se hundiera del todo y colaborar con el movimiento ciudadano y periodístico que se produjo.

El golpe más fuerte llegó cuando un periódico del Movimiento publicó una información con un titular en el que se afirmaba que “cuatro monjas y Huertas Clavería, contactos en Barcelona del asesino de Carrero Blanco”. Una de las decisiones que tomamos fue que yo publicase en los medios de comunicación una carta en la que se explicaba la realidad, que no fue otra que haber dado de cenar a un muchacho que venía del País Vasco y que buscaba alojamiento. Así quedó desmontada la trama propagandística y oportunista del régimen, que intentaba relacionar a Josep Maria con ETA.

Yo pude inscribirme como segundo abogado suyo, y eso fue importante, porque me permitía visitarle diariamente en la prisión. En aquella época no había vis a vis, y siempre nos veíamos a través de una ventana con barrotes de hierro y un plástico con agujeritos, sucio y rayado, y un olor muy desagradable. A partir de octubre compartió la celda con el médico Jordi Roca y el ex monje de Montserrat Quico Bofill. Yo les entraba cada día la comida del Bar Modelo, situado frente a la prisión, y los tres la compartían. Guardo muy buen recuerdo de la pareja que llevaba el bar, un pareja muy progresista y agradable, y hay que decir que cocinaban muy bien y abundante. Nos vimos con ellos varias veces después de que Josep Maria saliera de prisión.

Tan solo una vez Josep Maria quiso que nuestro hijo, Guillem, que estaba a punto de cumplir dos años, entrase a visitarle, y se negó a repetirlo porque era demasiado penoso. No me dejaron entrar con el niño y una monja lo acompañó hasta el lugar destinado para que lo viese su padre.

Para él fue importante que el “maestro” de la prisión le concediera ser bibliotecario, y así pudo dedicar mucho tiempo a organizar la biblioteca y a repartir libros a los presos. Me explicó cómo le impactó el día en que le fue a llevar libros a Txiki: cogió uno titulado *Te veré en el infierno* y le dijo que ya no iba a necesitar más. Lo ejecutaron al día siguiente.

La otra oportunidad de mantenerse activo le surgió al obtener los permisos para trabajar en la colección *Tots els barris de Barcelona*. Él desde dentro de la cárcel, Jaume desde fuera y yo buscando todo el material que Josep Maria me iba pidiendo formamos un equipo muy efectivo. Yo entraba y sacaba todo el material que pasaba de Josep Maria a Jaume y a la inversa: libros, galeradas, apuntes, recortes, periódicos..., usando los conductos reglamentarios. ■

Reencuentro de Josep Maria Huertas con su mujer y abogada Araceli Aiguaviva a las puertas de la Modelo.

Aleix Porta Alonso

La ciudad como símbolo de sí misma

Barcelona, ciutat simbòlica
 Autor: Miquel de Moragas Spà
 Ayuntamiento de Barcelona
 Barcelona, 2016

Ante la afirmación, en nuestros días tan cuestionada como recuperada, de la ciudad como un espacio para vivir en él, emerge un escenario que nos marcará a lo largo del siglo en curso: la ciudad como tema central del debate político, social y cultural. El catedrático de Comunicación de la Universidad Autónoma de Barcelona Miquel de Moragas Spà recorre las diferentes vertientes comunicativas y semióticas de la Barcelona de los años treinta hasta nuestros días.

Las ciudades son materia de estudio de diversas disciplinas. Esta pluralidad es el reflejo de la riqueza y la complejidad que suponen en nuestras vidas. La semiótica urbana se ocupa de analizar las comunicaciones humanas que sostienen diferentes individuos y colectividades en una misma ciudad a lo largo del tiempo. Vivir (en) una ciudad es interpretar mensajes (camina por aquí, compra esto, acuérdate de...), adecuarse a estos códigos e incluso participar en la creación de nuevos significados.

La ciudad transmite muchas informaciones que hay que saber leer. El urbanismo es una de ellas, que es la traducción de una determinada manera de entender el espacio en el que tenemos que vivir y hacer que pasen las cosas. Pero también tienen significados

los monumentos (¿a qué?, ¿de quién?, ¿por qué?, ¿cuándo?), aceras, materiales, mobiliario, señalética y arquitectura, entre otros. Pasear por una ciudad es una continua descodificación de significados notorios y ocultos.

De Moragas analiza la imagen y las imágenes a través de las cuales se puede entrar en contacto con Barcelona. Porque el contacto no es solo vivir en ella, sino la imagen que nos llega de ella antes de pisarla por primera vez. Barcelona es una fuente de imágenes comunicativas, desde los primeros iconos y las primeras postales hasta la reducción semántica de Barça, mar y Gaudí. Pero, de puertas adentro, se trata de una urbe rica en creación de mensajes y discursos, de calidad urbana y de constante evolución y debate. Imágenes que se imponen frente a otras y, en definitiva, símbolos de las personas que las vivimos.

No debemos confundir la capacidad comunicativa de la ciudad con el hecho de ser escenario y museo de su propia historia. Está claro que la información que transmite (su nomenclátor, por ejemplo) es fruto de aspectos históricos concretos. Pero es que precisamente la ciudad es la forma que toman esta historia y estas intencionalidades comunicativas. A menudo es el mensaje que explica determinados significados. Un ejemplo: ¿los Juegos Olímpicos se hubieran podido celebrar sin la limpieza de fachadas y su “Barcelona, posa’t guapa” [Barcelona, ponte guapa]?

Entrar en contacto con Barcelona está condicionado por el formato de los mensajes, nuestra capacidad interpretativa y también el momento contextual en que nos encontramos. La ciudad de Barcelona se transmite mediante mensajes y lenguajes audiovisuales que la explican al exterior o al desconocido.

Barcelona atrae, seduce y es objeto de fotografías, películas, grabados, novelas, poesías y canciones. Aprender a leerla es aprender a interpretar estas creaciones, diferenciando la admiración, la pertenencia, la crítica, la vampirización, la propaganda y la especulación. ■

Josep Rom

La publicidad y la educación de los sentidos

Barcelona. Publicitat i ephemera
 Autores: Víctor Oliva Pascuet,
 Oriol Oliva Sanosa
 Ayuntamiento de Barcelona
 Barcelona, 2015

Josep Pla decía que a los catalanes nos perdía la estética. Este libro es un testimonio de ello. Es una recopilación de impresos, pero también un manifiesto de la estética más popular, una memoria de la calidad de los profesionales de la comunicación del pasado y de las raíces del diseño gráfico catalán.

Es preciso recordar que Barcelona es una de las ciudades más importantes de la historia de la publicidad europea. En 1857 Roldós Viñolas abrió la primera agencia de publicidad de España y los nuevos profesionales demostraron una modernidad y una capacidad de innovar con el nivel de calidad de París o Londres.

¿Cómo se puede realizar un libro tan bonito a partir de unas hojas de papel tan humildes? Los autores comentan la dificultad de organizar este “rompecabezas” de imágenes que representan una “arqueología gráfica” de la publicidad barcelonesa. Son 590 páginas que presentan los veinte años de trabajo de catalogación de Víctor Oliva, uno de los mejores diseñadores de libros y catálogos de Cataluña. Una muestra de la publicidad *ephemera*, porque la naturaleza de un anuncio es impactar y desaparecer.

Pero todos estos folletos, carteles y envoltorios de productos tienen un impacto cultural profundo en nuestra

memoria y los coleccionistas como Oliva nos ayudan a descubrirle un nuevo sentido. ¿Es nostalgia? Quizás sí, pero cuando las piezas del rompecabezas se reúnen descubrimos la belleza del conjunto, el relato de la vida cotidiana a través de los productos. El libro requiere una mirada lenta y atenta. Sus páginas son vitrinas, porque esta recopilación publicitaria no se lee como un libro normal, sino que es un museo de las artes gráficas y la historia de nuestra publicidad.

El padre de la publicidad moderna, Pere Prat Gaballí, en su libro de 1917 *Una nueva técnica. La publicidad científica*, afirmaba: “La publicidad se propone crear deseos y necesidades: para ello tiene que obrar sobre la sensibilidad”. Es una actividad de naturaleza didáctica que educa en el valor de los productos y las marcas. En los impresos de este libro entendemos las palabras del primer teórico de la disciplina en España y descubrimos los mecanismos estéticos de la publicidad anterior a los años sesenta, antes del nacimiento de los *Mad Men* del marketing contemporáneo del siglo XX y de las agencias de publicidad de Tuset Street.

Los autores organizan el libro en capítulos temáticos. Realizan una hibridación entre la publicidad de productos y la publicidad sectorial, pero no se organiza como una didáctica de las marcas; se quiere destacar el papel de los artistas, no de los mensajes. Cada capítulo destaca por el texto de conclusión de Víctor Oliva, Oriol Oliva, Santi Barjau, Jaume Bosch, Albert Domènech o Jaume Capdevila. Son aproximaciones breves para destacar los aspectos técnicos o culturales.

En él figuran todos los grandes artistas, pero lo más bonito es recuperar las piezas pequeñas, las etiquetas, las cubiertas de catálogo, los expositores de punto de venta, los abanicos y los paipáis. Todos esos impresos que hoy denominamos publicidad no convencional. Una publicidad que siempre es modesta, pero que recoge un amor profundo por la comunicación, un homenaje a unos pioneros a menudo anónimos y tan poco convencionales como esta obra. ■

Jordi Puntí

Copito de Nieve en el Poble Espanyol

Kitsch Barcelona

Autora: Anna Pujadas
Ayuntamiento de Barcelona
Barcelona, 2016

Todo lo que el turismo toca se convierte en *kitsch*. Esta es quizás la principal conclusión que el lector sacará de la lectura de *Kitsch Barcelona*. El volumen, publicado por el Ayuntamiento de la ciudad y coordinado por la teórica del diseño Anna Pujadas, pretende ser un catálogo exhaustivo de las expresiones estéticas más *kitsch* que, conscientemente o no, también conforman la personalidad de la ciudad. Pujadas hace una introducción al fenómeno y pide que no sea visto como una categoría despectiva, sino más bien festiva. Siguiendo el hilo, una treintena de diseñadores, arquitectos, antropólogos y escritores han elegido y descrito un puñado de ejemplos de este *kitsch* tan nuestro.

Quizás el éxito más claro es el *trencadís* de Gaudí, utilizado por todas partes y elevado al nivel sublime en un McDonald's del Passeig de Gràcia. Junto a él, existe un *kitsch* histórico que está bien reivindicar porque ya forma parte de la tradición, desde el Poble Espanyol hasta la escultura de la *Dama del paraguas* y el templo del Tibidabo.

Hay otro que renace ufano de las cenizas de la Barcelona olímpica, desde las estatuas de la Rambla a la escultura de las cerillas de Claes Oldenburg. Incluso podemos considerar que son juegos de memoria *kitsch* el recuerdo de Copito de Nieve (aunque en realidad lo que es *kitsch* es que le hicieran un DNI)

o los postres pijama del restaurante 7 Portes. Queda claro, pues, que las atracciones que vimos de pequeños, ahora en manos del turismo más despiadado, son banalizadas por la masa y nos las aleja de la experiencia personal. Llamémoslo *kitsch*, llamémoslo vergüenza ajena. Al fin y al cabo, hay elementos de *kitsch* que son tan universales –como, por ejemplo, las tiendas de Lladró o los anuncios de Cruji Coques– que se convierten en un *metakitsch* universal (casi como las obras de Carlos Pazos, que ya nacieron con conciencia *kitsch*).

La segunda conclusión que sacamos del libro es que el *kitsch* es sobre todo una mirada subjetiva. Se percibe, por ejemplo, en el intento de establecer un *kitsch* en la imagen de Barcelona como destino turístico para *foodies* (palabra que ya da rabia), con ejemplos gloriosos como el bar Toc de Mar o las rocas de Montserrat de la pastelería Brunells, pero también con otros más rebuscados como el restaurante Bananas.

En fin. Cada uno pone el listón de la sensibilidad a un nivel diferente y quizás por eso, a medida que se avanza en la lectura, da la sensación de que a veces se utiliza la selección tan solo para criticar, ya sea porque es cursi, viejo o simplemente molesta. Cuesta de entender, por ejemplo, que el Hotel Camper o la Casa Planells, de Josep M. Jujol, desfilen junto al centro comercial Arenas o el grupo escultórico del tamborilero y el cuartel del Bruc. O que el barrio del Eixample sea considerado el barrio más *kitsch* porque es “una democracia aburrida de ruido y contaminación”. En más de un caso, pues, la falta de contexto (social, urbanístico, histórico) hace que aparezcan apuestas banales y gratuitas que desmerecen la selección.

Esta ironía elitista es también una actitud muy barcelonesa. Me hace pensar que, en realidad, la acción más *kitsch*, la cuadratura del círculo, es publicar un libro sobre el *kitsch* en Barcelona. Una antología *kitsch* de elementos *kitsch* con voluntad comercial, destinada a atraer a los turistas que aún toleramos, aquellos que saben distanciarse del fenómeno y reírse de él. Los hoteleros estarán encantados. ■

© Miguel Herranz

Víctor del Árbol

Torre Baró o las fronteras azules

Este cerro lo colonizaron gentes de todas partes que domesticaron las laderas y se abrieron paso entre Barcelona y su espalda.

No tengo recuerdos de olor a palo santo, a cedro o a otras maderas nobles. Si la memoria viaja en los olores y los olores son los lugares, la mía lo hace en la pinaza, pinos raquíuticos cuyas ramas bajas eran la atalaya desde la que se divisaba Barcelona, tan a mano y tan distante. Desde el parque de las aguas del Ter el rumor sordo de la ciudad se difuminaba como el zumbido de los abejorros entre los matojos que rodeaban el *castillo*. Tardes de bocadillo con tortilla fría mirando la película brillante del mar a lo lejos, rodeado de ese susurro de pinos, la densidad del tiempo que pasaba despacio y con mucha libertad. El tacto de las manos entre las grietas de esa torre inacabada que alguien soñó, los juegos de guerra que curten a los chiquillos, los asaltos a las almenas y luego, cargando cuesta arriba en el *pico del águila*. Las cuevas donde no había colchones viejos y pintadas obscenas, porque la imaginación dibujaba pinturas rupestres, leyendas de la mano negra. Y una higuera delante de casa con la leche blanca y amarga de los higos hueros.

Todo eso, y los torrentes que bajaban hacia la Ciutat Meridiana cuando llovía y no se salvaba ni Noé, y las casas levantadas por andaluces, murcianos, extremeños, sin planos pero con esfuerzo, goteaban por dentro y tiritaban los muebles, y los coches viejos se embarraban y los chiquillos mirábamos por las ventanas y los truenos hacían temblar nuestra fiereza guerrera. Y a veces, la visita de aquellos sacerdotes que venían de la ciudad, para repartir libros y cariño y juegos de pelota con balones remendados.

Teníamos la libertad, teníamos la felicidad. Los perros vagabundos que respondían a nuestra llamada, las balsas construidas con palos y cañas, las hogueras en San Juan sin ordenanzas, la noche de estrellas sin farolas, las madres con las sillas pelando patatas en una palangana verde mientras nos obligaban a repetir cansinamente la tabla de multipli-

car, antes de darnos rienda suelta para correr a defender nuestras fronteras. Nosotros, los guerreros con espadas de madera. Lo teníamos todo. Y no lo sabíamos.

Han pasado las vidas y la mirada es la del hombre que fue niño. El paisaje ya no es una geografía, solo el reflejo de aquellas correrías, los hombres cansados que subían cerro arriba al caer la tarde, las madres con las bolsas de la compra desde el mercado de Montserrat. Ahora ya no piso barro sino asfalto civilizador, los autobuses anuncian su parada en lo alto, en el *castillo*, y hay gente que hace deporte con camisetas de colores estridentes y bicicletas que no son mi BH con timbre. Apenas reconozco las calles y ellas apenas me reconocen a mí. Así es marcharse. Dejar atrás es avanzar, pero también es perder. Y evocar. También los paisajes se convierten en relato; todavía busco el Seat 850 de mi abuelo, los libros del bibliobús o la guardería donde me obligaban a dormir la siesta. No queda nada.

¿Quién decide dónde los hombres serán felices o tristes? Este cerro lo colonizaron gentes venidas de todas partes, domesticaron las laderas, se abrieron paso entre Barcelona y su espalda, como una bisagra abierta a dos realidades. Hay quien dice que si hubiera un arco del triunfo aquí, esta sería la entrada magna de Barcelona. Pero una puerta de entrada también lo es de salida, y algo de eso pervive. Al menos no hay casas adosadas con piscina y jardín de revista, ni decorados de cartón piedra. Sigo escuchando risas y críos que hacen de la calle su patio, y saltos a la comba y porterías de fútbol hechas con mochilas escolares. Ahora el *castillo* está iluminado por la noche, se han reforzado las estructuras y se han escapado los dragones que lo habitaban. Casi me dejo el resuello al subir al *pico del águila* y las cuevas son lo de siempre, agujeros donde los domingueros dejan sus deposiciones. Pero sigo viendo el merendero y el restaurante donde mi padre hacía morro y careta. No sé cuál de estos pinos es el que me partió la crisma cuando jugaba, tal vez no sean tan viejos como yo. Ahora veo ladera abajo huertecillos enmarcados en empalizadas, verduras y tomateras. Escucho música latinoamericana que llega desde un coche con las lunetas tintadas, y veo llegar a una pareja de guardias urbanos en motocicleta.

Barcelona sigue pareciéndome tan lejana como siempre. Pero ahora tampoco siento que estas calles me reconozcan. ¿A dónde se fueron los amigos? ¿Triunfaron en la vida? ¿Y fue triunfar marcharse de aquí? ¿O lo fue quedarse? Quizá, me digo, las únicas raíces que perviven son las que construyen la urdimbre de nuestros recuerdos. ■

www.bcn.cat/bcnmetropolis
<http://twitter.com/bcnmetropolis>

**Ajuntament
de Barcelona**

